2

COMMENTARIVS IN EPISTOLAM PAVLI AD EPHESIOS.

Scriptus à Nicolao

HEMMINGIO.

LONDINI.
Excudebat Thomas Vautrollerius
Typographus.
1576.

'76-2202

ORNATISSIMO VIRO DOCTRINA ET PIETATE PRÆSTANTI M. HENRICO BVSCHODVCENSI DE ANTIQVA FAMILIA BRVCHOFFEN, DECANO CAPITVLI LVNDENSIS DIGNISSIMO ac Theologo eximio fratri ſuo in Chriſto ſalutem precatur NICHOLAVS HEMMINGIVS.

AVdiui, clariſsime vir, aliquando ex ore optimi & ſanctiſsimi viri D. Philippi Melanchthonis, nullum præſtantius opus eſſe quam docere & diſcere verbum Dei, neque id immerito. ſine enim doctrina cæleſti verſamur in denſiſsima caligine & ignorantia: ſeu vt Pauli verbis vtar, ambulamus in vanitate mentis noſtræ, cæca intelligentia aberramus, à vita Dei procul abſumus, propterea quod ignorantia noſtra & obduratio cordis noſtri facit, vt nullo ſenſu doloris ob peccata noſtra tangamur (ſine quo ſenſu nunquam dulceſcit homini vox Euangelij) ſed potius nos proſtituamus ad omnẽ turpitudinem perpetrandam. His autem malis ſolum verbum Dei medetur, quando ſincere docetur & fideliter diſcitur. Id quod etiam regius ille Propheta Dauid teſtatur cum inquit: in quo mundam faciet adoleſcentior viam ſuam? in cuſtodiendo ſermones tuos,

quos ſane ſermones in eodem Pſalmo & gaudium ſuum, & viros conſiliarios ſuos pronuntiat. Quam ob cauſſam idem Propheta, illud ipſum verbum omnibus mundi diuitijs præfert: Diligo, inquit, mandata tua ſuper aurum & obrizum. Item: Lætabor ego ſuper eloquia tua ſicut qui inuenit ſpolia multa. Item: Melior mihi lex oris tui ſuper millia auri & argenti. Fatetur itaque Dauid verbum Dei precioſiſsimum theſaurum eſſe atque adeo impurã eſſe viam noſtram, donec verbo Dei tãquam limpidiſsimo fonte purificata fuerit, quod fit quando ex auditu verbi fidem concipimus, & donamur Spiritu ſancto. Tunc enim diſpellitur caligo mentis, intelligentia illuſtratur, cor quod antea durum vt ſaxum erat fit carneum & molle, vt iam lex Dei in illud inſcribi poſsit, vt iam tangatur ſenſu peccati, vt deteſtetur peccatum, vt porrò conſilia, non carnis, ſed ſpiritus in formanda vita ſequatur. Cum tanta bona afferat doctrina verbi Dei, non immeritò optimus vir (quem nominaui) inter omnia humana opera præſtantiſsimũ eſſe pronunciat, docere & diſcere verbũ Dei.

Iam cum adeo precioſus theſaurus ſit verbum Dei, & tam eximium opus verbum Dei docere & diſcere, quid dicemus de ſinceris verbi doctoribus? Quid de ijs qui verbum Dei horrendis diabolorum & hominum commentis tanquam cæno fœdiſsime obrutum vindicarunt veluti ab interitu, & expurgarunt ſana & ſincera declaratione? magnam ſane gratiam debemus ijs, qui τὰ βιωτικὰ tuentur, ſine quibus hæc caduca vita incolumis eſſe nequit. At ijs ἀντίδωρα nequaquam reddere poſsimus, qui doctrinã, quæ eſt theſaurus ſine quo ſpe æterna

ternæ vitæ excidimus, repurgarũt, & nobis eã voce & ſcriptis ſincerã & puram tradiderunt. In horũ numero primum locũ à Luthero tribuendũ iudico Philippo Melanchthoni præceptori noſtro. Quo viro in Germania aliũ acutiori ingenio, acriori iudicio, exactiori intelligentia, maiori eruditione, ſubtiliori interpretãdi ſcripturam dexteritate, addo etiam ardentiore pietate vix vnquã habuit, propter quæ eximia dona nõ ſolum ab ijs qui eandem religionem nobiſcum colunt: Verumetiam ab hoſtibus religionis veræ in precio habitus eſt. Cum Paulus ſuis Philippenſibus ſcribit de Epaphrodito: Excipite ipſum in Domino cum omni gaudio, & tales in precio habete: Vult profecto Spiritus ſanctus vt huiuſmodi diuina organa agnoſcamus, vult vt palam fateamur beneficia quæ nobis per tales viros contigerunt, diuina eſſe, vult vt huiuſmodi viros veneremur vt præceptores, amemus vt patres, colamus vt Eccleſiæ Dei architectos, ſuſpiciamus vt eximias templi Dei columnas. Hoc pietas poſtulat, hoc illorũ labores efflagitant. Nequaquam igitur ijs cedendum eſt, qui arte excogitant calumnias quibus tanta lumina Eccleſiæ extinguere conantur, ſed potius pia ἐπιεικείᾳ mitigemus ſi quid deliquiſſe videantur. Xenophon vere dixit: χαλεπὸν οὕτω τι ποιῆσαι ὥστε μηδὲν ἁμαρτεῖν, χαλεπὸν δὲ καὶ ἀναμαρτήτως τι ποιήσαντας, μὴ ἀγνώμονι κριτῇ περιτυχεῖν. *Eſt enim magna hominum imbecillitas & multa in vita errata incidunt, quæ candide potius tegenda ſunt, quam maligne exaggeranda. Eſt quoque in multis magna leuitas quæ facit vt aſperiores ſint iudices in eos qui nihil peccarunt. Imbecillitatem noſtram deploremus,*

& fugiamus leuitatem ſiniſtre iudicandi de ijs quorum labores maiores ſunt, & dona excellentiora, & agamus Deo gratias qui huiuſmodi ſalutaria organa in ædificationem ſuæ Eccleſiæ ſubinde mittit.

Etſi autem maxima gratia, vt par eſt, debetur ijs qui primam viam ſternunt: tamen alij qui ſuo loco ſequuntur, & faciunt quantum poſſunt ad ædificationem Eccleſiæ, & καταρτισμὸν ſanctorum, non ſunt contemnendi, ſed ſinguli loco ſuo habendi ſunt in precio. Paulus eximium & electum Dei organum fuit, quo nullus Apoſtolorum plus laborauit nec latius ſparſit Euangelium Chriſti. Titus autem qui in Inſula Creta delituit minor Paulo cum donis & laboribus, tum vocationis gradu fuit. Hic Paulum eximium doctorem gentium agnoſco, ac Titum ſuo loco veneror, qui à Paulo didicit quæ poſtea ſuis auditoribus tradidit. Ad eundem modum Lutherum & Philippum præcipuos doctores, quos Eccleſia Dei habuit noſtra ætate, fateor & veneror, & alios ſingulos ſuo loco complector vt ſalutaria inſtrumenta Dei in Eccleſia: quorum & labores magni facio, & gaudeo me in illorum numero eſſe qui Lutherum & Philippum præceptores agnoſcunt & colunt. Nam ex illis riuulis quos ipſi duxerunt ex fontibus Iſraël, ego fateor me hauſiſſe quæ promo, & vt miniſter Euangelij Dei iuxta vocationis meæ rationem in hac ſchola Haſſnienſi doceo. nemini me præfero, neminem contemno, non meas cogitationes antefero aliorum ſententijs: ſed ſubijcio me Eccleſiæ Dei Catholicæ, vt iudici: quam Eccleſiam non diſſinio patres aut matres conſilij Neptunij, ſed eos qui confeſſio-

confeſsionem Auguſtanam amplectuntur, hoc eſt, omnes qui Symbola incorrupta retinent. Vbicunque locorum ſunt. Non damno quenquam ſi à me diſſentiat, modo fundamentum, hoc eſt Symbola, non ſubruat. Agnoſco communem imbecillitatem, quam & deploro, & rogo Deum vt ipſe manum ædificio adhibeat. Niſi enim Dominus ædificauerit domum fruſtra laborant qui ædificant eam. Probo omnium conatus qui aliquid operæ conferunt ad Eccleſiæ Dei ædificium, in quorum numero etſi minimum me eſſe fateor: tamen minam mihi à Domino traditam nequaquam occultandam iudico. Et quia non cupio præſentibus tantum auditoribus ſeruire: verumetiam abſentibus atque adeo toti Eccleſiæ Chriſti, nonnulla ex meis ſcriptis ſub prelum miſi & in lucem edidi, & eodem conſilio nunc publicare placet annotationes meas in Epiſtolam Pauli ad Epheſios, quas ideo, clariſsime vir, ſub tuo nomine in lucem prodire volo, vt aliquod extet gratitudinis meæ erga te teſtimonium: qui mihi non ſolum amicus ſincerus, toto tempore quo in hoc regno es moratus, fuiſti: verumetiam plurima in me contuliſti beneficia, vt taceam magna illa beneficia Academiæ noſtræ & ſingulis profeſſoribus à te præſtita. Nam ſcio te in eorum numero eſſe, qui benefacere, Deo contemplante, quam prædicari ab hominibus, & ab ijs gloriam popularem venari, malunt. Qui enim hoc faciunt, ἀπέχουσι τὸν μίσθον αὐτῶν. Sunt enim mercenarij qui pro mercede ſeruiunt, & non filij qui patri ſpontaneum obſequium præſtant.

Vale ac boni conſule munus quod mitto, ac de ipſo

iudica candide vt ſoles, ſi quid autem diſplicuerit, hoc etiam ſignificato. Tuo enim iudicio multum tribuo. Iterum vale cum vxore Anna fœmina honeſtiſsima: quam audio tuam familiam noua prole auxiſſe. Deus faxit vt hoc cedat Deo in gloriam & tibi matrique ſit gaudio & voluptati. Vt meo nomine ſalutes M. Tyconem Epiſcopum veſtrum: M. Veſſelum Cantorem: M. Balthaſarum Archidiaconum: M. Magnum Theologum veſtrum: M. Iohannem Spandemager, qui iam vltra triginta annos ſtrenue laborauerat in vinea Domini, & alios fratres omnes etiam atque etiam rogo, Haffniæ calendis Nouembribus, Anno Domini 1564.

Argu-

T. V.

Argumentum in Epistolam beati Pauli Apostoli ad Ephesios.

VT huius sanctissimæ Epistolæ, ad Ephesios ex carcere Romano scriptæ, argumentum plenius percipiamus, quatuor illa quæ soleo in principio enarrationum scriptorum Sacrorum attingere, nobis excutienda sunt. Sunt autem hæc: PRIMVM, Quis nam fuerit huius Epistolæ autor. Hoc enim scire permultum facit ad autoritatem & dignitatem huic Epistolæ conciliandam. SECVNDVM. Quænam fuerit scribēdi occasio. Nam huius obseruatio plurimum facere videtur, cum ad œconomiam totius orationis intelligendam, tum ad quæstionum ordinem indicandum. TERTIVM, Quis sit status seu quæstio principalis, vnde genus causſæ deprehenditur, & finis, scopusque dicentis cognoscitur. QVARTVM, Quis sit tractationis ordo: quo non intellecto rerum pondera nequaquam obseruari possunt. Deinde haud raro fit methodo orationis non animaduersa aliena præter scriptoris mentem coaceruentur, & multa sæpe torqueantur ab hæreticis ad confirmanda impia dogmata, quemadmodum videre est in ipsorum scriptis, qui dialecticam normam in iudicādo non adhibent, sed singulas pericopas, tanquam à corpore auulsa membra tractant. DE his igitur quatuor ordine dicemus, quo nobis facilior sit aditus ad intelligendam hanc diuinā Epistolam.

De primo.

Autor huius Epistolæ est Apostolus ille & doctor gentium: qui vt per reuelationem Iesu Christi ad munus Apostolicum est vocatus, ita ab eodem Christo in mysterio salutis institutus est. Hic Apostolus vt strenuus Christi miles insignibus militaribus, id est, variis ærumnis & persecutionibus, fla-

gellationibus, lapidationibus, colaphis, conuitijs, annos fere triginta quinque decoratus, in extremo actu vitæ suæ hanc Epistolam ex Romanis vinculis ad Ephesios scribit. Cum itaque tantus sit huius Epistolæ autor, nefas est vel de rerum grauitate, vel de scriptoris autoritate dubitare. Quapropter omnia quæ in hac Epistola prodita sunt, non secus suspiciamus oportet, quam quæ Deus suo ore de cœlo locutus est. Atq; ideo vt doctrina quæ in hac Epistola continetur vere θεόπνευστος est, ita ad confirmanda dogmata religionis nostræ, & ad refutandos errores maximum pondus habet, adeo vt nemo nisi prorsus ἄθεος & Christi professus hostis se huius sanctissimæ Epistolæ autoritati & dignitati opponat, plura de Apostolo nostro legantur in Actis Apostolorum, & in Epistolis ad Galatas & ad Corinth.

De secundo.

Occasionem scribendi hanc Epistolam scandalum crucis Apostolo præbuit. Nam cum Paulus, consummato iam cursu prædicationis suæ, in carcerem Romæ coniectus esset, & passim pij affligerentur, non solum à tyrannis, verumetiam à Pseudoapostolis, putauit sui muneris esse scripto confirmare Ephesios, quos præsens docere non potuit: ne vel ob suam crucem, vel propter persecutionem Ecclesiæ, quæ tum temporis maxima erat, à gratia, cuius participes per Euangelij prædicationem facti erant, deficerent. Vt ergo scandalum crucis sanctissimum Christi Apostolum ad scribendum commouit: Ita finis scriptionis fuit, armare Ephesios, vt inuicti persisterent in doctrina Christi, quam à se didicerant.

De tertio.

Quia potissima huius Epistolæ pars expositione constat, minus se profert status quam in contentione aut concertantium oratione, qui tamen deprehendetur facile, sine scriptionis cognito.

cognito. Ex primo igitur, ſecundo & tertio capitibus hic ſtatus principalis colligitur, videlicet quod doctrina de gratia Dei & miſericordia per Chriſtum non ſit recens nata, nec ad vnum tantummodo genus hominum pertineat, ſed hinc vſque ante conditum mundum ita conſtitutum fuerit à Deo, vt in Chriſto ſaluentur quotquot in ipſum crediderint, non ſolum Iudæi verumetiam gentes, inter quas fuerunt Epheſij. Hic ſtatus expoſitione copioſa explicatur, & multis grauibus verbis & ſententijs exornatur, idque in tribus primis capitibus. Hinc clariſſime patet quàm neceſſaria ſit doctrina quæ in hac Epiſtola traditur. In poſtremis tribus capitibus variæ texuntur paræneſes & officia cum communia omnibus, tum certis ordinibus peculiaria pijs commendantur.

De quarto.

Occaſione ſcriptionis, ſtatu, fineque cognitis, facilius tractationis ordo ſeu methodus monſtrari & intelligi poteſt, præter epigraphan, ſalutationem & epiſtolarem clauſulam, duæ ſunt huius Epiſtolæ principales partes, videlicet διδασκαλία & παραίνεσις: quarum prior natura, hæc poſterior exiſtit. Eſt enim hæc perpetua Moſis, Prophetarum, Chriſti, Apoſtolorũ, adeoque omnium recte docentium Methodus, quod ex doctrina quam primo loco tradunt, admonitiones, exhortationes, minas, obiurgationes, conſolationes, &c. extruant. Ita enim doctrinam auditoribus applicant. Parum eſt ſiquidem recte docere, niſi ſtimulis quibuſdam ſegnes excites, trepidantes erigas, repugnantes obiurges &c. PORRO *prior pars quæ eſt διδασκαλία non eſt λογικὴ, ſed διηγητικὴ. Continet enim expoſitionem myſterij ſalutis noſtræ: idque primum in genere erga electos omnes, indicans non eſſe nouum ſalutis myſterium, ſed ita ante creationem mundi conſtitutum eſſe ex mera bonitate patris cœleſtis, quod velit in filio ſuo dilecto ſaluare credentes. Deinde genus diſtribuit & accommodat theſin ad*

hypotheſes, oſtendens reconciliationis beneficiũ ad Iudæos & gentes (inter quas ſunt Epheſij) ex æquo pertinere. Et quemadmodum in expoſitione fieri Rhetores præcipiũt, altius cauſſas & circũſtantias inculcat. Diligentiſſime enim huius myſterij cauſſas efficientes, materiales, formales & finales aſſignat: ſubinde eadem repetẽs, cum vt eo maius tanti miniſterij in animis Epheſiorũ deſiderium accendatur, tum ne ob vllas cauſſas à tanta gratia deſiciant. Hinc eſt q̃ & dicat ſe Deo gratias egiſſe, quod ſuum myſterium, de ſalute hominũ reuelarit Epheſijs, & teſtetur ſe rogaſſe Deum pro Epheſijs, vt in huius myſterij cognitione indies magis magiſq; proficiãt. VT *autem perſuadeat Epheſijs, quod gratuita ſalus ad ipſos quoq; pertineat, exponit quomodo ſit per reuelationẽ Ieſu Chriſti vocatus & inſtructus, vt Euangelium, de gratuita ſalute prædicaret non ſolum Iudæis verumetiam gẽtibus, ſublato per aduentũ Chriſti inter Iudæos & gentes diſcrimine: adeo vt æquo gẽtibus & Iudæis ſalus offeratur gratuita, ſola fide accipienda.* HACTENVS *de priori Epiſtolæ parte, quam δοξολογίᾳ & gratiarum actione ſuo more claudit.* HIC *diligenter attendant lectores q̃ apposite oĩa ſcopo & fini ſcriptionis accommodentur. Si gratia adeo opulẽte effuſa eſt in omnes homines: Si myſterium ſalutis ante mũdi cõditionem propoſitũ iam prædicatur: Si in filio dilecto charos habet credẽtes: Si ſpiritu ſuo ſalutem & gratiam obſignat: Si Apoſtolos & legatos huius myſterij gratia mittit: Si gratuitum beneficium eſt: Si prædicatione huius beneficij laus & gloria Dei ſpectatur: Si denique ſanctitas & ſalus hominum quæritur: Quis non niſi omnino mentis inops & propriæ ſalutis cõtemtor, fatebitur ſumme neceſſariũ eſſe perſiſtere in hac doctrina, & inuicto animo quaſuis ærumnas potius ferre, quam tanta gratia & ſalute excidere?* POSTERIOR *pars quæ parænetica eſt, varia eſt & multiplex. In hac enim primum hortatur Apoſtolus ad vnitatem ſpiritus in caritate, hinc ad communia officia tanquam ad ſpecies generis deſcendit. Tũ à pugnãtibus cum vocatione noſtra vitijs auocat, & quid facere*

cere pios oporteat per collationẽ oſtendit. Huc addit præcepta de domeſtica diſciplina. maritis enim & vxoribus, parẽtibus & liberis, dominis & ſeruis præcipit, vt τὰ ἴσα & ἀνάλογα officia ſibi inuicem reddant: quæ omnia à fidei & caritatis fonte haurit, & accommodat ſingulis quod ipſis conuenit. Poſt hæc παναοπλίαν militum Chriſtianorum componit, eaq; armat ſuos Epheſios aduerſus Sathanã hoſtem ſalutis hominũ. huic parti ſubiungit petitionem, vt Ephesy pro ſe orent. Poſtremo de Tychico quem ad ipſos cum Epiſtola miſit, mentionem facit, à quo ipſos cognoſcituros ſuum ſtatum admonet, atq; ita tandem Epiſtolam ſuo more fauſta imprecatione claudit. Hæc ſint dicta de ordine ſeu methodo tractationis huius Epiſtolæ. IN explicatione autem ſingulorum capitum hunc ego more meo ordinẽ ſeruabo. Primum in ſummariam quandam comprehenſionẽ ſingula capita cogam & contraham. Deinde ſingulorum capitũ ordinem & partes indicabo. Poſtremo exegeſin vna cum obſeruatione doctrinarum incidẽtium & illarum accommodationẽ ad vſum & πρᾶξιν adiyciam. Primũ facit vt quæ oratorio dicẽdi genere enunciata ſunt, ad dialecticam ſummam reuocata facilius comprehendantur, ac breui orationis cõplexu concepta tenacius memoriæ adhæreſcãt. Medium cum interpretem tum ipſos diſcẽtes iuuat. Interpretem quidem ne oblitus eorum quorum potiſſima ratio habẽda erat, in peregrinas ſententias, nihil ad autoris mentem facientes, perrumpat: quæ res poſtea multas corruptelas, varietatem opinionum, diſputationes inutiles, ſchiſmata & hæreſes parit: Diſcentes vero q; præter ordinis obſeruationem, qua in omni re nihil pulchrius, penitius rerum pondera & momenta perſpiciant: Vndè iudicium in diſcentibus formatur, vt in alijs ſcriptis œconomiam orationis ipſi obſeruent facilius. Poſtremum ordinem rerum expendit, obſcura illuſtrat, confuſa retexit, ac rerum quæ traduntur vſum in vita indicat, qua quidem ratione efficitur vt doctrinam, conſolationem, patientiam & ſpem, iuxta dictum Apoſtoli, ex ſcripturis hauriamus.

Caput I.

Summa capitis Primi.

DEus quos iuxta ſuum beneplacitum in filio dilecto in laudem gloriæ ſuæ elegit, ijs vt myſterium ſalutis per Euangelium reuelat: Ita eoſdem ſuo ſpiritu obſignat, inter hos eſſe Epheſios Paulus teſtatur. Quare & gratias agit Deo pro illis, precaturque vt abundent magis.

Ordo & partes capitis Primi.

Ordo capitis hic eſt. Poſt epigraphan & votum ſequitur primo loco gratiarum actio, ſumta ratione à multiplici benedictione & gratia Dei in totum genus humanum liberaliſſime effuſa. Huc additur huius gratiæ Dei erga genus humanum illuſtris expoſitio, idque prorſus Rhetorico more. Nam primum liberalem hanc gratiam Dei erga genus humanum deprædicat, illuſtrat & amplificat ex locis cauſſarum & effectuum. Deinde deſcendit à theſi ad hypotheſes duas, & hanc gratiæ participationem Iudæis accommodat primum, poſtea gentibus ſed ſub nomine Epheſiorum. Præterea vt Epheſij gratiæ huius magnitudinem agnoſcant & de perſeuerantia cogitent, memorat ſe Deo gratias agere pro reuelato ipſis myſterio ſalutis, & orare Deum vt magis creſcant & abundent: Vnde rurſus in beneficiorum Dei prædicationem dilabitur.

Exegeſis primi capitis, cum obſeruatione doctrinarum.

PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, ſanctis qui ſunt Epheſi, & fidelibus in Chriſto Ieſu.

Duæ ſunt huius Epigraphæ partes, quarum prior continet tria,

tria, videlicet proprium perſonæ ſcribentis nomen, officij dignitatem & functionis Apoſtolicæ autoritatem. Hinc primum colligamus quanti facienda ſit doctrina Pauli, qui per voluntatem Dei conſtitutus ſit Ieſu Chriſti Apoſtolus. Deinde hinc diſcamus in genere non ſolum quæ ſit miniſtrorum verbi afferentium doctrinam Pauli autoritas, verumetiam qualis confeſſio functionis eorum requiratur. Ex vtroque concludendum eſt, nullis humanis conciliabulis aut vllorum hominum autoritati cedendum eſſe, ſi quid contra hanc Apoſtolicam doctrinam præceperint aut attulerint. Non enim par eſt vt autoritas & vox Dei, hominum aut diabolorum traditionibus & eminentiæ cedant. Huc illud Pauli ad Galat. Si quis aliud Euangelium euangelizauerit anathema ſit. POSTERIOR *Epigraphæ pars non ſolum eos nominat, quibus Apoſtolus ſcribit, nempe Epheſios, verumetiam eoſdem maxime auguſtis titulis ornat, cum ipſos & ſanctos & fideles nominat: quæ ſane duo ita natura ſunt coniuncta, vt de quocunque recte dicitur vnum, alterum quoque veriſſime dicatur. Non enim à ſe inuicem ſeparari poſſunt, ſiquidem quicunque vere credit ſanctus eſt, & rurſus ſanctus omnis credit.* SANCTI *autem efficimur hoc pacto. Fides Euangelij ſeparat nos à prophanitate mundi & inducit nos in familiam Dei. hac ipſa fide purificamur & mundamur. Nam qui in Chriſtum credit, eius ſanguine & purgatur & ſanatur. Adhæc eadem hac fide ſiſtimur Deo, vt ſimus hoſtia viua placentes Deo per Ieſum Chriſtũ. Quicunque ergo ſegregatur à prophanitate mundi, purificatur ſanguine Chriſti, mactatur Deo in hoſtiam viuam per Ieſum Chriſtum vere ſanctus eſt, etſi in ſe adhuc ſentit maculas quas indies abluere conatur.* HIC *locus oſtendit, & quæ ſint adiuncta veræ fidei, & quod fidelis iudicio Spiritus ſancti coram Deo ſanctus cẽſeatur. Perpulchre hoc loco monet Chryſoſtomus, inquiens: Ecce ſanctos vocat viros habentes pueros, vxores & familias: ſequitur enim poſtea compellatio qua cõpellat maritos, vxores, dominos & ſeruos, & illis commendat*

analoga officia. Confutatur proinde hac appellatione pestilens Monachorum error, qui sanctitatem ponunt in cælibe vita & ficta virginitate. His addo & eos confutari hoc loco qui paupertatem electitiam tanquam sanctitatis Christianæ consummationem iactant. Nam inter Ephesios fideles multi erant qui abundabant opibus, & conuersi prædicatione Pauli non abiecerunt facultates.

Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Hoc votum Apostoli seu fausta imprecatio continet summam beneficiorum Euangelij, Primum precatur Ephesijs suis gratiam: quæ cum beneuolentiam Dei gratuitam, tum quicquid donorum nobis à Deo datur, significat. Deinde precatur pacem, id est reconciliationem nostri cum Deo, & ea quæ cum hac reconciliatione coniuncta sunt, vt sunt gaudium spiritus, tranquilla conscientia. VNDE *autem veniat & per quem nobis contingat ista gratia & pax exponit cum addit: à Deo patre & à Domino nostro Iesu Christo. A Deo quidem patre, vt principio & fonte, à Domino vero Iesu Christo, vt mediatore. Vt enim ipse pater fons omnium gratiarum existit: Ita filius gratiæ & pacis omnis, & materia & meritum est. Hic igitur statim velut in limine Epistolæ confodiuntur omnia humana merita & Monachorum somnia de ipsorum traditionibus, de meritis congrui, digni & condigni. Quoties enim gratia prædicatur, toties humana merita euertuntur & damnãtur. Nam quod ex gratia est quomodo ex merito esse potest? Immotum enim stat dictum Spiritus sancti, Roma. 11. Si ex gratia, non amplius ex operibus, alioqui gratia non est gratia. Si ex operibus, non amplius est gratia, alioqui opus non amplius est opus.* HIC *Apostolus ita opponit gratiam & opus, vt vtrunque eidem tertio nequaquam tribui possit, nec alterum alteri.* PRÆTEREA *docet hæc imprecatio nihil nos boni à Deo consequi posse, nisi quod proficiscatur à Deo per Dominum*

num noſtrum Ieſum Chriſtum. Remittit itaque nos Paulus ad fontem omnis boni, & ſimul fidem requirit, qua de fonte hauritur omne bonum. Vt enim fundamentum huius gratiæ & pacis εὐδοκία paterna in Deo miſerente: ita homo eſt terminus ad quem, fide fundamentum refertur. Eſt enim fides inſtrumentum, quo oblata hæc gratia & reconciliatio accipitur & poſſidetur.

Benedictus Deus & pater Dñi noſtri Ieſu Chriſti.

Orditur Apoſtolus à gratiarum actione: quæ eo pertinet, vt nos noſtri admoneat officij. Non enim decet vt vllam gratiam Dei prætereamus abſque eius laude & prædicatione. BENEDICTIONIS *vocabulum, quo hic vtitur Paulus, non habet ſimplicem ſignificationem, ſed ratione obiecti variat. Aliter enim Deus homini: aliter homo Deo: aliter rurſus homo homini benedicit. Cum Deus homini benedicere dicitur, ſenſus eſt, quod Deus homini dicendo benefaciat. Nam Dei dicere, facere eſt. Homo Deo benedicere indicatur, cum ex fide vera Deum ob ſua beneficia laudet ac celebret per Chriſtum, idque corde & externa confeſſione, hoc ita eſſe patet ex eo, quod ſcriptura vtatur promiſcue verbis* εὐχαριστεῖν *&* εὐλογεῖν*: homo homini benedicit quando ei fauſta ac proſpera precatur.* CÆTERVM *ſacerdotalis benedictio non hominis cenſenda eſt ſolummodo, ſed Dei potius, in qua obſeruandum eſt mandatum & promiſſio. Mandatum extat Nume. 6. Benedicetis, ait Dominus, filijs Iſraël, & dicetis eis: Benedicat tibi Dominus & cuſtodiat te, illuminet Dominus faciem ſuam ſuper te & miſereatur tui. Leuet Dominus faciem ſuam ſuper te & det tibi pacem. Promiſſio eſt: Inuocabunt ſacerdotes nomen meum ſuper filios Iſraël & ego benedicam eis. hæc promiſſio fide accipienda eſt, & nititur* CHRISTI *merito: in quo omnes promiſſiones ſunt etiam & Amen.*

Qui benedixit nobis in omni benedictione ſpiri-

tuali in cœleſtibus Chriſto.

Ratio gratiarum actionis, in qua ſingulari breuitate maximas res comprehendit. Primum enim fontem & autorem omnis benedictionis, id eſt, proſperitatis monſtrat, videlicet Deum patrem, qui ex ſua paterna beneuolentia nobis benedixit. Deinde obiectum indicat, nempe hominem, in quem Deus ſuam benedictionem liberaliſſime effundit. Tum definit benedictionem peculiarem, de qua hic agitur, eſſe gratiam ſpiritualem qua adoptamur & efficimur hæredes vitæ æternæ. Huc addit quarto loco hanc eximiam & peculiarem benedictionem non in mundo quærendam eſſe, ſed in cœlo: hic quidem prius inchoatam, illic conſummandam eſſe. Poſtremo materiam huius ſpiritualis benedictionis addit. Chriſtus enim materia & meritũ eſt huius ſpiritualis benedictionis. VIDE *quam multa & quam diuina pauciſſimis verbis complexus ſit Apoſtolus, Primum & ſecundum membrum vt Deum omnis boni fontem eſſe docent: Ita arrogantiam humanam deprimunt. Tertium beneficia Euangelij ſpiritualia eſſe docet. Quartum nos fide in cœlum mittit, Vbi theſaurus omnis benedictionis in Chriſto repoſitus eſt. Poſtremo valide humana merita euertit. Non enim in alio eſt meritum huius cœleſtis benedictionis, quam in ſolo Chriſto.*

Sicut elegit nos in ipſo ante creationem mundi, vt eſſemus ſancti & irreprehenſibiles coram ipſo in dilectione.

Ætiologia eſt. Nã vt proximo verſiculo rationem poſuit cur merito à nobis bonitas Dei prædicanda ſit, videlicet quod liberaliſſime in nos effuderit benedictionem ſpiritualem, qua benedixit nobis in Chriſto: ita hic ſubiungitur rationis redditio per expoſitionem, in qua vt fundamentum & materiam, ita tempus & finem proximum cœleſtis illius gratiæ ſeu benedictionis ſpiritualis, veluti breuiſſimo quodam aphoriſmo complectitur: quo hoc myſterium plenius nobis ob oculos ponatur.

FVNDA-

FVNDAMENTVM *benedictionis ſpiritualis, ſeu gratiæ cœleſtis, ſeu ſalutis noſtræ facit electionem æternã, qua Deus elegit credituros ante conſtitutionẽ mũdi.* MATERIA *eſt Chriſtus. In eo enim ſolo reſidet cœleſtis gratia, adeoq; vita & ſalus noſtra. Hic ſummopere cauendum eſt ne electionem ſeparemus à ſua materia. Non eſt enim cogitanda vlla electio ſine Chriſto, non elegit nos Deus ſimpliciter ſed in Chriſto, hoc eſt, vt Chriſti membra, Chriſto capiti coniuncta p fidem. Hanc electionem in Chriſto, ideo ante mundi conditionẽ factam eſſe pronũciat, ne fortuito caſu, vt doctrinã recens natam Euangelium de ſalute per Chriſtum conſequẽda prædicari ab Apoſtolo putarẽt Epheſij, ſed vt ſcirent potius æternum Dei conſilium fuiſſe ſalutem impartiri omnibus in Chriſtum credentibus.* FINIS *benedictionis cœleſtis proximus additur vt ſimus ſancti & irreprehenſibiles coram ipſo in dilectione, quæ fons aliorum officiorum eſt. Requirit proinde vocatio hæc auguſta ſanctitatem & innocentiam vitæ, tanquam proximum finem ſeu effectum ſpiritualis benedictionis.* HACTENVS *ſententiam Apoſtoli expoſuimus, iam quid doctrinæ & conſolationis inde hauriendum ſit videamus.* PRIMVM *itaque ex eo quod dicat nos electos in Chriſto ante mundi creationem, tanquam ex principio immoto has concludamus hypotheſes, videlicet, quod gratuita ſit electio, quod ſit extra nos: quod electio non ſit quærenda in materia hominis: quod electio ſit firma & rata: quod ſalus noſtra fundetur in ſolo Chriſto: quod omne humanum meritum excludatur: quod electi dicantur qui in Chriſto ſunt per fidem. Firmum enim ſtat ſalutis noſtræ principium. Qui credit in filium non peribit, ſed habebit vitam æternam. per fidem enim fit trãſitus ab æterna electione ad futuram glorificationẽ.* QVIDAM *ex hoc loco ſic ratiocinantur. Deus elegit quoſdam in Chriſto ante creationem mundi. ergo Deus ordinauit lapſũ hominis ante mundum conditum. Nam ex iis qui lapſi erant, quidam eliguntur ad vitam, quidam iuſtæ damnationi reſeruãtur. Iam cũ neceſſe ſit ante lapſum ſtetiſſe homines ſequitur*

quod Deus ordinauerit creationem hominis in iuſticia & ſanctitate vnde caderet per peccatũ. Sunt igitur à Deo ordinata creatio hominis, corruptio hominis, electio ſimiliter & reprobatio. AD *hoc argumentũ reſpõdeo: quod aliud ſit ordinare & efficere, aliud præſcire in ſuo æterno. Deus ordinauit creationem hominis ad imaginem ſuam, vt eſſet iuſtus & ſanctus: & fuit Dei voluntas paterna, vt ſua creatura talis permaneret. Præſciuit quod eſſet caſurus homo, deceptus à Satana, non tamen ordinauit caſum, Imo caſus iſte fuit contra ordinem diuinum, alioqui lethalis nequaquam homini fuiſſet. Verum cum præſciret morbum, ordinauit remedium, nempe electionem lapſi hominis in Chriſto Ieſu.* NON *eſt ergo præſcientia Dei cauſſa lapſus, ſed cõtra lapſus futurus fuit præſcientiæ cauſſa. Non enim pendet res à ſcientia ſed ſcientia à re. Deinde ſciendum eſt quod electio Dei ſit æterna, omni tempore ſuperior, vt temporis ratione nec prius quicquam, nec poſterius in illa habeatur. Paulus itaque cum dicat Deum nos elegiſſe ante conſtitutionem mundi, loquitur noſtri reſpectu, qui tum demum electi dicimur æterno Dei decreto, quando in Chriſtum credimus & ſanctitati innocentiæque ſtudemus.* HINC *ſequitur execrandas eſſe blaſphemas quorundam voces, qui dicunt, Si electus ſum non damnabit me mea iniquitas, Dei conſilium immutabile eſt: Si non ſum electus nec mihi proderit nec fides, nec virtutis ſtudium. Has voces blaſphemas refutat electionis modus, qui eſt conditionalis. Electi ſumus in Chriſto, ergo hac cõditione electi ſumus ſi in Chriſto fuerimus: hoc eſt, ſi in Chriſtum crediderimus. Quare qui damnatur ſua damnatur culpa, præterea quod lapſus noluerit apprehendere dexteram Dei volentis ſe erigere. Hoc probatur fine miniſterij verbi. Nam Deus ideo emiſit Apoſtolos & eorum ſucceſſores, vt prædicent Euangelium & credentes habeant vitam æternam. Eſt proinde reuera cõditionalis noſtra ſalus, ſicut etiam hæc Pauli dicta teſtantur. Ad Colloſſenſes 1. Si modo in fide permaneatis fundati. Ad Hebr. 3. Participes facti ſumus Chriſti,*

Christi, si modo principium fiduciæ vsq; ad finem firmum teneamus. 1. Timoth. 2. Mulier saluabitur si manserit in fide. 2. Corinth 5. Si tamen vestiti & non nudi reperiamur. Christus similiter hanc conditionem inculcat. Qui crediderit saluabitur, qui non crediderit damnabitur, Lucæ 13. Nisi pœnitentiam egeritis similiter omnes peribitis, Ioh. 13. Si manseritis in me & verba mea in vobis manserint. Apud hanc verbi Dei simplicitatem constanter maneamus: nec sinamus nos ab ea vlla Sophistica abduci: tribuamus Deo laudem veritatis, & vere statuamus ipsum id reuera velle, quod verbo suo se velle testatur. Verum si non poterimus respõdere ad omnes Sophistarum argutias qui varie scripturam torquent vt sua fatalia decreta communiant, fateamur nos infantes esse in schola Christi, & elementa pietatis quæ hausimus summa fide retineamus, nec sinamus nobis eripi hæc dulcissima dicta. Fidelis sermo & omni approbatione dignus, quod Christus venit in hunc mundum ad saluandum peccatores. Item, hoc honestum & acceptandum est coram saluatore nostro Deo, qui omnes vult saluare & ad cognitionem veritatis venire, vnus enim Deus, vnus etiam mediator Dei & hominũ homo Iesus Christus, qui dedit semetipsum ἀντίλυτρον pro omnib. Dominus ipse ait: Non veni in mundum ad vocãdum iustos, sed peccatores ad pœnitẽtiam. Et rursus. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, ego refocillabo vos: Et Petrus in tertio, secundæ, Deus est longanimis erga vos non volens vllos perire, sed omnes ad pœnitentiam recipere. Ro. 10. Omnis qui credit in eum non pudefiet, non est enim distinctio Iudæi & Græci, nam idem Dominus diues in omnes inuocãtes eum. Et ad Titum 2. Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegata impietate & mundanis desideriis modeste, iuste, & pie viuamus in hoc seculo, expectantes ad beatam spem & apparitionem gloriosam magni Dei & saluatoris nostri Iesu Christi. Huiusmodi dicta constanter opponamus omni Sophisticæ, nihil morantes si Sophistæ nos interim stul-

tos, rudes, bardos, ἀσυλλογίστους, asinos, & quicquid istorum libidini placet, appellitent: Christus solus sit nostra sapientia, quem certo scimus omnem sophisticam odisse.

> Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorũ per Iesum Christum in seipsum, secundum beneplacitũ voluntatis suæ in laudem gloriæ & gratiæ ipsius, qua nos gratos reddidit in dilecto, in quo habemus redemtionem per sanguinem eius, remissionem peccatorum iuxta diuitias gratiæ ipsius.

Expositio seu Ætiologiæ proximæ ἐπεξεργασία est, hoc est, illustris quædã expolitaq; cum maiori rerũ verborumq; põdere ac circumstantiarũ notatione repetitio, hic enim Apostolus altius repetit & inculcat quod antea dixerat, cumulans quæ ad ἐνάργειαν & euidẽtiam facere videbantur. Nos autem vt thesaurum in hac pericopa contentum commodius eruamus, & nobis applicemus, ἀνάλυσιν instituamus, singula membra seorsim consideremus, perpendamusq; exactius.

Sunt autem huius pericopæ octo membra.

Primo loco, repetit ipsum fundamentum seu primam caussam benedictionis nostræ spiritualis, hoc est, salutis nostræ, nimirum ipsam prædestinationem, qua Deus ante mundi constitutionem præsciuit salutem eorum qui erant credituri in Christum. Vt enim electionis, ita & prædestinationis materia est vnicus Iesus Christus Dominus noster. SECVNDO *loco, prædestinationis formã ponit, nempe υἱοθεσίαν, id est adoptionẽ, qua adoptamur in filios Dei, qui antea ꝓpter peccatũ eramus filij iræ. Hæc prædestinata adoptio nobis per fidem accõmodatur iuxta illud. Potestatem dedit credentibus in ipsum, vt sint filij Dei. Iam cum Deus inuitat omnes per prædicationem Euangelij ad fidem, non est dubitandum quin Deus reuera velit omnium salutem. absit enim à pijs mentibus procul, sentire*

tire cor miserentis discrepare à voce vocantis. TERTIO *loco, quia peccato primorum parentum & nostro proprio vitio effectum est, vt simus à Deo abalienati, & procul veluti repulsi à familia Dei, Apostolus medium ostendit quo rursus Deo iungimur, recipimur in familiam Dei, ac adoptamur in filios. Hoc remedium est Iesus Christus vnicus mediator Dei & hominum fide apprehensus ad prædicationem Euangelij, in qua Spiritus sanctus est efficax. Hic manifeste omnia humana merita, quantum quidem ad salutem nostram attinet, euertuntur & corruunt, & omnis prærogatiua carnis & gloriatio confunditur, vt qui gloriatur in Domino glorietur: in quo & electi & prædestinati sumus.* QVARTO *loco, caussam impulsiuam huius excellentis gratiæ & adoptionis exprimit, nempe* εὐδοκίαν *Dei patris, hoc est, beneuolam, gratuitam & paternam affectionem, seu* φιλανθρωπίαν *patris cœlestis erga genus humanum. Hanc* εὐδοκίαν *angeli prædicant nato Christo, cum inquiunt: Gloria in excelsis Deo, & in terris pax, & erga homines* εὐδοκία. *Hoc ipsum pater cœlestis testatus est de cœlo, inquiens: Hic est filius meus dilectus,* ἐν ᾧ εὐδόκησα, *hoc est, in quo beneuolo factus sum animo & propẽso ad genus humanum saluãdum. Caueamus ergo ne beneplacitum Dei erga nos quæramus alibi, quam in solo Iesu Christo, quod in ipso absque omni dubio inueniemus per fidem.* QVINTO *loco, adoptionis nostræ vltimus finis additur, quiter in hoc capite repetitur: videlicet, vt laudetur gloria gratiæ ipsius. Sicut enim à Deo est adoptio nostri, ita in Deum tendat oportet, vt ipsius bonitas prædicetur ac celebretur per Christum Iesum. Hic finis nequaquam separandus est ab adoptionis gratia: ex quo manifeste patet quam sit necessaria noua obedientia in renatis per fidem. Nam noua obedientia in eo sita est, vt Deum celebremus, mente, corde, voce, operibus, adeoq; tota vita nostra. Pudeat ergo eos suæ stultitiæ, qui bona Christianorum opera non solum non necessaria esse, verumetiam officere hominibus docent.* SEXTO *loco, vnde & ex quo fonte*

profluat illa εὐδοκία paterna & gratia Dei erga nos aperit, cum inquit. Qua nos charos habuit in dilecto, hic dilectus Iesus Christus fons ille est, ex quo illa immensa Dei gratia in nos deriuat, Vnde efficitur quod supra annotauimus, neminẽ huius gratiæ fore participem nisi qui hunc Dei dilectum filium fide apprehenderit. SEPTIMO *loco, additur de redemtione, videlicet, quod dilectus ille Dei nos suo sanguine redemerit, ac peccata nostra expiauerit, vt quot quot in ipsum firma recumbimus fide, iusti in conspectu Dei appareamus.* OCTAVO *loco, redemtionis nostri per Christum factæ principalis signatur caussa cum dicitur. Iuxta diuitias gratiæ suæ, id est, iuxta inexhaustam & ineffabilem gratiam Dei qua voluit filium suũ dilectum victimam fieri expiatricem peccati hominum, vt ita & satisfieret iusticiæ Dei, & locus esset misericordiæ. Diuitiæ gratiæ idiotismo hebraico immensam & inexhaustam gratiam, vt dixi, significant, nec sine singulari consilio hac forma loquendi vsus est Apostolus. Nos proinde non solum cogitemus quantum sit precium sanguinis Christi in conspectu Dei, Verumetiam quanta sit redundantia gratiæ Dei inde manantis: ne quis existimet hanc Dei gratiam ad paucos quosdã se extẽdere, aut iam totam tot seculis effusam esse, vt nostris etiam peccatis qui in finem seculi incidimus expiandis non sufficiat.* VIDE *quam diues maximarum earumq; diuinissimarum rerum sit hæc breuis pericopa. Quare diligenter discatur, & eius singula verba perpendantur. Nullibi enim nec breuius nec magis apposite salutis nostræ mysterium describitur.*

> Quam vbertim effudit in nos, in omni sapientia & prudentia, cognitum nobis faciendo mysteriũ voluntatis suæ iuxta beneplacitum eius, quod proposuerat in seipso in dispensationem plenitudinis tẽporum recolligere omnia in Christo, & quæ sunt in cœlis, & quæ sunt in terra in ipso.

Obseruetur pulcherrima orationis Paulinæ œconomia. Hactenus

ctenus mire & verborum & rerum pondere cauſſas benedictionis & ſalutis expoſuit. Iam ad inſtrumentum quo nobis ſpiritualis gratia illa reuelatur, offertur, & communicatur, deſcendit: nempe ad ipſum verbi miniſterium, de quo miniſterio non vulgaribus verbis loquitur, ſed grandi orationis genere vtitur, idque in hunc finem, vt nobis maiorem huius cœleſtis gratiæ zelum accendat. Summa proinde huius pericopæ eſt, quod Apoſtolus doceat ſalutarem illam Dei gratiam per Euangelium in nos copioſiſſime effundi, iuxta beneplacitum Dei, vt omnia tandem in Chriſto recolligantur. Iam verba ſingula perpendamus exactius. Primo loco vtitur Apoſtolus verbo πεπεισθέν *quo diuitiæ illæ gratiæ* DEI *ſignificãtur, de quibus dixerat, vt ſciamus gratiam Dei ſufficere omnibus hominibus ſaluandis. Nunquam enim ita exhauritur fons gratiæ, quin inde haurire quilibet poſſit qui eum fide acceſſerit, nec peccata hominum tam multa & tam magna eſſe poſſunt, quin huius effuſæ gratiæ veluti diluuio quodam obrui & ſubmergi poſſint, modo in arcam Noë, id eſt, in familiam Dei per fidem Chriſti ſe homines receperint. Nemo ergo ob peccatorum ſuorum magnitudinem & multitudinem deſperet, ſed dum tempus adhuc gratiæ eſt, mature reſipiſcat ac confugiat ad ipſum qui ſe clamat veniſſe in mundum, vt peccatores ſaluos faciat & pœnitentes in gratiam recipiat.* EFFECTVM *Euangelij in auditoribus addit, nimirum quod per illud inſtituantur in omni ſapientia & prudentia. Ita enim rectiſſime vertunt, vetus interpres, & Eraſmus. Diſcernuntur autem hæ voces rectiſſime, ſi ſapientiam ad* γνῶσιν, *prudentiam vero ad* πρᾶξιν *referamus. Illa enim duo nos ex prædicatione Euangelij haurire oportet. Sapientia ergo ſignificat cognitionem Euangelij, id eſt, noticiam Dei eorumque omnium, quæ ad ſalutem conſequendam cognitu neceſſaria ſunt. Prudentia vt conſiliorum & actionum moderatrix, eam noticiam vitæ formandæ & actionibus accommodat, vt non ſolum in cognitione, verum etiam in ſenſu, vt*

loquitur Apostolus Philip. 1. abundemus. Ex hoc effectu Euangelij colligãtur sequentes hypotheses. PRIMA, prædicationem Euangelij esse reuelationem gratiæ Dei erga genus humanum, adeoque electionis qua Deus homines in Christo elegit. SECVNDA, sapientiam plenam & prudentiam filiorum Dei in Euangelio contineri, quantum quidem ad salutem consequendam satis est. TERTIA, quæ ex superioribus concluditur, intrepide licere filijs Dei omnes doctrinas hominum & angelorum Euangelio aduersantes aspernari, imo execrari, iuxta illud. Anathema sit qui aliud Euangelium prædicauerit. PORRO cui mox addit Apostolus. Cognitum faciendo vobis mysterium voluntatis suæ iuxta beneplacitum suum. iterum commendat nobis Euangelium, in qua commendatione tria sunt præcipue obseruanda. PRIMVM, quod Euangelium mysterium nominet, id est, arcanum, ex quo sequitur quod non sit sapientia rationis humanæ, sed supercœlestis gratiæ. Nã si ratione deprehendi potuisset, non illud Paulus vocasset mysterium. appellationis huius rationem exponit Roma. vltimo hisce verbis: Iuxta Euangelium meum & præconium Iesu Christi, secundum reuelationem mysterij, quod à temporibus æternis tacitum fuit, nunc vero factum est manifestum & per scripturas Propheticas ex imperio æterni Dei, in obedientiam omnibus gentibus reuelatum est. SECVNDVM, quod Euangelium sit mysterium voluntatis Dei iuxta beneplacitum ipsius, sed quæna est illa voluntas beneplaciti in Deo? vt gentes omnes credant Euangelio & obediant. Ita enim paulò ante verbis Apostoli docuimus. QVOD autem euentus non voluntati beneplaciti Dei respondeat, culpa sit hominum, qui oblatam salutem maligne respuunt in propriam perniciem. Est proinde prædicatio gratiæ si consilium Dei & beneplacitum respicis, vniuersalis. At si euentum consideras particularis videtur, quod sane fit proprio hominis vitio non Dei creantis & dantis filium destinatione. Ipse enim reuera vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis

venire,

venire, ſicut ſupra copioſius oſtendimus, vbi electionem conditionatam eſſe docuimus. TERTIVM, *quod Apoſtolus eandem patefactionis myſterij cauſſam facit, quam ſupra æternæ electionis & prædeſtinationis fecerat, nempe* εὐδοκίαν *Dei patris. Vnde monemur de electione & prædeſtinatione iudicandum ex vocatione, quæ vocatio cum & ſit vniuerſalis, iuxta illud: Ite in mundum vniuerſum & prædicate Euãgelium omni creaturæ (Dum omnem creaturam nominat, tollit perſonarum & nationum diſcrimina.) Et habeat annexam conditionem fidei iuxta illud. Qui crediderit ſaluus erit. Erit etiam electio & prædeſtinatio conditionata, vt quæ à Chriſto ſua materia non ſit ſeparanda.* SEQVITVR *huius beneplaciti Dei duplex* περίϛασις, *prior de tempore patefactionis myſterij Euangelij, poſterior de fine patefactionis. Cum enim dicit: in diſpenſationem plenitudinis temporum, ſignificat tum demum beneplacitum Dei patefactum fuiſſe, quando tempus quod conſtituerat apud ſe Deus impletum fuit. hoc autem tempus, vt ſigno à Iacobo Patriarcha eſt notatum: Ita à Daniele termino certo ſignatum eſt. Iacob ait: Non auferetur ſceptrum de Iuda donec veniat Silo, hoc eſt, Semen mulieris promiſſum primis parentibus. Daniel ſeptuaginta hebdomadas annorum à captiuitate Babylonica vſque ad Chriſtum Dominum numerat. de hoc tempore loquitur Paulus ad Galat. cum inquit. Quando venit plenitudo temporis emiſit Deus filium ſuum natum ex muliere, factum ſub lege, vt eos qui ſub lege erant, redimeret.* VOCABVLVM *diſpenſationis, quo hic Paulus vſus eſt, Græce* οἰκονομία *eſt. huius vocis vſus eſt duplex. Alias enim, idq; iuxta* ἔτυμον, *notat curam & adminiſtrationem rei domeſticæ. Alias ſed metaphorice, ſignificat ordinem rerum gerendarum & certum adminiſtrationis & tractationis rerum ordinem. Poſterior* περίϛασις *eſt de fine patefactionis beneplaciti Dei, qui eſt recolligere omnia sũmatim in Chriſto. Vox græca qua Paulus vſus eſt,* ἀνακεφαλαιώϲαϑαι *ſignificat quæ diſſita & diſperſa fuerũt in vnũ veluti corpus cõiũgere, ac vni capiti*

ſubiungere. Eſt enim κεφάλαιον (vnde græcum verbum deductum eſt) veluti ſummaria quædam rerum ſubductio, & tãquam quædam partium in vnum collectio. ſignificat ergo Apoſtolus creaturas diſperſas in vnum colligi per Chriſtum, vt iam collectæ ſint ſub vno capite. Diuiſio quæ ſequitur totam Eccleſiam comprehendit. Quæ ſunt, inquit, in cœlis, id eſt, beati angeli & credentes qui mortui ſunt ante aſſumtam humanam naturam à filio Dei, & quæ in terris, hoc eſt, omnes qui exhibito Chriſto credunt & credituri ſunt, ſint ſub vno capite tanquam corpus vnum multis & variis conſtans membris. Hinc monemur & fidei qua cõiũgimur capiti Chriſto, & charitatis qua inter nos conſociamur. Hanc ſocietatem nobis etiam commendant ſacramenta Eccleſiæ: Baptiſmus teſtatur nos baptizari in vnum corpus, Cœna Domini communionem noſtri cum Chriſto docet & inter nos ſpiritualis ſocietatis eſt teſtificatio & efficax quoddam ſymbolum.

In quo etiam in ſortem aſciti ſumus, prædeſtinati ſecundum propoſitum eius, qui omnia operatur ſecundum conſiliũ voluntatis eius, vt ſimus in laudẽ gloriæ ipſius nos qui ante ſperauim⁹ in Chriſto.

Hactenus in genere de omnibus in Chriſto electis locutus eſt: Iam per diſtributionem theſin duabus hypotheſibus accommodat, ac primum de Iudæis agit, quos gratiæ cœleſtis participes eſſe factos commonſtrat. Ponit autem ordine tres cauſſas huius cœleſtis gratiæ, nimirum efficientem, finalem, & inſtrumentalem. EFFICIENTEM *exprimit, cum inquit, prædeſtinati ſecundum propoſitum eius. De hac cauſſa vide ea quæ ſupra annotauimus.* FINALEM *addit. Vt ſimus in laudem gloriæ eius, hoc eſt, vt laudetur ipſe Deus ob gratiæ & miſericordiæ exhibitæ magnitudinem.* INSTRVMENTVM *apponit cum inquit, Qui ante ſperauimus in Chriſto. Spei enim nomine hic etiam fidem comprehendit: Quod autem de fide interpretor, quod hic ſpei tribuitur nihil habet obſcuri.*

Vt

Vt enim ſæpe fides pro ſpe: ita ſpes pro fide propter mutuam cõſecutionem ponitur. Nam quod fides in præſenti amplectitur. id ſpes futurum expectat: has tres gratiæ cauſſas hic ponit Apoſtolus, quam gratiam vt ſupra benedictionem υἱοθεσίαν appellauit: Ita hic Sortis nomine deſignet, idque vt intelligatur plane gratuita eſſe. Sors enim non eſt hominis electio ſed voluntas Dei qui omnibus gratuitam offert ſalutem. Quod autem addit. Qui operatur omnia ſecundum conſilium volũtatis ſuæ, duplicem doctrinam nobis ſuppeditat. Primam quod Deus non ſit iuxta fatum ſtoicum cauſſis ſecundis alligatus, ſed liberrimum agẽs, Qui enim ex conſilio agit & libere nulla omnino neceſſitate compulſus agit: neceſſaria enim nec conſilio reguntur nec voluntate imperantur. Secundam, quod Deus omnia ſalutaria & bona in Eccleſia operetur, non autem mala & peccata, quemadmodum quidã ex hoc loco perperam concludunt: Dicunt enim: Qui omnia dicit nihil excludit, ſed illorum ratio refellitur verbis Apoſtoli. Nam ſi ex conſilio voluntatis ſuæ omnia operatur Deus. Et voluntas Dei ſanctiſſima & optima eſt, quæ nihil omnino vult mali, quemadmodum clare pronunciat Pſalmiſta: Non volens iniquitatem tu es, profecto fieri non poteſt, vt ipſe Deus ſit autor peccati aut alicuius mali culpæ. Deinde loci circumſtantia reſtringit vniuerſalem particulam ad certum actionum genus. Ita enim ait textus, operatur omnia vt ſimus in laudem gloriæ ipſius, hoc eſt, facit vt velimus & faciamus quæ Deo in laudem cedũt. Loquitur ergo manifeſte de actionibus ſalutaribus Dei in Eccleſia. Ipſe enim mouet voluntatem noſtram, vt velimus, & vires addit ne fruſtra velimus.

In quo & vos audito ſermone veritatis Euangelio ſalutis veſtræ, in quo etiam credentes obſignati eſtis ſpiritu promiſſionis ſancto, qui eſt arrabo hæreditatis noſtræ, in redemtionem in laudem gloriæ eius.

Alterum distributionis membrum est, in quo gentibus sub Ephesiorum nomine gratiæ cœlestis, benedictionis spiritualis, adoptionis & sortis sanctorum participationem accommodat, sumto argumento ab effectu prædicati Euangelij apud Ephesios. Verum quoniam hæc pericopa plenissima est doctrinæ spiritualis, eam in sua quasi mẽbra retexam, quo apertius doctrina conspiciatur, & ad vsum nostrum transferatur. PRIMO *loco mentio fit prædicationis Euangelij, quo Deus mundo suã voluntatem de gratuita salute reuelat, eamq; promiscue omnibus offert, iuxta illud. Ite in mundũ vniuersum & prædicate Euangelium omni creaturæ.* SECVNDO *loco sequitur fides quæ ex prædicato Euangelio, operante spiritu sancto concepta, salutem quam offert Euangelium apprehendit, tribuens Deo laudem veritatis.* TVM *accedit obsignatio spiritus sancti, quo tum demum obsignari dicimur, quãdo ex fide Iesu Christi veros fidei fructus edimus, hunc spiritum sanctum, spiritum promissionis vocat Apostolus, cum quia promissa bona obsignat, tũ quia ex ꝓmissione datur.* QVARTO *loco additur vsus collati spiritus sancti, nimirũ vt sit arrabo hæreditatis nostræ: quam nondum integram obtinemus, sed expectamus futurum, Vt enim arra est cum de precio datur aliquid, quod non est auferendum sed complendum: Ita donatio spiritus sancti pars quædam est hæreditatis nostræ collata ad nos certificandos de hereditate integra, quæ est æterna vita, quæ ideo hæreditas dicitur, quia nobis gratis ex paterna bonitate sine nostris meritis contingit, qui sumus effecti membra Christi filij Dei naturalis, ad quem omnia quæ patris sunt, pertinent.* QVINTO *additur temporis circumstantia, In redemtionem, inquit, acquisitionis, hoc est, vsque ad diem iudicij, in quo nos qui acquisiti sumus per redemtionem quæ est in Christi sanguine, plenam obtinebimus hæreditatem. In redemtionem ergo, id est, in diem redemtionis, acquisitionis, id est nostri, qui acquisiti sumus per Redemtionem illam.*

Hactenus retexuimus præsentem pericopam in sua membra

bra in qua pulcherrime Apoſtolus modum & ordinem repa-rationis noſtri deſcribit, orditur enim à prædicatione Euange-lij: huic fidem adhibendam eſſe monet: quod cum fit, ſentitur in corde obſignatio ſpiritus, qui promiſſæ hæreditatis tanquam arra quædam eſt. horum omnium finis vltimus, eſt gloria Dei ex miſericordia ſanantis & ſaluantis omnes credentes. Vt e-nim medici (inquit Ambroſius) laus eſt ſi multos curet: Ita laus gloria Dei exiſtit quando multi acquiruntur ad fidem. Deinde obſeruandum eſt quod duplici titulo Euangelium Chriſti ornat. Primũ enim per antonomaſian Euãgelium vo-cat, ſermonem veritatis, qui titulus à materia rei Euangelio ſubiectæ ſumitur. Continet enim Euangelium æternam veri-tatem Dei, & infallibile de ſalute per Chriſtum conſequenda teſtimonium. Alter titulus eſt, quod appelletur Euangelium ſalutis, qui titulus à fine Euangelij ſumitur. deſtinatur enim Euangelium ſaluti noſtræ. Nam vt lex dum requirit iuſtici-am, promittit ſimul ſalutem & vitam facientibus eam, & cõ-tra minatur damnationẽ omnibus legis tranſgreſſoribus: quia non habent iuſticiam, quam requirit, monſtrat Chriſtum qui finis eſt legis in iuſticiã omni credenti, Ac ita iuſticiam adeoq; ſalutem quam faciendo non potuimus conſequi, credẽdo con-ſequimur, dum Chriſti iuſticia, expiato peccato per victimam ipſius, nobis imputata, iuſti, adeoq; ſalutis participes reddimur. Neq; hoc prætereundum eſt: quod quemadmodum ſupra ele-ctionis & prædeſtinationis, deinde etiam vocationis finem fecit laudem gloriæ Dei: ita hic quoque ſanctificationis eundem fi-nem conſtituit: ex quo ſequitur omnem ſalutis gloriam omni creaturæ & merito humano adimendam eſſe, ac ſoli Deo per Ieſum Chriſtum aſſcribendam. Quare vt in omnibus bonis rebus: Ita hic maxime locũ habet Nazianzeni verſiculus ἀρ-χὴν ἁπάντων καὶ τέλος ποίει θεόν.

Propter hoc & ego audita fide veſtra in Domi-no Ieſu, & charitate in omnes ſanctos non ceſſo

gratias agere pro vobis, mentionem vestri faciens in orationibus meis.

Enumeratis beneficijs Dei collatis generi humano, exponit Apostolus quid istorum beneficiorum cogitatio in se effecerit, videlicet quod commouerit & excitauerit ipsum ad agendas Deo gratias tantorum bonorum fonti, & autori. Hoc Apostoli factum vt sit nobis veluti regula in tota vita obseruanda par est, videlicet vt memoria & commemoratio beneficiorum Dei nos excitet ad gratiarum actionem. Qui enim vel cogitat vel audit commemorari Dei beneficia, & non cordis saltem affectu in gratiarum actionem prorumpit, is profecto vt ingratus est Deo, ideoq; iniustus, ita meretur sua ingratitudine vt Dei gratijs spolietur ipse. Nam vt possessione rerum requiritur cum ius possessionis, tũ vsus legitimus: Ita in Christiano requiritur, vt gratijs quas merito Christi, ideoque iure possidet, cum gratiarum actione in gloriam conferentis, vtatur. Deinde hic locus docet quod iustissimus ordo hic sit, vt pro acceptis beneficijs gratiarum actio præcedat, atque eam mox sequatur petitio, qua & conseruationem acceptorũ beneficiorum precemur, & alia dona salutaria petamus. Preterea docet hic locus beneficium Dei merum fuisse, profectum hominum in pietate. Nam dum Paulus Deo gratias agit quod Ephesij in spe & charitate proficiãt, agnoscit profecto Deum huius boni autorem esse. hic enim gratuita sua bonitate & excitat bonos Rerumpub. rectores, & mittit sinceros Euangely ministros, & in auditorib. ad prædicationem & meditationem verbi sui spiritu est efficax, faciens vt auditores & credant & diligant. Ad hæc docet hic locus quæ sint præcipua Christianorum officia, quæ ad duo capita reuocat nimirum ad fidem Iesu Christi & charitatem erga sanctos, Hæc tamen ita intelligi debent, vt simul cum his intelligantur omnia quæ natura cum illis, cõiuncta sunt, videlicet eorum necessaria effecta seu fructus. FIDES *ergo cum habeat adiunctam spem,*

inuo-

inuocationem, timorem Dei, dilectionem, patientiam, &c. non dedit illis ſuis fructibus ſpoliari. SIMILITER *charitas officia charitatis erga omnes homines complectitur.*

Vt Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti, pater gloriæ det vobis ſpiritum ſapientiæ & reuelationis in agnitione ipſius & illuminatos oculos mētis veſtræ.

Quid precibus ſuis optat Ephesijs exponit Apoſtolus, nempe ſpiritum ſapientiæ & reuelationis in agnitione Ieſu Chriſti, hoc eſt veram myſterij Euangelij noticiam, quam reuelat ſpiritus, quando in cordibus audientium & meditantium Euangelium eſt efficax. Nam cum Euangelium in agnitionē Chriſti, qui nobis à Deo datus eſt ſapientia, nos ducit, ſpiritu ſapientiæ donamur, quo illuminantur oculi mentis noſtræ ad intelligēdum myſterium Euangelij. Iam videamus circumſtantias precationis Apoſtoli, Prima eſt quod ipſum Deum, qui vt ſolus omnium bonorum eſt autor: Ita ſolus eſt inuocandus, precetur. Secūda per quem petit, hanc exprimit cum inquit, Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti, ac ſi diceret: Non meis meritis nitor, ſed Chriſti interceſſione fretus Deum inuoco. Eſt enim is ſolus mediator Dei & hominū, Quare & ipſe dixit: Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis.

Athanaſius in parentheſi ponit hæc verba Domini noſtri Ieſu Chriſti pater, vt gloria non patris ſed Dei epitheton ſit, quod nimis coactum videtur. Potius igitur ita ordinemus. Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti, & pater gloriæ. Reſpicere enim videtur Apoſtolus ad verba Domini excitati à mortuis, & in hunc modum dicentis: Aſcendo ad patrem meum & patrem veſtrum, Deum meum & Deum veſtrum. Ideo Chriſtus natus eſt homo, vt non ſolum patrem verum etiam Deum nobiſcum haberet communem. vnde ſumma conſolatio piorum petitur. Ita enim fides concludit, Pater & Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti, etiam noſter pater & Deus eſt. Igitur omnium bonorum cœleſtium cum Chriſto facti ſumus participes. Ergo

nobis & bene vult, & nouit, & potest dare salutaria. SED *qui hoc conuenit? An non patri æqualis est filius? Est sane patri vt ὁμοούσιος, ita & coæqualis, sed filius inaniuit seipsũ forma serui assũta. Et tametsi proprie humanæ naturæ cõuenit Christũ Deo patri subijci: tamen ad ipsam personam vnitatis personalis respectu refertur, quia idem & homo & Deus est. Pater preterea gloriæ Deus à Paulo nominatur. Primũ quia eius gloria omnia plena sunt. Deinde quia omnis gloria ipsi soli detur, Tum quia omnis gloriæ fons & autor existit.*

Cur autẽ hoc loco Paulus Deo tribuat hoc Epitheton hæc est ratio. Rogat Deum, vt det Ephesijs spiritum sapientiæ, &c. Quod sane donum cum in gloriam Dei vergit, tum facit, vt ipsi Ephesij gloriæ cœlestis reddantur participes. Est enim vsitatum scripturis Deo epitheta tribuere, ratione materiæ de qua agitur. Ex quo fit quod nunc pater misericordiarũ, nunc Deus omnis consolationis, Deus salutis, Deus pacis & dilectionis dicatur. Multa exempla huius generis in Psalmis Dauidicis offeruntur, vt cum dicitur: Dominus fortitudo mea & cornu salutis meæ. Item, Dominus rupes mea. Item, Deus refugium & virtus. Item, Deus vltionum Dominus, & Deus iudicij Dominus. HVNC *morem & nos sequi in nostris precibus vtile fuerit, permultum enim facit ad excitandos animos nostros inter precandum.*

Tertia quod Paulus Ephesijs fidelibus in Christo salutaria precetur, videlicet spiritum sapientiæ & reuelationis, & illuminationem oculorum mentis, vt Christum agnoscant. Hæc circumstantia ministros verbi admonere sui officij debet, videlicet quod non solum eos oporteat salutaria suos docere auditores, verumetiam ijsdem salutaria precari.

Vt sciatis quæ sit spes vocationis ipsius, & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis ipsius in sanctis, & qua superexcellens magnitudo potentiæ eius erga nos, qui credimus iuxta efficaciam potentiæ roboris ipsius

ipſius quam operatus eſt in Chriſto.

Quo ſpectet ſpiritus ſapientiæ & reuelationis quem Epheſijs precatur Apoſtolus, exponitur, nimirum eo vt quantus ſit theſaurus ille cœleſtium bonorum, quem in Chriſto obtinent, intelligant. Vtitur autem hic Apoſtolus expolitione Rhetorica, cum exaggerandi gratia, tum vt eo melius quantum fieri poteſt, precium theſauri & dignitas æſtimetur. Primo loco optat vt ſciant Epheſij, quæ ſit ſpes vocationis ipſius, hoc eſt vt intelligant quam eximia & præclara ſint illa cœleſtia bona quæ Chriſtus in ſuo Euangelio proponit & ad quæ vocantur credentes. Eſt autẽ metonymia in vocabulo ſpei. Nã ſpes hoc loco pro eius obiecto, hoc eſt, re ſperata ponitur. Sic ad Galatas ſpem iuſticiæ vocat ſperatam iuſticiam, qua videlicet erimus conformes Deo in omni æternitate, qui hinc in vera fide & vocatione diſceſſerimus. Spes igitur vocationis, eſt fœlicitas illa ad quam per Euangelium vocamur. Hanc ſpem interpretatur Apoſtolus cum ait: Et quæ ſint diuitiæ gloriæ hæreditatis ipſius, hoc eſt, vt ſciatis quam magnifica ſit & inæſtimabilis glorioſa illa hæreditas filiorum Dei, hoc eſt, credentium Euangelio.

Huc additur amplificatio à cauſa. Et quæ ſit, inquit, ſuperexcellẽs magnitudo potentiæ eius erga nos qui credimus, quaſi diceret: nos theſaurum illum cœleſtium bonorum nequaquam conſequimur noſtris viribus aut meritis, ſed potentia Dei. Nec ocioſe prætereundum eſt quod inquit, Erga nos qui credimus, Significat enim ſola fide hunc theſaurum & accipi & obtineri, cuius quædam certiſſima arra eſt ſpiritus ſanctus, ſicuti ſupra oſtenſum eſt.

Quod autem addit. Secundum efficaciam potentiæ roboris ipſius. Vehementiæ gratia factum eſt, vt nos excitemur ad ſerio cogitandum quæ ſit cauſſa, à qua proficiſci tur tantus ſalutis theſaurus: nec torpore aliquo aut diffidentia deficiẽtes ſegnius in cœpto curſu progrediamur. Vocabula igitur

roboris, potentiæ, & efficaciæ nihil aliud volunt, quam docere insuperabilẽ esse potentiam Dei, qua vt potest ipse omnia quæ vult: Ita etiam thesaurum promissum in Christo, suo tempore credentibus tradet: cuius rei argumentum subiecit, cum inquit: Quam operatus est in Christo, hoc est, quam potentiam Deus in Christo declarauit, ac si dicat: Deus suæ potentiæ non obscurum exhibuit specimen in Christo capite vestro, cuius cum membra sitis, vos qui creditis simili potentia est glorificaturus.

Vocabula roboris, potentiæ & efficaciæ hoc pacto distinguuntur, ἰσχὺς, *id est, robur, naturæ est & absolute significat,* κράτος, *id est, potentia, relationem habet ad obiecta.* ἐνέργεια, *id est, efficacia, vtriusque effectus est. Quidam sic distinguunt, vt robur sit veluti radix, cuius arbor sit potentia, & fructus efficacia. Ex hoc loco Apostoli discamus opponere potentiam Dei, cum diffidentiæ carnali, tũ omnibus rationis stultæ argumentis, quibus homines dementati à diabolo, volũt nos abducere à spe vocationis nostræ, quam habemus in Christo Iesu.*

> Dum illum excitauit à mortuis, & sedere fecit in dextera ipsius in cœlestibus, supra omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur, non solum in seculo hoc, sed etiam in futuro. Et omnia subiecit pedibus eius & ipsum dedit caput supra omnia Ecclesiæ, quæ est corpus eius, & complementum eius, qui omnia in omnibus adimplet.

Qualis fuerit efficacia potentiæ roboris Dei, quam dixit Deum operatum fuisse in Christo, pulcherrima distributione exponit, in qua gloria triumphantis Christi veluti ob oculos ponitur, & præcipui articuli fidei nostræ de Christo Domino recitantur, quorum explicatio lõgior petenda est ex aliis scripturæ locis. Nos autem vt singula fidei nostræ confirmandæ & excitandæ accommodemus efficacius, analysin instituemus, & hanc

hanc pericopam in ſeptem diſpartiemur membra, Et quid fides noſtra ex ſingulis colligere debeat, breuiter indicabo.

Primum membrum hiſce verbis enunciatur: Dum illum excitauit à mortuis: hoc eſt: Deus excitando Filium ſuum à mortuis efficaciam potentiæ roboris ſui declarauit. Huius primi membri tres ſunt articuli. Primus, de morte Domini Secundus, de reſurrectione eiuſdem. Tertius, de virtute qua excitatus ſit Dominus. de his tribus articulis breuiſſimam ſubijciamus admonitionem. Hiſtoria mortis Domini ex ſcriptis Propheticis ex Apoſtolicis & ex ſymbolis nota eſt. Sed eius efficacia & virtus diligenter diſtinguenda eſt à paſſionibus & mortibus aliorum ſanctorum. Nam aliorum ſanctorum paſſiones & mortes, aut fuerunt martyria aut explorationes fidei & confeſſionis, aut, vt in latrone, certorum peccatorum ſupplicia. Verum mors & paſſio Chriſti longe aliter conſideranda eſt, quam Chriſtus ipſe Ioh. capite 17. definit ſanctificationem, id eſt, oblationem ſui pro multis. Et Matth. 20. eandem definit λύτρον, pro multis, ita enim ait: Filius hominis non venit, vt miniſtretur ei, ſed vt miniſtret & det animam ſuam λύτρον pro multis. EST *autem λύτρον non redemtio, vt vetus interpres reddidit, ſed precium redemtionis. Nam Græcis λύτρον ſignificat quicquid ſoluitur ad eos redimendos qui captiui tenentur, Quod Homerus Iliad. ἄποινον vocat.* EST *proinde paſſio & mors Chriſti λύτρον, id eſt, precium ſolutum in redemtionem hominum, qui captiui ſub diaboli imperio detinebantur. Quod quidem precium Deo, cuius iuſta ſententia captiui eramus, ſolutum eſt. hoc precium ſuam æſtimationem habet infinitam ab illa admiranda vnione diuinæ & humanæ naturæ in vna perſona, vnde Paulus, Act. 20. non dubitat pronunciare Eccleſiam ſanguine Dei acquiſitam eſſe.* HVC *pleniorem definitionem declarandi gratia aſſcribamus. Paſſio & mors Domini noſtri Ieſu Chriſti Dei & hominis, eſt ſacrificium propitiatorium in quo æternus Filius æterni Dei, homo factus, ſeipſum per æternum ſpiritum obtulit patri, vt iſta ſua*

victima & obedientia, & expiaret peccata mundi, & placaret iram Dei, quo omnes credentes per eundem sanctificentur ad vitam æternam. Vt ex hac definitione mens nostra & iudicium recte informatur de passione & morte Domini: Ita fides nostra excitari debet, & firmiter statuere peccatũ morte Christi expiatum esse, adeo vt non sit amplius in memoria apud Deum. Præterea & animi perpetua gratitudine & innocentia vitæ hoc ingens beneficium prædicabit.

Secundus articulus huius primi mẽbri est de resurrectione Domini, de qua quid sit pie sentiendum breuiter explicabimus. Primum tenenda sunt testimonia resurrectionis, quorum tria genera facere soleo, de quibus consulatur Catechismus & enarratio Euangelij de resurrectione Domini. Definitio resurrectionis Domini teneatur, videlicet, quod resurrectio Christi à mortuis sit victoria Christi & triumphus super peccato, morte, inferno, atque adeo super toto regno Sathanæ. Resurrectione enim sua Christus compleuit promissionem: Semen mulieris conteret caput serpentis, hoc est, vt Iohannes Apostolus Domini interpretatur, Christus apparuit vt destruat opera diaboli. Est proinde Christus resurgens victor Sathanæ, qui Sathanas victus & cõculcatus iacet sub pedibus Christi victoris, vt amplius non possit fidelibus, id est, Christi membris interitum & mortem inferre, etsi imperium suum in reprobos & contumaces habet, & magnis & varijs technis vtitur, vt fideles rursus impellat, vt fructũ vetitum gustent, atq; ita rursus de Paradyso Domini eiciantur, hoc est, conatur fideles praua doctrina & malis moribus inficere, vt expellatur ab eis spiritus sanctus, atq; amissa fide excludantur è familia Dei & pereant. Tertio loco, colligendi sunt fructus resurrectionis Domini, quos pij soli percipiunt, horum Primus est remissio peccatorum, 1. Corinth. 15. Si Christus non resurrexit, adhuc estis in peccatis vestris. Huc illud Danielis: Auferetur transgressio, contegentur peccata, expiabitur iniquitas. tametsi autem iniquitatis expiatio propriissime tribuitur passioni & morti

morti Domini, sicut supra dictum est, tamen rectissime etiam resurrectioni tribuitur, quia hæc omnium beneficiorũ Christi complementũ est. Secundus est iustificatio nostri, Resurrexit enim propter iustificationem nostri. Rom. 4. Et Daniel inquit, Adducetur iusticia sempiterna. An non Paulus definit Christi obedientiam esse nostram iusticiam? Vtrumque verum est. Quæ enim vni actionum Christi tribuuntur, recte quoque aliis accommodantur, propter destinationem omnium operum & actionum Christi communem. Tertius, donatio Spiritus sancti. Nisi, inquit, abiero paracletus non veniet. Et Paulus ad Gal. Emisit spiritum filij sui in corda vestra clamantẽ, abba pater. Quartus, Confirmatio fœderis gratiæ, seu stipulatio bonæ conscientiæ apud Deum. Ita enim ait Petrus, 1. Pet. 3. Cui respondens exemplar baptismi nos quoq; seruat, non quo carnis sordes abyciuntur, sed quo fit stipulatio bonæ cõscientiæ apud Deum per resurrectionem Iesu Christi. Quintus, Innouatio nostri, eaq; duplex, animarum videlicet & corporũ. Animarum quidem, iuxta illud, Ro. 6. Resurrexit vt nos in nouitate vitæ ambulemus. Corporũ vero, iuxta illud, 1. Cor. 15. Christus resurrexit primitiæ dormientium. Quoniam quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur, Ita in Christo omnes viuificabuntur. Sextus, vinculum fraternitatis mutuæ. Ita enim Dominus resurgens mulieres alloquitur. Ascendo ad patrem meum & patrem vestrum. Deum meum & Deum vestrum. Si igitur Deum habemus communem, si patrem habemus cõmunem Deum, si omnes fratres in Christo, par est, vt tanquam fratres cõsentiamus & nos inuicem fraternis affectibus complectamur. Septimus, Remedium Catholicum aduersus omnes calamitates, aduersus omnia vulnera animæ, corporis, & famæ. Huc illud Pauli ad Timotheum: Memento Iesũ Christum resurrexisse à mortuis, quasi diceret, in isto tuo ministerio senties magnas difficultates, experieris varias tẽtationes à diabolo & hominibus, sed in omnib. istis tanquam ad salutare

antidotum cõfugito ad meditationem reſurrectionis Dominicæ, quæ vt in Domino ipſo erat omnium tentationum & afflictionum victoria: ita & in nobis erit, vbi virtute reſurrectionis Chriſti & nos à mortuis excitabimur. Octauus, Iudicium ſtatus gloriæ & immortalitatis. Regenuit nos, inquit Petrus, in ſpem viuam & immarceſſibilem per reſurrectionem Ieſu Chriſti.

Tertius articulus huius primi membri eſt de virtute, qua Dominus excitatus eſt ex mortuis, Chriſtus inquit, poteſtatem habeo ponendi animam meam & rurſus eam aſſumendi. Hic autem pater dicitur eum excitaſſe. In his verbis nulla eſt ἀντιλογία Chriſtus quidem ſeipſum excitauit, vt Deus, hoc eſt, diuina natura in Chriſto humanam naturam excitauit: Pater vero Chriſtum excitauit, vt hominem. Breuiter. Quia eadem eſt patris & filij & Spiritus ſancti eſſentia, quantum ad diuinitatem attinet, indiuiſa ſunt opera Patris & Filij & Spiritus ſancti. Hæc ſint breuiter dicta de primo mẽbro huius Pericopæ, cuius duplex eſt in vniuerſum vſus, videlicet, vt confirmemur in cognitione mortis & reſurrectionis Domini, & in nobis viuum ſenſũ mortis & reſurrectionis Domini experiamur. De quo ſenſu Paulus ad Romanos 6. Vbi virtuti mortis & reſurrectionis Domini mortificationem & viuificationem, hoc eſt, nouitatem attribuit.

Secundum membrum, de quo ait: Et ſedere fecit eum in dextera ipſius in cœleſtibus, hoc membrum duos articulos fidei noſtræ continet, vnum de aſcenſione Domini in cœlos, alterum de ſeſſione eiuſdem ad dexteram Dei. Nam ſeſſionẽ præceſſit aſcenſio. hæc autem aſcenſio Domini facta eſt viſibiliter, Corporali enim & naturali modo è conſpectu diſcipulorum ſubuectus eſt in cœlum. Ita enim dicitur, Act. 1. Cernentibus ipſis ſublatus eſt, & nubes ipſum ſuſcepit ab oculis eorum. Et inde ſubuectus eſt ſuper omnes cœlos & collocatus in cœleſtibus ad dexteram Dei patris, quemadmodum hic Paulus loquitur & infra in quarto capite repetit. Debet ergo articulus

lus aſcenſionis Domini intelligi de vero Chriſti corpore, & de corporali ipſius locatione in cœlis, ne exiſtimemus vel humanam naturam in Chriſto à diuinitate abſorptam eſſe cũ Steckfeldio, vel diffuſam eſſe in totum vniuerſum cum diuinitate cum veteri hæretico Eutiche. Vtrunque enim veritatem humanæ naturæ tollit. Tenendum eſt proinde dictum Cypriani qui ita ait: Aſcendit in cœlos, non vbi verbum Deus antea non fuerat, ſed vbi verbum caro factum antea non ſedebat, ſcilicet corporali locatione. Seſſio ad dexteram Dei patris ad regnandi poteſtatem pertinet, quia filius patri æqualis, æquale cum ipſo ſortitur imperium. Nam dextera patris diuinam potentiam, maieſtatem & imperium notat. Quare ad dexteram patris ſedere, eſt æqualem eſſe patri diuina potentia, maieſtate & imperio. Et quia hic Apoſtolus meminit dexteræ patris in cœleſtibus, ſignificatur etiam per dexteram patris, locus beatitũdinis & fœlicitatis, atque adeo æternæ & beatæ iſtius requiei quæ promiſſa eſt credẽtibus, vbi iam corpus Chriſti collocatum eſt. VERVM *hoc non pugnat cum Chriſti dicto. Ero vobiſcum vſque ad conſummationem ſeculi, nec tollit veritatem carnis & ſanguinis Domini in cœna. Eſt enim Chriſtus totus vbicunque vult eſſe, plura de hac re eaque eruditiſſima & piſſima vide in commentarijs Philippi ſuper 3. cap. ad Coloſſ. Porro fructus vtriuſque articuli, videlicet aſcenſionis Domini, & ſeſſionis eiuſdem ad dexteram patris infra in 4. cap. copioſè explicatur, vbi Apoſtolus dictum Pſalmi interpretatur. Aſcendit in altum, captiuam duxit captiuitatem & dedit dona hominibus.*

Tertium membrum, ſecundi expoſitio eſt. Super omnem, inquit, Principatum & poteſtatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur, nom tantum in ſeculo hoc, ſed etiam in futuro. Pulcherrime enim his verbis definit quid ſit Chriſtum ſedere ad dexteram patris in cœleſtibus. Nam nihil aliud vult Apoſtolus hac oratione, quam ſignificare Chriſti imperium, quod ſignificatur ſymbolo ſeſſionis

ad dexteram patris ſummum eſſe, vt quod nullum habeat ſuperius, nec in hoc ſeculo, nec in futuro. Quod autem Dionyſius ex his Apoſtoli verbis extruat, neſcio quos angelorum ordines infirmum eſt, neque refert ſcire qui ſint angelorum ordines & dignitatum gradus in cœlo, cum illud nobis verbum Dei non reuelauit, ſed hoc ſufficit intelligere quod angeli ſunt miniſtri, & vt epiſtola ad Hebræos loquitur, adminiſtratorij ſpiritus, miniſtri Eccleſiarum, politiarum & familiarum in mundo. QVANTVM *autem ad verba Pauli attinet hoc ſciendum eſt, quod pulcherrime hiſce quatuor vocibus diſtinguat gradus eminentiæ.*

Αρχὴ, *principatus, ſignificat ordinem ſuperioris ad inferiorẽ qui ſuperiori parere debet. Cum ergō dicit Apoſtolus Chriſtũ ſedere ſupra omnem principatum, ſignificat quod Chriſtus ſit Dominus & princeps* αὐτεύθωος, *vt qui nemini ſit obnoxius ad reddendam ſuæ adminiſtrationis rationem. Non enim habet ſupra ſe principem, cui vt ſubditus parere cogitur. Vt enim eiuſdem naturæ eſt cum patre ſecundum diuinitatem: Ita æquale cum ipſo habet imperium. Hinc fidelis ſe conſoletur aduerſus hoſtes Chriſti, atque adeo aduerſus principatus omnes mundi & inferni, ſtatuat que fore aliquando vt quicquid ſublime videtur, Chriſti imperio, velit, nolit, ſubijciatur. Nemo ergo cui pietas cordi eſt, ſubijciat ſe vllis hominibus aut diabolis, ſi quid imperent, quod pugnet cum principis noſtri Ieſu Chriſti legibus.*

Εξουσία *poteſtas, ius imperij notat. hoc ius duplici nomine Chriſtus obtinet. Primum ratione diuinæ naturæ, qua vna cũ patre & ſpiritu ſancto idem Deus eſt, cui iure omnia ſubijciuntur. Deinde ratione victoriæ iuſtæ, qua hoſtem diabolũ vicit. vtroq; imperij iure eminet Chriſtus ſupra omnia.*

Δύναμις *virtus, facultatem imperij notat, adeo vt nullæ vires, eius imperium labefactare poſſint. Vnde fides in tentationibus & in mortis articulo ſe animet aduerſus inſultus diaboli. Nam ſi* δύναμις *Chriſti eſt ſupra omnem* δύναμιν, *non eſt*

quod

quod fidelis homo portas inferorum timeat.

Κυριότης, *dominatio, relationem habet ad omnes creaturas, bonas & corruptas, quas suo dominio Christus cohibere potest, quæ velint, nolint, Christum victorem agnoscere coguntur. Vnde ad Romanos scriptum est, quod omne genu cœlestium & terrestrium & infernorum se flectat Christo, agnoscens ipsius dominium, huc iam addit Paulus genus. & supra omne inquit nomen quod nominatur, id est, supra omne quod quouis modo emineat. Distributio quæ sequitur. Non solum in seculo hoc, sed etiam in futuro, ad superiora quatuor membra refertur, significat enim Christum eminere supra omnia, non solum in seculo hoc perituro, verumetiam in futuro, id est, in æternum duraturo. Eminentia ergo Christi supra omnem principatum, potestatem, virtutem, dominationem, non est temporanea sed æterna, vt quæ etiam futurum seculum comprehendat. Non est ergo quod fideles metuant, ne Christo aliquando ab imperio deposito hostium iniurijs & tyrannidi obijciantur, aut noui alicuius Domini imperio iniurioſius premantur.*

Quintum membrum, amplitudinem imperij Christi continet. Et omnia, inquit, subiecit pedibus eius. Vt enim antea factus est seruus omnium, vt hominem perditum saluaret: ita nunc victor factus omnia sibi habet subiecta, ita vt omnia ipsius imperio cedere cogantur. Neque hæc subiectio tantum est amicorum & domesticorum, verumetiam hostium, omnium diabolorum & hominum impiorum, adeo vt ipsi diaboli sub Christi imperio contremiscant. HINC *fides habet quo se confirmet aduersus omnes inferorum portas, potentiorem enim Christum statuet, quam vt quisquam ipsum spoliare possit, & ei aliquid inuito eripere.*

Sextum membrum singularem quandam imperij Christi formam continet, qua videlicet is Ecclesiæ Dei dominatur. Et ipsum, inquit, posuit caput super omnia Ecclesiæ. Quod autem Christus hic dicitur poni à patre caput Ecclesiæ, non derogat

quicquam maiestatis Christi, qua iuxta suam diuinam naturam in omnia imperium vna cum patre habet. Christus enim, vt inquit Gregorius Nicenus, dicitur accipere, vt homo, quod naturaliter habet vt Deus. CAPITIS appellatione significatur & supremum Christi dominium, quod solus in Ecclesiam habet, & gloriæ Ecclesiæ. Nam si Christus est caput, & Ecclesia corpus, summa profecto est Ecclesiæ gloria. Vbi enim caput, illic & corpus. Nam nullo loco intermedio caput à corpore separatur. Quicunque ergo præter vnum Iesum Christum hunc honorem sibi assumit, & vult agnosci Ecclesiæ caput, verus Antichristus est, vt qui Christum sacrilege suo spoliet honore. Neque quicquam est quod afferant Papæ defensores qui fingunt Ecclesiam bicipitem esse, vt quæ vnum caput ἀρχικὸν, alterum autem διακονικὸν habeat. Ministri enim Ecclesiæ Dei etsi alij aliũ dignitatis locum in Ecclesia propter politiam Ecclesiasticam seruandam habent, tamen omnes ministri sunt, nec alter alterius est caput, sed conseruus in Domino. Ita Paulus inferiores se ministros cõseruos vocat, & comilitones & cooperarios Dei & fratres.

Porro Christus Ecclesiæ caput dicitur, quatuor modis. Primum, efficacia. Vt enim ex capite hominis in totum corpus vires per neruos diffunduntur, ita à Christo quicquid habent fideles virtũ accipiũt. Nã q. fideles mortificãtur carne & viuificãtur spiritu, id ex virtute mortis & resurrectionis Christi capitis habẽt, siquidẽ vis mortis Christi in credẽtibus carnẽ reprimit, & efficacia vitæ Christi spiritus nouus in homine generatur, vnde fit, vt in nouitate vitæ ambulet. Secundo, Christus dicitur caput Ecclesiæ perfectione. Is enim solus in Ecclesia perfectionis laudem meretur. Nam omnes virtutes in eo sunt perfectissimæ, à quo tanquam à sole radij quidam in fideles immittuntur. Tertio, caput dicitur merito, Is enim solus in Ecclesia merita habet, quibus nobis cœlestẽ hæreditatem meruit. Quarto, caput est dignitate seu ordine & autoritate. Nam is solus Ecclesiæ Monarcha est ἀνυπεύθυνος. Verum ne

quis

quis putet Paulum loqui de Christo tãtum, vt de principe Ecclesiæ, addit septimum membrum, Ecclesiæ, inquit, quæ est corpus eius, Est proinde Christus caput, Ecclesia vero corpus, in quod omnis vis & efficacia à capite fluit. Hic obseruetur pulcherrima Ecclesiæ definitio, qua definitur esse corpus Christi, non quidem naturale sed mysticum. Huius corporis duplicia sunt membra, videlicet mortua & viua. Mortua membra sunt, qui in externo cœtu Ecclesiæ nobiscum profitentur articulos fidei, sed spiritu fidei destituuntur, vt sunt hæretici, hypocritæ, & qui concupiscentijs carnis indulgent. Viua membra sunt, qui viua fiducia Christi præditi non ambulant secundum carnem, sed secundum spiritum quo aguntur. breuiter quicunque sincere meditantur Christianismũ, viua Christi membra sunt. Turci autem, increduli Iudæi & aliæ profanæ gentes nec viua nec mortua Ecclesiæ membra censeri debent.

Porro cum subiungit Apostolus. Et complementum eius qui omnia in omnibus adimplet, exponit cur Ecclesiam corpus Christi vocet, & simul ostendit quantus sit Christi amor erga Ecclesiam suam: quam sui complementum siue supplementum appellat. Is enim est Christi erga Ecclesiam amor, vt cum omnia salutaria in omnibus præstet, tamen sese veluti mãcum & membris mutilum existimet caput, nisi Ecclesiam habeat, sibi instar corporis adiunctam. Hinc est quod Christus non raro collectiue pro tota Ecclesia capiti suo adiuncta accipiatur, vt cum dicitur, 1. Corinth. 12. Sicut enim corpus vnum est, & membra habet multa, omnia vero membra corporis vnius multa cum sint, vnum sunt corpus: Ita & Christus. Et enim per vnum spiritum nos omnes in vnum corpus baptizati sumus, hoc est, vt cum Christo vnum corpus fieremus, atque adeo vt in vnum Christi corpus coalesceremus, vt Ecclesia tota nihil aliud sit quam vnus Christus, cuius coagmentationis efficacia signa sunt baptismus & cœna Domini. Huc & illud Galat. 3. Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius, non di-

cit, & seminibus, vt de multis, sed vt de vno, & semini tuo qui est Christus. Hic Christum vocat Apostolus totum corpus collectum, cuius caput & vita est Christus, membra autem sunt fideles, partim ex Iudæis partim ex gentibus. hoc in fine capitis apertius concludit hisce verbis. Omnes vos vnus estis in Christo Iesu. Hinc manarunt illæ loquendi formulæ, vnum cum Christo fieri, cum Christo esse, & Christum in nobis esse, spiritu Christi agi, in Christo eligi, vocari, iustificari, viuere, cum Christo mori, crucifigi, sepeliri, resurgere. huc illud pertinet quod sequitur cap. 3. gentibus patefactum esse Euangelium, vt fiant cohæredes, concorpores & consortes promissionis in Christo. Hinc est quod Paulus ad Gal. 2. dicat, se in Christo & Christum in se viuere, hinc & illa Christi vox, Saule, Saule, quid me persequeris? QVID hinc fidei colliget? vt omnem spem suam & consolationem in hoc ponat, quod statuat Christum non posse perire, cuius membrum est per fidem. Hinc in vita, in morte, & quouis periculo se sustentet fidelis, quod certissimo sciat, fore vt Christus aliquando cum toto suo corpore glorificetur, vtut eius membra in hisce mundi ærumnis contemta iaceant. Verum vt sciamus Christum per se non indigere hoc supplemento, addit Apostolus. Qui omnia in omnibus adimplet. Si enim reuera omnia in omnibus adimpleat Christus & perficiat, nequaquam indiget suppleri à quoquam, nisi quatenus pro immensa sua bonitate Ecclesiam dignatur sibi instar corporis adiungere. Habet & hic locus luculentum testimonium de Christi diuinitate. Nam cum proprium diuinæ naturæ sit implere omnia: Et Christo hic ea tribuatur facultas, quod omnia in omnibus adimpleat, sequitur Christum verum Deum esse, atque adeo infinitam & æternam personam.

Recte igitur in Ecclesia dicitur. Christus est vbique totus, Christus omnia complet, filius virginis est Deus. Nam hæc rectissime personæ tribuuntur, ratione diuinæ naturæ, non humanæ quæ suas peculiares proprietates habet, quas si sustuleris

ris veritatem humanæ naturæ in Christo tollis, & spem resurrectionis nostri subuertis. Quare firmiter tenendum est, quod Paulus ad Philip. 3. nostra córpora contemta fore aliquando conformia Christi glorioso corpori. Iam si natura humana Christi conuersa esset (vt olim impie Eutychiani, & hodie sacrilege Stenckfeldius docet) in diuinam naturam, nulla prorsus nobis spes resurrectionis remaneret. Hæc sint dicta de hac pericopa in qua Paulus præcipuos articulos fidei nostræ de Christo proponit, & simul eorum fructum nobis breuissime commendat.

De Prædestinatione.

Quoniam autẽ prædestinationis & electionis ad vitam æternam sæpius in hoc cap. facta est mentio, visum est mihi non inutile assertiones quasdã huc ascribere, quæ summã doctrinæ de prædestinatione continebunt, idq; hoc consilio, vt hæc doctrina quæ est basis salutis nostræ, illustretur consideratis circumstantijs, & pio lectori magis dulcescat eius cogitatio.

I.

De æterna Dei prædestinatione & electione hominum ad vitam beatam, & immortalem recte erudiri Ecclesiam summopere necessarium est. Nam vt nulla doctrina vberiorem consolationem pijs conscientijs afferre potest, quam doctrina prædestinationis recte explicata: Ita nihil periculosius est, quã à vera prædestinationis ratione aberrare.

II.

Quare ne à modo prædestinationis & electionis, quem nobis commendat scriptura aberremus, summo studio cauẽdum est. Nam qui à vero modo deflectit in præciputium fertur, vnde se recipere non potest, nisi diuinitus ei succurratur.

III.

Sunt quidam qui cum audiunt, nostram salutem in Dei electione & proposito sitam esse, & modum verum haud obseruant, somnia Stoica & tabulas Parcarum fingunt: quibus &

seipsos misere implicant, & alios periculose seducunt.

IIII.

Nam fieri aliud nequaquam potest, quam vt is qui fatales libros de saluandis & perdēdis imaginatur, vel hypocrisi vana turgeat, vel desperatione perniciosa tabescat.

V.

Quidam enim carnalis cuiusdam securitatis ansam arripientes, in quæuis scelera licentiose ruunt: sibi quidem ipsis in certam perniciem, alijs vero in graue scandalum.

VI.

Nonnulli in contrarium malum feruntur: qui cum contra verbum Dei particularem gratiæ promissionem somniant, in desperationis baratrum demerguntur: in quo eos in æternum perire, nisi mature dextera Dei erecti respiscant, necesse est.

VII.

Quapropter, cum audimus verbo Dei nobis prædestinationis mysterium commendari, simul in verbo Dei prædestinationis modum cum sua vera caussa quæramus: quem si recte tenuerimus, summam consolationem prædestinationis doctrina nobis afferet: & erit non solum veluti calcar quoddam ad omnia pietatis exercitia: verumetiam vt sacra quædam ancora in mortis articulo.

VIII.

Modus autem prædestinationis verissimus est, quem Paulus nobis commonstrat cum ad Ephesios ita scribit: Elegit nos in CHRISTO *ante constitutionem mundi, vt simus nos sancti & inculpati coram ipso in dilectione. Item prædestinauit nos in adoptionem per Christum Iesum. Item: Gratos nos fecit in dilecto: in quo habemus redemtionem per sanguinem eius. Item, proposuit recolligere omnia in Christo. Item, In quo in sortem asciti sumus, prædestinati secundum propositum eius, qui omnia operatur secundum cōsilium voluntatis suæ, vt nos simus in laudem gloriæ eius, qui ante sperauimus in Christo. Item, In Quo & credentes obsignati estis spiritu promissionis sancto,*

ſancto, qui eſt arrabo hæreditatis noſtræ.

IX.

Hic Paulus clariſſime modum prædeſtinationis definit, dum pronunciat Deum prædeſtinaſſe nos ſaluti per CHRISTVM *& in* CHRISTO. *Per* CHRISTVM *quidem vt mediatorẽ & λυτρωτήν. In* CHRISTO *vero vt in capite & cum capite: cuius membra efficimur per fidem, quam Euangelium promiſcue omnibus prædicat.*

X.

Prædeſtinauit igitur nos Deus, non exarando fatales libros cum Zenonis familia, ſed ſtatuendo iuxta conſilium voluntatis ſuæ modum ſalutis conſequendæ per CHRISTVM *& in* CHRISTO.

XI.

In hoc modo conditio fidei includitur. Nam cum fide inſerimur CHRISTO, *eius membra efficimur, atque ideo electi dicimur, quia membra Chriſti ſumus.*

XII.

Quam autem hæc conditio ſit neceſſaria, ex ordinatione diuina, plurima ſane declarant teſtimonia. Paulus Rom. 9. Vbi de prædeſtinatione diſputat hanc conditionem inculcat inquiens: Quid igitur dicemus? gentes, quæ non ſectabantur iuſticiam apprehenderunt iuſticiam, iuſticiam, inquam, quæ eſt ex fide. Iſraël vero ſectans legem iuſticiæ, ad legem iuſticiæ non peruenit. Quare? quia non ex fide, ſed ex operibus legis. Hanc conditionem repetit Apoſtolus in decimo capite, & ſæpe alias eam vrget, Coloſſ. 1. Si modo in fide permaneatis fundati. Heb. 3. Participes facti ſumus Chriſti, ſi modo incoeptam fiduciam vſque ad finem firmam teneamus. 1. Timoth. 2. Mulier ſaluabitur ſi permanſerit in fide.

XIII.

Neceſſitatem huius conditionis Apoſtolus ipſe de ſe loquẽs oſtendit: Væ mihi ſi non Euangelizem. Item, Caſtigo corpus meum, & in ſeruitutem redigo, ne forte cum aliis prædicaue-

ro, ipse reprobus efficiar. Si igitur Paulus electum Dei organũ ex fide obedientiam erga Deum non præstitisset, fide excussa, gratia excidisset, reprobus sua culpa effectus. Ieremias idem verbis Domini inculcat. Si, inquit, pœnitentiam egerit gẽs illa à malo quod locutus sum aduersus eam, agam & ego pœnitẽtiam super malo quod cogitaui, vt facerem ei. Si fecerit malũ in oculis meis, vt non audiat vocem meam, pœnitentiam agam super bono quod locutus sum, vt facerem ei.

XIIII.

Hinc manifeste apparet prædestinationem diuinam per CHRISTVM, *& in* CHRISTO *ratam esse, & requirere à nobis conditionem fidei qua Christo inserimur, atque ideo electi censemur.*

XV.

Ex his quæ hactenus diximus hãc prædestinationis extruamus definitionem. Prædestinatio est ordinatio Dei, qua ipse ante constitutionem mundi, secundum beneplacitum & consilium voluntatis suæ per CHRISTVM, *& in* CHRISTO *destinauit vitæ æternæ* OMNES *in Christum redemtorem credituros, vt sint sancti & inculpati coram ipso, vtque laudem gloriæ gratiæ ipsius prædicent in omni æternitate. Huic opponitur reprobatio, qua reiciuntur & arcentur ab æterna vita, & mancipantur æternis pœnis, quot quot in Christum credere recusant, & quicunque in fide Christi ad finem vsq; vitæ non perseuerãt. Huius reprobationis caussa est peccatum hominũ, & iusticia Dei iuste punientis transgressores: qui ad propitiatorium hominibus à Deo propositum, non confugiunt.*

XVI.

Porro cũ conditionẽ fidei requirimus, simul Pharisaicum taxamus errorẽ de dignitate personarũ, de prærogatiua carnis, de meritis humanorũ operum. Vnde & hoc sequitur, quod nec ex ratione, nec ex lege de hoc mysterio iudicandũ sit. Nã, vt ratio dignitatem & prærogatiuam carnis: Ita lex merita operum Hypocritis electionis caussam falsò statuere videtur.

XVII.

XVII.

Non est itaque causſa prædeſtinationis in nobis, vt falſò opinantur Monachi, ſed in Deo: quam causſam Paulus εὐδοκίαν voluntatis Dei vocat: Auguſtinus miſericordiſſimam Dei voluntatem. De hac voluntate Dei erga homines vbi certo conſtiterit, prædeſtinationis noſtri fundamẽtum habemus immotum. Nam Deus omnia, vt Paulus teſtatur, ſecundum conſilium huius ſuæ voluntatis operatur.

XVIII.

Hæc Dei voluntas miſericordiſſima, non eſt nobis incognita aut tecta, ſed tradita eſt, & reuelata nobis voce Euangelij. Et in quatuor potiſſimum cernitur: In miſſione Filij, in promiſſione, in mandato, & in obſignatione gratiæ.

XIX.

Miſſio Filij locupletiſſimum teſtimonium paternæ volũtatis Dei erga nos eſt: iuxta hanc vocem Filij: Sic Deus dilexit mũdum, vt Filium ſuum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum non pereat, ſed habeat vitam æternam, Roman. 5. Commendat Deus charitatem ſuam erga nos, quod cum adhuc eſſemus peccatores Chriſtus pro nobis mortuus eſt. Huius itaque λύτρον ſufficiens eſt ſatisfactio & expiatio peccatorum totius mundi, Per hũc enim pater fatetur ſe placatum eſſe, & iubet ſerio vt ipſum audiamus.

XX.

Neque eſt quod quiſquam exiſtimet miſſum eſſe filium in mundum, vt quoſdam ſelectos tantũ de genere humano redimeret, ſed potius, vt totius mundi peccata tolleret, iuxta illud: Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi: Nam vt communem noſtram naturam aſſumſit, ita cum natura noſtrã causſam in ſe recepit: Ita enim palam de ſe ipſe ait: Filius hominis venit ſaluare quod perierat. Iam autem nõ pauci aliquot perierant de genere humano, ſed totũ genus humanum. Quemadmodum igitur in Adamo omnes lapſi ſumus. Ita cũ Adamo datur omnibus promiſſio ſeminis contrituri caput ſerpentis.

Hinc Iohannes. Christus apparuit, vt destruat opera diaboli. Quapropter fidelis sermo, vt Paulus ait, & omni approbatione dignus est, quod Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere.

XXI.

Quod autem euentus (proh dolor) non respondeat voluntati patris mittentis filium, & desiderio filij derivatis in se pœnam peccati, id fit propria hominum malitia, qui à patre clementissimo ad nuptias filij inuitati venire recusant: quemadmodum Christus ipse conqueritur, cum ait: Multi sunt vocati, pauci vero electi, hoc est, pauci credunt & fructus pœnitentiæ edunt, atque ideo expelluntur de domo nuptiarum, vt qui vestem nuptialem non habeant.

XXII.

Promissio gratiæ, quæ vere vniuersalis est, similiter volũtatem misericordissimam patris cœlestis nobis commendat. Huc pertinent plurima dicta: inter quæ sunt hæc. Hæc est voluntas patris mei, qui misit me, vt omnis qui videt Filium & credit in eum, habeat vitam æternam. Matth. 18. Sic non est voluntas ante patrem meum qui in cœlis est, vt pereat vnus de pusillis istis. 1. Timoth. 2. Deus vult omnes homines saluos fieri & ad agnitionem veritatis venire. 2. Pet. 3. Deus longanimis est erga vos, non volens vllos perire sed omnes ad pœnitentiam recipere. Huc & illud propheticum pertinet. Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Hinc Diuus Bernardus: Prodit in lucem ad miseri cõsolationem magnum consilium, quod ab æterno latuerat in sinu æternitatis, quod nolit videlicet Deus mortem peccatoris, sed magis vt conuertatur & viuat.

XXIII.

Hæc promissio gratiæ, vt est vniuersalis, ita etiam est gratuita, sola fide accipienda. Vtrunque perspicue docet Paulus ad Roman. 9. 10. 11. vbi excludit aperte omnem prærogatiuã carnis & operum merita, & concludit omnem qui credit non pude-

pudefieri. Nō est enim (ait) distinctio Iudæi & Græci. Idem enim Dominus omnium diues in omnes qui inuocant ipsum.

XXIIII.

Huc faciunt pulcherrimi illi Typi, quos idē Apostolus proponit, cū filios Abrahæ Ismaelem & Isaac, & filios Isaac Iacobum & Esau in medium adducit: qui typi in hunc modum accommodandi sunt. In commodis certis ad hanc vitam spectantibus, non omnes qui nati sunt ex semine Abrahæ & Isaac habentur illorum filij. Multo minus in rebus spiritualibus censebuntur filij, qui ab istis sanctis patribus ortum ducunt. Quocirca quemadmodum in commodis ad hanc vitam spectantibus, tantum illi reputantur filij, de quibus sancti Patriarchæ habebant promissiones: Vt Abraham de Isaaco, & non de Ismaele, Isaac de Iacobo & non de Esau: ita in rebus spiritualibus solum illi sunt Abrahæ filij censendi, qui promissioni gratuitæ credunt, & non illi qui prærogatiua carnis tument.

XXV.

Neque aliud vult conclusio Apostoli: Non est igitur volentis neque currentis, sed miserentis Dei. Nam huius conclusionis hic sensus absque dubio est verissimus. Non est volentis neque currentis, videlicet secundum carnem, quia voluntas carnis & cursus carnis nituntur prærogatiua carnis & meritis operum. Atque ideo aduersantur misericordiæ Dei, & merito Christi. Sed est volentis & currentis secundum promissionem: hoc est, credentis. Siquidem omnia possibilia sunt credenti. Nam hæc voluntas & hic cursus commendant misericordiam Dei, adeoq; sola misericordia in Christo promissa nituntur. Quid hinc iam efficitur? Illud quod propositum erat ab Apostolo, non filios carnis, sed filios promissionis esse hæredes.

XXVI.

Sunt autem filij promissionis, omnes qui credunt promissioni vt Abraham credidit, Nam Apostolus Rom. 4. definit filios promissionis esse eos, qui insistunt vestigijs fidei Abraham. Et

ad Gal. 3. Scitote, inquit, quod qui credunt, hi sunt filij Abrahæ. Si filij sunt, & hæredes secundum promissionem.

XXVII.

Qui hanc vniuersalem gratiam negant (quantum quidem ad voluntatem Dei paternam attinet) præterquam quod Paulo, adeoque consensui totius scripturæ se opponunt, grauissime impingunt. Primum enim tribuunt Deo προσωποληψίαν. Deinde fingunt in Deo contradictorias voluntates.

XXVIII.

Sed quod apud Deum non sit προσωποληψία multa dicta testantur. Deus enim semper bonam causſam comprobat, & semper malam condemnat, iuxta hanc regulam: Fideles custodit Dominus, & retribuet abundanter facienti superbiam. Nihil proinde certius est, quam quod Deus omnes pœnitentes recipiat in gratiam, & contra impœnitentes omnes reijciat absque omni personarum respectu.

XXIX.

Quod autem Deus Lazarum mendicare voluit, & Iosephum principem Ægypti fecit, hoc non constituit in Deo προσωποληψίαν, Nam personarū acceptio in iudicijs locum habet, vbi æqualibus inæqualia, aut inæqualibus æqualia tribuuntur. Nunc autem cum Deus sibi hanc iudiciariam regulam statuit, quod velit in Christo omnes credētes saluare, & quod velit omnes contemnentes filium, & perseuerantes in delictis pœnis punire æternis, nequaquam personarum acceptor est.

XXX.

Præterea, quod non sint in Deo cōtradictoriæ voluntates, ex eo manifestum est, quod, vt ipse veracissimus, imo ipsa veritas est: ita duplex cor damnet. Cum igitur scriptum est: Deus vult omnes homines saluos fieri: Item, Deus non vult vllos perire, sed omnes ad pœnitentiam recipere: nequaquam sunt harum propositionum contradictoriæ admittendæ, quæ sunt, Deus non omnes vult saluos fieri, Deus vult aliquos perire, & non omnes ad pœnitentiam recipere.

XXXI.

XXXI.

Quomodo ergo (inquies) damnãtur multi cum omnes ſaluos fieri Deus velit? Si conſilium creationis & miſſi filij in mundum reſpicimus, vere voluntas Dei eſt vt nullus pereat. Verum ſi euentum conſideramus, voluntas Dei eſt, vt contumaces & impœnitentes pereant. Pater terrenus vult omnes ſuos filios hæreditate gaudere. Hæc eſt enim paterna ſtorga in bono patre. Verum ſi aliquis filiorum perrexerit eſſe contumax, vt nec verbis, nec flagellis emendari velit, hunc pater hæreditate priuat, & inter filios amplius non numerat.

XXXII.

Huius rei typus in Deuteronomio proponitur. Si genuerit (ait Dominus) homo filium rebellem & proteruum, qui non audierit patris & matris imperium, & coercitus obedire cõtemſerit, apprehendent eum pater eius & mater eius, & ducent eum ad ſeniores ciuitatis, & ad portam iudicij, dicentque ad eos: Filius noſter iſte proteruus & rebellis eſt, monita noſtra audire contemnit, Lurco & potator eſt, lapidib. eum obruet populus ciuitatis & morietur. Nonne hic pater vult filium obrui lapidibus, quem naturali ſtorga chariſſimum habeat? Ad eundem plane modum Deus ex ſua paterna bonitate vult omnes homines hæredes fieri vitæ æternæ: verum contumaces nihilominus & rebelles perpetuis pœnis vult obrui.

XXXIII.

Diſcernendum eſt igitur accurate inter voluntatem Dei paternam, quam Theologi antecedentem vocant, & eam quæ ſequitur hominum contumaciam. Quare & conſequens dicitur.

XXXIIII.

Mandatum (hoc enim eſt tertium, in quo ſupra propoſuimus voluntatem Dei erga homines conſpici) ſimiliter nobis voluntatem Dei vere paternam erga omnes commendat. Fieri enim non poteſt vt voluntas Dei cum mandato ipſius pugnet. Quapropter cum iubet, vt totus mundus filium ſuum

audiat, vult profecto, vt omnes illum audiant: vult vt ex auditu fidem concipiant. Prædicatio enim Euangelij requirit fidem. Vult denique vt credentes saluentur. Deinde filius, qui est sapientia patris, amãdat discipulos suos in omnem terram cum hoc mandato: Ite in mundum vniuersum, & proclamate Euangelium omni creaturæ, Qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit. Qui vero non crediderit condemnabitur. Hoc mandatum cum sit vniuersale, clare testatur Deum velle omnium hominum salutem, sed cum conditione fidei, vt indicat promissio mandato addita, Matth. 11. Clamat Dominus: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Hic vtrumque, hoc est, mandatum & promissio testantur voluntatem Dei paternam esse, vt omnes veniant ad Christum vocantem, & omnes in eo consequantur salutem.

XXXV.

Firmissime itaque & sine hæsitatione statuendum est, mandatum Dei æternum & vniuersale esse testimonium infallibile voluntatis ipsius erga homines. Cum igitur mandat omnibus, vt audiant filium & credant, vult reuera, vt omnes audiant, credant, iustificentur, sanctificentur, saluentur. abst procul à Christiano pectore cogitare Deum foris offerre omnibus veniam, sed intus aliam voluntatem inclusam habere.

XXXVI.

Sed obijciet forte aliquis: fides donum Dei est, & opus spiritus sancti. Ergo nemo credere potest nisi qui diuinitus fidem acceperit. Item, nemo venit ad filium, nisi quem pater traxerit. Hoc verissimum esse fateor. Verum cum Paulus inquit. Fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei, significat ordinarium ad consequendam fidem instrumentum esse prædicationem Euangelij: in qua Deus iuxta suas promissiones vult esse efficax, vult trahere verbo & spiritu ad filium. Sed multi trahenti patri repugnant, cui poterant obedire. Hoc clare comprobatur querela Christi in hunc modum peruica-

ciam

ciam Iudæorum deflentis: Quoties volui te cõgregare, vt gallina congregat pullos suos, & noluisti? Similem contumaciam Stephanus suis Iudæis obiecit, Duri, inquit, ceruice & incircumcisi corde & auribus, vos semper spiritui sancto resistitis. Et Dominus apud Esaiam: Tota die expandi manus meas ad populum contumacem & contradicentem. Hoc ipso testimonio & Paulus rebellionem Iudæorum ostendit, quam rebellionem caussam reiectionis eorum fuisse concludit. Etsi autem animus noster dum illuminatur, præparatur, immutatur, & disponitur passiue se habet: tamen quoad assensum voluntas docta verbo, & roborata per spiritum sanctum actiue etiam concurrit.

XXXVII.

Huc etiam facit exemplũ quod Augustinus de Nabuchodonosor & Pharaone proponit hisce verbis: Quantum ad naturam ambo homines erant: Quantum ad dignitatem ambo reges: Quantum ad caussam, ambo populum Dei captiuum possidebant: Quantum ad pœnam ambo flagellis clementer admoniti. Quid ergo fines eorum fecit diuersos? nisi quod vnus manum Dei sentiens, in recordatione propriæ iniquitatis ingemuit: alter libero contra misericordiam Dei voluntatem pugnauit arbitrio.

XXXVIII.

Verum hic imprimis cauendum est, ne quis peccandi petulantia & longa consuetudine, abusus benignitate Dei inuitantis se ad pœnitentiam, accersat sibi ipsi iudicium, vt à Deo irato derelinquatur, atque à Deo permittatur ruere in reprobam mentem. Hoc cum fit, homo ad verbum Dei obsurdescit, & sibypsi eam peccandi necessitatẽ imponit propria voluntate, vt iam aliud quam peccare nõ possit. Perinde enim illi accidit, ac si quis seipsum de cacumine montis præcipitem daret, vnde postea casum reuocare non valeret.

XXXIX.

Mature igitur vocanti Deo obtemperare oportet, & re-

ſipiſcere ſolliciteq; ambulare (vt Propheta monet) coram Deo ſuo. Nam qui vocãtem Deum per ſuos miniſtros audire recuſat, in contumaciæ pœnam incurrit. Vnde fit, vt magis magisq; vinculis peccati conſtrictus donec tandem dedoleat, ſuſque deque ferat omnia ſalutis media. Hic proinde locũ habet vulgo notus verſiculus, Qui non es hodie cras minus aptus eris.

XL.

Obſignatio gratiæ (huic enim quartum locum tribui inter ea inditia, quæ nobis ob oculos ponunt, quam ſit paterna voluntas Dei erga omnes homines) clariſſime nobis paternã voluntatem Dei commendat. Nam dum iubet baptizari omnes gentes, vult veriſſime omnibus gentibus ſuam obſignari gratiam, & miſericordiſſimam voluntatem. Nunquam enim gentes omnes inuitaret ad baptiſmum niſi omnibus gentibus ſalutem, quam obſignat baptiſmo, impartiri vellet. Eſt enim immota hæc conſecutio: Deus omnibus offert ſalutem: ergo vult omnium ſalutem.

XLI.

Quod autem in multis baptiſmus eſt tantum literalis, hoc non fit Dei conſilio & voluntate, qui vere ſuam gratiam baptiſmo offert & obſignat: ſed hominum culpa, qui à pacto cũ Deo in baptiſmo inito turpiter diſcedunt.

XLII.

Nam vt Deus promittit, & promiſſum obſignat baptiſmo: ita par eſt, vt homo ab altera parte fide reſpondeat. Siquidem in omni pacto vtraque pars pacti conditiones & leges ſeruabit. Atque eam ob cauſſam Petrus baptiſmum definit ſtipulationem bonæ conſcientiæ cum Deo. Deus enim baptiſmum offerens promittit gratiam, conſcientia vero fide reſpondens in pacto acquieſcit freta reſurrectione Ieſu Chriſti.

XLIII.

Cum itaque ex his demonſtrationibus euidentiſſime nobis conſtat de voluntate Dei paterna erga nos, quæ voluntas eſt cauſſa & baſis prædeſtinationis & electionis noſtri, firmam teneamus

teneamus fiduciam ſalutis noſtræ, & ad voluntatem Dei paternam in Miſſione filij, in promiſſione, in mandato, & in obſignatione gratiæ expreſſam, tāquam ad arcem munitiſſimam nos recipiamus: nihil morantes decreta Stoica quantumuis magnos patronos & ſapientes habeant.

XLIIII.

Porro fines prædeſtinationis & electionis noſtri ad ſalutem duos Paulus conſtituit, Epheſys ſcribens: quorum proximus eſt, vt ſimus ſancti & irreprehenſibiles coram ipſō, hoc eſt, vt ſtudeamus ſanctitati & innocentiæ, habeamuſque ſemper bonum propoſitum: Vltimus vt laudetur gloria ipſius à nobis in omni æternitate.

XLV.

Reſtat nunc, vt nonnihil dicamus de vſu huius dulciſſimæ doctrinæ prædeſtinationis & electionis, qui duplex ex Pauli Epiſtolis ad Roman. & Epheſi. colligi poteſt. Ad Romanos ideo ſcribit Paulus de prædeſtinatione, vt ex cauſa, modo, & conditione prædeſtinationis concludat prærogatiuam carnis & humana merita nequaquam eſſe cauſſam ſalutis. Euertit igitur Apoſtolus prærogatiuam carnis, & omnia humana merita tollit quo ſit locus miſericordiæ Dei in Chriſto Ieſu, & via pateat ſalutis omnibus qui in Chriſtum credere non recuſauerint. Ad Epheſios de hoc ipſō myſterio agit, vt oſtendat Euāgelium Chriſti non eſſe nouam doctrinam ab Apoſtolis excogitatam, ſed ante mundum conditum in pectore Dei fuiſſe reconditam, & ſuo tempore mundo patefactam.

XLVI.

Præter hunc duplicem vſum, quorum prior ad confirmationem gratuitæ iuſticiæ & vniuerſalis gratiæ pertinet, poſterior ad commendationem antiquitatis Euangelij refertur: Erit & hic vſus (quem Paulus attingit ad Rom. 8.) vt ſtatuant pij nullam crucem, nullam calamitatem, nullam denique rem aliam poſſe impedire ſalutem credentium, quæ decreto Dei æterno nititur.

XLVII.

Hinc cõsolatio ingens oritur in agone mortis, & summa & inenarrabilis lætitia nascitur, adeo vt iam morituras quasi ouans dicat: in Domino confidit anima mea, non timebo, Christus meus victor mortis est, in hoc ego triumphabo.

XLVIII.

Huc pertinet illud Dauidicum: Viriliter agite, & confortetur cor vestrum omnes qui speratis in Dominum. Custodit enim Dominus omnes diligentes se.

XLIX.

Caterum hic vsus confirmans nos in cruce & consolans in agone mortis tum demum locum habet, vbi nos ipsos in Christo esse senserimus, & Christum in nobis.

L.

Quare iuxta consilium Pauli instituenda est probatio nostri qui in hunc modum scribit Corinthijs. Vos ipsos tentate an sitis in fide, vos ipsos probate an non cognoscitis vos ipsos, quod Iesus Christus sit in vobis?

LI.

Hæc Pauli verba certissimum probandi modum nobis prescribunt, qui est tentare & explorare, an quis sit in fide, an Christus in se habitet: quæ sane probatio aliunde proficisci non potest quam ex effectibus spiritus Christi. Nam qui spiritu Christi ducuntur hi sunt eius. Qui autem ducuntur spiritu Christi cogitant, amant, prosequuntur quæ sunt Christi, & nihil antiquius habent quam totam suam vitam Deo approbare, Hinc est in sanctis pugna spiritus aduersus carnem.

LII.

Huc & illud Pauli pertinet. Milita honestam militiam retinens fidem & bonam conscientiam. Nam hæc certissima sunt inhabitantis Christi testimonia. Vbi enim fides est, illic conscientia purgata est à mortuis operibus. Quare & bona conscientia & pium propositum fidei sinceræ testimonia sunt. Contra autem vbi contaminata est conscientia, & vbi est propositum

tum peccandi, ibi nulla prorsus fides est, nisi forte hypocritica quædam de fide gloriatio, quam vanissimam esse opera ipsa declarant, & Diuus Iacobus commonstrat.

Caput II.
Summa capitis Secundi.

DEVS non solum Iudæos mortuos peccatis ac filios iræ ex gratia per fidem, verumetiam gentes, quæ antea quidem erant extra familiam Dei, omni discrimine inter Iudæos & gentes sublato, paceque facta inter vtrosque, cum Christo viuificauit, vt ostenderet omnibus seculis inexhaustam suam gratiam erga fideles, qui super fundamento Apostolorum & Prophetarum extructi sunt lapide angulari Christo, breuius autem sic: Gentes & Iudæos peccatores recipit Deus in gratiam propter filium.

Ordo capitis Secundi.

Principium huius capitis aptissime cum fine præcedẽtis cohæret. Siquidem accõmodat Apostolus hic doctrinam vniuersalem ad gentes & Iudæos, id est, transfert thesin ad hypotheses. Repetit enim in hoc capite particulariter quod generatim in primo traditum est: alia tamen orationis forma, illustrandi & exaggerandi caussa. Instituit autem comparationem duplicis status hominis. Prioris, videlicet, ante gratiam, & posterioris sub gratia. Ante gratiam homines mortui sunt in delictis & peccatis. Sub gratia viuificantur cum Christo per fidem. Hanc comparationem primum, vt in propositione vtrisque accommodat. Deinde seorsim eam cum Iudæis tum Ephesijs applicat: subiungens breuem quẽdam Aphorismum in quo summam salutis exponit. Tum latius gentibus eandem comparationem sub nomine Ephesiorum accommodat: exponens quomodo gentiles, qui antea erant extra Rempub. Dei, nunc

sint conciues sanctorum & domestici Dei, idque per crucem Christi, cuius virtus per prædicationem Euangelij hominibus innotescit. His tandem conclusionem subijcit cum amplificatione. Hæc omnia eo pertinent, vt Ephesij pro dignitate reputent gratiam Euangelij, cuius sunt facti participes, ne ab ea temere deficiant rursus.

Exegesis secundi capitis, cum obseruatione doctrinarum.

ET vos cum eratis mortui delictis & peccatis in quibus ambulastis secundum seculum mundi huius, secundum principem potestatis aëris spiritus, qui nunc operatur in filijs incredulitatis.

Tametsi cõstructio huius orationis hyperbatis turbata est: Rerũ tamen nulla est confusio. Vt autem oratio sit plena subiectum cum suo verbo ex sequentibus petendum est hoc modo: Et vos, scilicet, Deus pater, vna viuificauit, cum Christo, cum eratis mortui delictis. Iam sententiam expendamus. In fine superioris capitis Christum caput Ecclesiæ affirmat Apostolus, hic autem Ephesios Christo capiti subijcit, vt vere æstiment ad quantam dignitatem & gloriam sint per Euangelium vocati. Vt autem magis dulcescat ipsis Ephesijs hoc ingens beneficium collationem duplicis status Iudæis & Ephesijs, id est, gentibus communis proponit. Prior status est vtrorumq; ante conuersionem: Posterior post conuersionem. Ante conuersionem pronunciat Paulus vtrosq; fuisse mortuos delictis & peccatis. Post conuersionem autem à peccatorum reatu absolutos esse & viuificatos cum Christo. Per delicta peccatorum quasi primordia, per peccata peccandi consuetudinem intelige. Quod autem mortui fuerint Ephesij delictis & peccatis ante conuersionem, confirmat duobus argumentis. Remittit enim ipsos cum ad experientiam, tum ad caussam & principem omnis mali. Experientia ipsi ignorare haud potuerunt q̃ fue-

fuerint contaminati, more totius mundi, demersi in peccatorum abyssum. Nam per seculum mũdi huius significat morem & imitationem mundi, qui non nisi peccatis delectatur.

Mortui delictis & peccatis non dicuntur hoc loco quibus peccatum extinctum est, sed quos peccatum mortificauit & occidit, vt reos coram tribunali Dei. Loquitur autem Apostolus de spirituali morte, quæ est separatio spiritus Dei & gratiæ ab homine. Vnde & mors illa quam primam vocant, videlicet, migrationem animæ de corpore, & secunda quæ æterna mors dicitur, venit. Iam quid doctrinæ ministret nobis hic locus videamus. Primum itaque hinc discimus homines extra gratiam constitutos nihil quam peccare posse in omnibus actionibus suis. Deinde Sathanam plenum obtinere imperium in filijs diffidentiæ, id est, in non credentibus Euangelio. Tum vitam esse testimonium, cuius spiritu agatur homo, Deine an Sathanæ. Præterea, credentes in Christum liberari à tyrannide Diaboli, vt non possit eos pro sua libidine in quæuis flagitia impellere. Causæ peccatorum duæ hic notantur, seculum mundi & princeps aëris, sed de his paulo post dicam, vbi & alias causas ex Pauli verbis adiungam, vt omnes peccatorum causas in incredulis vno loco habeamus notatas, quo diligentius caueri possint.

> Inter quos & nos omnes conuersati sumus aliquãdo in concupiscentijs carnis nostræ, facientes voluntatem carnis & cogitationum, & eramus natura filij iræ sicut & cæteri.

Communicatio est, quæ eo pertinet, vt Ephesij exẽplum intuentes Iudæorum bene sperent. Nam cũ Apostolus pronũciat Iudæos, non minus fuisse addictos concupiscentijs carnis, & fecisse voluntates cogitationũ prauarum, vnde filij iræ consimili naturæ vitiositate qua reliqui fuerũt, quam Ephesios aut alios Gentes, & tamen affirmat eos in gratiam receptos esse, spem bonam Ephesijs facit, vt & ipsi bonitate Dei in gratiam

recipiantur & ſaluentur. HINC diſcamus vſum exemplorũ, quæ nobis ſcriptura commẽdat. Hæc enim, vt breuiter dicam, præter doctrinam, nobis iudicium Dei & miſericordiam proponunt, vt nos de vtrog; exemplis propoſitis erudiamur.

Concupiſcentia carnis, eſt, quæ oritur ex vicioſitate carnis hoc eſt, peccati originis. Nam hic carnis nomen totum hominem non renatum ſignificat. Huic carni ineſt concupiſcentia, qua homo impellitur ad ea facienda, quæ carni & prauis cogitationibus libent. Videtur autem Apoſtolus hic duas partes vitioſæ & corruptæ naturæ facere, nempe, carnem & διάνοιαν. Illa ſignificatur ea animi pars, quam Philoſophi ἄλογον nominant. Hac quam illi τὸ λογικὸν vocãt. Ex quo fit, quod homo totus ante regenerationis gratiam ſit natura, hoc eſt, non conſuetudine & imitatione, ſed naſcendi neceſſitate poſt lapſum primorum parentum, filius iræ, hoc eſt, irati Dei iudicio reus æternæ mortis. Accipitur enim paſſiue filius iræ, non actiue. Non enim filius iræ hic dicitur qui iraſcitur, ſed quiram patitur & pœnæ deſtinatur. Supra autem filius contumaciæ actiue capitur, ſignificat enim contumacem & reluctantem verbo & voluntati Dei. Quare notandum eſt, quod vocabulum filius cum genitiuis appellatiuorum nunc ſignificet actiue, hoc eſt, hominem addictum ei rei, quæ caſu genitiuo exprimitur. Nunc paſſiue, hoc eſt, hominem deuotum atq; obnoxium, quaſi ad eam rem quæ genitiuo caſu exprimitur effictum. Hoc loco primum obſeruemus, quam ſit miſera noſtra conditio ſine Chriſto. Nam pro libidine carnis in quoduis flagitium ferimur, & rei peragimur coram tribunali Dei, vt digni ira & æterna morte. Hæc cogitatio noſtræ cõditionis admoneat nos, quam ſit ſuauis Dominus & dulce eloquium eius, qui ex gratia ſua nos ex iſtis malis liberat, & in ſuum glorioſum regnum transfert. Deinde ex hac & ſuperiori pericopa peccatorum in mundo graſſantium cauſſas colligamus, ſeruantes ordinem conſecutionis earum. Sunt autẽ hæ ſex cauſſæ graſſantium in mundo ſcelerum, à Paulo ſignatæ.

PRIMA

PRIMA est caro ipsa. Sumitur autem carnis vocabulum varie in scripturis. Interdum enim proprie, interdum figurate capitur. Cum proprie accipitur significat substantiam carneam præcipue animalium, vt cum Paulus dicit, 1. Corin. 15. Nō omnis caro eadem caro, sed alia hominum, alia pecorum, alia volucrum, alia piscium. Figurate autem, nunc per synecdochen, & hominem totum significat, vt in illo Pauli, vt non glorietur omnis caro, id est, homo & animal quoduis, vt in illo Gen. 6. finis vniuersæ carnis venit corā me: Nunc per Metaphoram, vt enim caro proprie significat rem sensu perceptibilem & oculis subiectam: Ita metaphorice significat externā rerum speciem seu apparētiam, vt in illo: Vos iudicatis secundum carnem: Nunc per metalepsin. Nam quia caro est mollis, interdum pro molli ponitur & opponitur duriciæ, vt in illo: Auferam cor lapidis de carne eorum, & dabo illis cor carnis, id est, molle non repugnans Deo, sed credens verbo Dei: Nunc per metonymiam pro adiuncto hominis ponitur, i. q. varie, interdum pro iudicio rationis accipitur; vt in illo: Caro & sanguis tibi non reuelauit, hoc est, iudicio rationis non intelligis me filium Dei esse, & verum Messiam. Interdum pro corruptæ naturæ vitio, id est, pro peccato originis, vt passim apud Paulum: φρόνημα carnis mors est. Item, si secundum carnem vixeritis, moriemini. Et in illo Domini dicto: Quod natum est ex carne, caro est. Atque hac demum significatione accipitur carnis vocabulum, quādo eam primam caussam grassantium inter homines peccatorum facimus. Huic opponitur spiritus renatorum, hoc est, motus quem excitat Spiritus sanctus in cordibus credentium, qui est prima caussa piarum actionum in hominibus.

SECVNDA caussa peccatorum grassantium est concupiscentia carnis, qua videlicet caro seu peccatum originis efficax est ad producendos pessimos fructus, huius cōcupiscentiæ vim omnes mortales in se experiuntur. Huic opponitur ex aduerso concupiscentia spiritus, qui in pijs tantum & conuersis

locum habet, & est secunda caussa piarum actionum in sanctis.

TERTIA *caussa peccatorum & delictorum est, cogitatio, seu vt Paulus loquitur* διάνοια, *videlicet, cum cogitatio excitata à concupiscentia ratiocinari & disputare incipit, de rebus illis ad quas concupiscentia mouet. Huic opponitur* διάνοια *spiritus.*

QVARTA *caussa, scelerum & flagitiorum est, voluntas carnis & cogitationum, vt Paulus loquitur. Etsi autem voluntas interdum carnis ratiocinationi reclamat, tamen in non renatis sæpissime impetu quodam carnis abripitur, non secus atque nauicula ab aduersis vndis renitente nauta propellitur. Huc illud Medeæ: laudo meliora proboque, deteriora sequor. Huic voluntati carnis & cogitationum opponitur voluntas spiritus, quæ imperat contraria carni, atque hæc quarta caussa est piarum actionum in conuersis.*

QVINTA *caussa peccatorum est, vt Paulus loquitur,* αἰὼν τοῦ κόσμου τούτου, *seculum mundi huius, id est, mundi peruersi mores, infinita scandala & omnium scelerum innumerabilia exempla. Hæc mala mundi consuetudo, iniquitatis quoddam pabulum est, quo multi etiam inter eos qui decreuerunt Deum timere, veluti saginati ferociunt & contra Deum feruntur. Hinc pessimi parentum mores, pessima natorum educatio. Nam dum homines multitudinem peccantium intuentur, excusant se exemplo, sicuti ille fecerunt, qui contemto sancto Noe tandem in diluuio iustas suæ inobedientiæ pœnas luerunt. Huic peruerso mundo opponantur cum castissimorum spirituum in cœlo, tum sanctorum exempla qui nihil duxerũt in vita iucundius, nihil antiquius, & nihil melius, quam ex fide Deo obedientiam præstare.*

SEXTA *caussa grassantium in mundo scelerum, est Princeps aeris, hoc est, Diabolus. Hic enim vt habet historia de Iuda, intrat in corda hominum, atque eos ad varia flagitia impellit ne saluentur. Huic opponatur ex aduerso princeps Ecclc-*

cleſiæ Ieſus Chriſtus, qui petentibus dat ſpiritum ſanctum ſuum. Atque hic primus autor & cauſſa cauſſarum omnium piarum actionum in conuerſis exiſtit.

Hactenus quæ ſint peccatorum & ſcelerum graſſantium cauſſæ expoſuimus, contra quas vnum & Catholicon remedium eſt fides in IESVM CHRISTVM. *Hæc eſt victoria quæ vincit mundum fides veſtra, hac continentur cauſſæ bonarum actionum quas enumeraui: hac poſſidetur Chriſtus victor regni tenebrarum: hac regeneramur in nouos homines: hac obtinemus ſpiritum nouum quo reſiſtimus carni: hac denique totum peccati corpus mortificamus.*

> Deus autem qui diues eſt miſericordia, propter multam dilectionem ſuam qua nos dilexit, etiam cum eſſemus mortui delictis, vna cum Chriſto viuificauit (gratia eſtis ſaluati) & ſimul ſedere fecit in cœleſtibus in Chriſto Ieſu, vt demonſtraret in ſeculis ſuperuenientibus exuberantes diuitias gratiæ ſuæ, in benignitate erga nos in Chriſto Ieſu.

Amplificatio eſt & antitheſis ſupe. ioris ſententiæ, qua exponitur ſtatus communis Iudæorum & gentilium ſub gratia. Antea quidem ſeorſim de vtriſque eſt locutus Apoſtolus, nunc vtroſque complectitur, vt oſtendat vtrorumque conditionem æqualem eſſe. Summa ſententiæ eſt. Deus vt Iudæos ita & Gentiles ex mera gratia gloriæ cœleſtis fecit participes. Verum vt Apoſtolus orationem copioſiorem redderet, eam ſuo more ex loco cauſarum & effectuum amplificauit & exornauit, repetẽs eadem, quæ de hoc myſterio in primo capite expoſuit. Primo enim loco principale προηγούμενον, ſeu primitiuã reparationis noſtri cauſſam, videlicet ipſã Dei miſericordiã qua nos ipſe in Chriſto dilexit, ponit. Deinde triplicis fructus huius miſericordiæ meminit, nẽpe, vitæ, reſurrectionis & gloriæ cœleſtis in Chriſto. Chriſti enĩ vita reſurrectio & ſeſſio in cœleſtib⁹, certũ argumẽtũ, pignus & meritũ eſt noſtræ vitæ,

resurrectionis & cœlestis gloriæ. Nam cum sumus Christi mẽbra eiusdem fœlicitatis & gloriæ cũ capite erimus participes. Et vt medium, per quod hæc tanta beneficia in nos deriuantur facit Christum Iesum: ita finem horum beneficiorum nobis exhibitorum statuit demonstrationem gratiæ Dei erga homines. Neque hæc temporalis est bonitatis Dei declaratio, sed perpetui fauoris Dei ineffabile iudicium. Nam quod semel per Christum factum est, id perpetuo manet bonitatis Dei erga nos argumentum. Quod autem in parenthesi interpositum est (Gratia estis saluati) breuissima quidem oratio est, sed beneficij totius nobis per Christum collati & summam & caussam continet: beneficium ipsum est salus, caussa est gratia, hoc est, fauor Dei qui in Christo fundatur & in nos deriuatur tanquam à capite in membra.

Hic rursus commendatur nobis Catholica doctrina Ecclesiæ Dei, videlicet quod soli Deo propter Christum asscribenda sit nostri redemtio: qua doctrina refellitur illorum vanitas, qui salutis nostræ beneficium humanis asscribunt meritis & operibus, siue antecedentibus siue consequentibus iustificationem, siue coniunctis cum iustificatione. Verum hæc doctrina in sequenti pericopa copiosius traditur, & à caussis proprijs, reiectis alienis amplificatur.

> Gratia saluati estis per fidem (& hoc nõ ex vobis, Dei donum est) non ex operibus, ne quis glorietur. Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Iesu ad opera bona, quæ præparauit Deus, vt in ijs ambularemus.

Hic Apostolus rem totam, de qua hactenus disputatum est, veluti in vnum Aphorismum cogit, quo sit in conspectu, vtque circumstantiæ, caussæque vno loco comprehensæ habeantur. Primo igitur loco ponit gratiam, qua nos ex mera misericordia propter Christum qui est salutis nostræ materia, recipit. Huius effectum, salutem, hoc est, iustificationem & glorificationem

tionem nostri facit. Instrumentum addit recipiens, videlicet fidem. Fide enim promissionem salutis, quam offert Euangelium accipimus: Verum quia Pseudoapostoli hostes gratiæ magna ex parte tribuerunt operibus hominum beneficium salutis, eos refutat sumto argumento à contraria causſa. Salus, inquit, est donum Dei, ergo non ex operibus. Repugnant enim hæc duo, habere aliquid gratuito dono, & illud ipsum obtinere operum meritis, hoc in Romanis asseritur hisce verbis: Si ex gratia, iam non ex operibus, alioqui gratia non est gratia, Si ex operibus iam non ex gratia, alioqui opera non sunt opera. Quotiescunq; igitur salus nostra dicitur, vel donum Dei esse, vel esse ex gratia, vel obtineri fide, vel contingere sine operibus, euertitur omne meritum in salutis nostræ negocio. CVR *autem salus non sit ex operibus rationem reddit hisce verbis: Ne quis glorietur: Huc illud ad Romanos: Vbi ergo gloriatio? excluſa est, Per quam legem? operum? non, sed per legem fidei. Quod enim fide obtinetur omnino gratuitum est, & iccirco excludit omnem gloriationem, contra quod consequimur nostra industria & operibus materia gloriationis est.* PORRO *quia carnales audiẽtes beneficium salutis esse gratuitum, & contingere sine operibus, id est, sine merito operum hoc arripiunt & inde sumunt peccandi licentiam, Apostolus oportune illis occurrit, & finem salutis proximum quem subinde in primo capite inculcauit, apponit, qui est, sanctificatio nostri. Ipsius enim, sumus factura creati in Christo Iesu ad opera bona quæ præparauit Deus, vt in ijs ambularemus. Particula, enim, sæpe in anthypophora adhibetur ita, vt causſalis quidem sit, sed superioris tamẽ orationis causſam non reddat, verum potius responsionis tacitæ ad obiectionem aduersariorum. Nam cum Paulus dicat salutem sine operibus contingere, possit aliquis obijcere. Si sine bonis operibus salutem consequimur, ergo bona opera non sunt facienda. Respondit Apostolus id nequaquam sequi. Nam creati sumus in Christo Iesu ad bona opera. Atque ita particula, enim, rationem habet*

refutationis aduersariorũ, quorum obiectioni hoc loco occurrit Apostolus. Hæc obseruatio vsus particulæ enĩ in anthypophoris vtilis est, vt recte intelligatur quorsũ causalis ꝑticula ꝑtineat.

Hactenus de sententia huius aphorismi, iam hypotheses quæ in eo sunt ordine recenseamus. Prima, Sola gratuita bonitas Dei causa est salutis nostræ. Secunda, Sola fide salutis gratuitæ reddimur participes. Tertia, Opera humana nec causæ, nec merita, nec pars salutis nostræ sunt. Quarta, bona opera coniuncta sunt cum fide, vt necessarium & inseparabile accidens. Quinta, Omnis humana gloriatio in negocio salutis excluditur. Sexta, Regeneratio in Christo causa est bonorum operum. Hæ sex hypotheses in verbis sunt huius breuis pericopæ, quæ continent præcipua capita Christianæ doctrinæ, & confutant multos tetros errores. Primum enim hic refutantur qui iusticiam & salutem fide & operibus simul stare, tanquam ex partibus, volunt. Nam hic Paulus manifeste excludit opera, & ponit fidem non vt partem, seu causſam salutis, sed vt instrumentum tantum. Deinde & illi hoc Pauli dicto refelluntur, qui dum fide sola nobiscum fatentur homines iustificari, excludunt opera, non tantum vt causſas & merita, sed etiam tanquam necessaria consequentia, ac si bona opera in iustificatis & salutem gratis adeptis necessario non requirerentur. Contra quos Paulus hic aperte docet, qui requirit opera tanquam necessarium consequens salutis, & vt necessarium & inseparabile regenerationis accidens. Non sunt ergo bona opera causſa regnandi (vt inquit Bernardus) sed via regni. Euertuntur præterea hoc Pauli dicto opera præparantia, vt vocant, ad iustificationem. Nam si opera nostra requirerentur, vt præparamenta, nequaquam Paulus dixisset, absq; operibus. Teneamus igitur cõstanter hoc Apostoli dictum quo & erudimur de vera salute, & munimur aduersus errores Papisticos & Pharisaicos, & monemur officij nostri, qui gratis salutem per Christum adepti sumus.

Quamobrem memores estote quod vos aliquãdo gentes

gentes in carne qui dicebamini præputium ab ea quæ vocatur circumcisio in carne manu facta, eo quod illo tempore eratis absque Christo, alienati à Republica Israëlis, & hospites testamẽtorum promissionis, spem non habẽtes, & sine Deo in mundo. Nunc autẽ in Christo Iesu qui quondam eratis procul, facti estis prope in sanguine Christi.

Altera collationis pars, videlicet status gentilium ante gratiã & sub gratia, quæ collationis pars non reuera, sed modo tantum à priori differt, qui modus in circumstantijs est situs. Dicit autem duabus circumstantijs à populo Dei gentes discrepasse, Primum signo: Deinde gratia. Signo quidem, quod vt gentes erant præputiatæ in testimonium suæ pollutionis: Ita Iudæi circumcisionem promissionis habebant. Gratia vero, quod vt gentes erant sine Christo (qui vnica salutis via est) erant extra Rempub. Israelis (id est, populi Dei) erãt hospites testimoniorum promissionis, (hoc est, erant sine testamentis, quibus Deus se populo suo obstrinxerat.) Erant absque spe & ἄθεοι (hoc est, plane sine cultu Dei homines in mundo) Ita Iudæi hæc omnia ex gratia habuerunt, habebant enim promissionem Messiæ, erant in Republica Israelis, erant testamentorum promissionis hæredes, habebant salutis spem & Deum agnouerunt. HVC *addit antithesin, docens quod Gentiles iam per sanguinem Christi sint reconciliati Deo & ascititi in Rempub. & familiam Dei per Iesum Christum, Vos, inquit, qui quondam eratis procul, scilicet à gratia, Iam estis prope, scilicet, mediante sanguine Christi. Hæc omnia eo pertinent, vt deprimat supercilium Ephesiorum, vtque eos excitet in tanti thesauri admirationem ne ingrati Deo relabantur in pristinam superstitionem, hoc est, ne obliti beneficiorum Christi ab Euangelio deficiant, decepti Satanæ & mundi præstigijs. Atq; hæc rerũ summa est. Nunc particulatim circumstãtias textus quæ explicatione & admonitione indigẽt, videamus. Primum iubet Ephesios esse memores, idq; ideo, quia facile prioris status*

obliuiſcuntur homines à gradu inferiori ad ſuperiorem euecti. Vult igitur Paulus hac admonitione humiliare Epheſios, & admonere eos cum conſtantiæ & perſeuerantiæ, tum gratiarum actionis, vt Deo debitam pro tantis ſibi gratuita bonitate collatis beneficijs gratitudinem præſtent.

Hinc & nos hodie admoneamur, vt qui à tenebris Papiſticis ad claram Euangelij lucem mera bonitate Dei euocati ſimus, digne tãta viuamus gratia, & ne noſtris ſceleribus prouocemus iram Dei, vt iuſte à nobis ingratis auferat, quod ex gratia indignis donauit. Peſſima ingratitudo eſt qua homines hominibus pro beneficijs non reddunt gratiam, Sed infinite peior & abominabilior eſt, qua ingrati ſumus Deo, qui filium ſuum pro nobis mori voluit, vt nos viueremus. Deinde cum dicit Apoſtolus gentes in carne appellatas præputium à circumciſione manu facta, duo ſignificat: Primum quod gentes probroſo nomine præputium dicebantur à Iudæis, qui de externa illa nota in cute plus iuſto gloriabãtur, huius gloriationis exemplum habetur Gen. 34. Non poſſumus (dicunt filij Iacob) ſororem noſtram dare viro qui habet præputium, 1. Regum 17. Dauid plenus ſpiritu Dei in hunc modum de Goliath loquitur, Et quid iſte Philiſtæus incircumciſus, qui contumelijs afficit aciem Dei viuentis. Tertio Paulus hoc loco duplices Iudæos & duplices gentes facit. Nam Iudæorum quidam erant carne & ſpiritu circumciſi, vt Moſes, Aaron, Ioſue, Phinees, Abraham, Iſaac, Iacob, Ioſeph, Dauid, Ioſias, Daniel, Simeon, Nathanael &c. breuiter omnes qui carnis externam circumciſionem habebãt cum cordis fiducia in Meſſiam promiſſum. Quidam carne tantum erant circumciſi, videlicet, qui externam notam habebant ſine ſpiritu, quales fuerunt plerique Iudæorum, præſertim tempore aduentus Domini. illi filij promiſſionis, hi carnis nominantur ab Apoſtolo. Ad eundē modum duplices gentiles facit Apoſtolus. Quidam erant tantum in carne gentiles, habentes præputium, notam gentiliſmi: Sed ſpiritu circumciſi fuerunt, videlicet, qui præputium carnis

nis habuerunt cum viua fiducia in gratuitam ſalutis promiſſionem. In horum numero fuerunt, Iob, Melchiſedech, Iethro, Magi & omnes qui in Meſſiam vere credebant. Quidam & carne & ſpiritu erant gentiles, videlicet, qui carnis nota cordis præputium & pollutionem declarabant.

Cæterum quod addit. Eratis ſine Chriſto, eratis abalienati à Repub. Iſraelis, & extranei à teſtamentis promiſſionis, per comparationem intelligendum eſt. Nam gentes dicuntur ſine Chriſto reſpectu populi Iſraelitici & certi temporis. Fuiſſe autem ſine Chriſto, ſignificat gentes non habuiſſe Chriſti noticiam, tam clarum atque Iudæi habuerunt, & abalienatas à Repub. Iſraelis & hoſpites, id eſt, extraneos à teſtamentis promiſſionis fuiſſe, ſignificat Iſraelitas habuiſſe ſuam Rempub. diſtinctam à gētibus, ſicut familia vna ab altera diſtincta eſt. Habebant enim Iudæi ſua teſtamenta, conſtitutiones, oracula, promiſſiones, regnum & ſacerdotium, de quibus Paulus ad Rom. 9. De hoc diſcrimine loquitur etiam Pſalmus 147. Qui annunciat verbum ſuum Iacob, iuſticias & iudicia Iſrael, nō fecit taliter omni nationi, & iudicia ſua manifeſtauit illis.

Quæ ſequuntur: ſpem non habentes, & ἄθεοι in mundo, ex ſuperioribus concluduntur. Qui enim eſt ſine Chriſto, quomodo ſpem habere poteſt? qui Chriſto caret vere ἄθεος eſt, Omnis enim qui non manet in doctrina Chriſti Deum non habet. Contra ſolus is Deum habere dicitur, qui in Chriſto eſt per fidem. Huc illud Iohannis ex ſecunda Epiſtola: Omnis qui tranſgreditur & non manet in doctrina Chriſti, Deum non habet, qui manet in doctrina Chriſti, hic & patrem & filium habet.

Collatio quæ ſequitur: qui quondam eratis procul, prope facti eſtis in ſanguine Chriſti, ſignificat Epheſios, qui antea erant extra Eccleſiam, nunc per gratiam in Eccleſiam introductos eſſe reconciliatos Deo per ſanguinem Ieſu Chriſti. Hæc omnia eo pertinent, ſicuti ſupra admonui, vt tantum beneficium gratiæ cœleſtis recolentes, in timore Dei ambulemus, me-

mores quod hic noſter ſtatus requirat, nouos mores, & nouã vitam, videlicet, vt iuſte, honeſte & pie viuamus in hoc mũdo expectantes beatam illam ſpem & aduentum gloriæ magni Dei & ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui dedit ſemetipſum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret ſibi populum peculiarem, ſectatorem bonorum operum.

> Ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit vtraq; vnum, & interſtitium materiæ ſoluens inimicitiam in carne ſua legẽ mandatorum in decretis abolens, vt duos conderet in ſeipſo in vnum nouum hominem, faciens pacem, & reconciliaret ambos in vno corpore per crucem inimicitiam in ipſa interimens.

Dictum eſt, gentiles qui quondam erant extra familiam Dei, iam in eam aſcitos eſſe per Chriſti ſanguinem: Nunc autem additur expolitio inſignis, qua quod ſummatim dictum erat, fuſius & luculentius exponitur. Declaratur enim modus reconciliationis vtriuſq; populi, videlicet Iudæorum & gentium. Ac primum fundamentum reconciliationis ſtatuitur Chriſtus, cum inquit Apoſtolus. Ipſe eſt pax noſtra, hoc eſt, autor reconciliationis, qua ex gentibus & Iudæis vnus efficitur populus, hoc eſt, vna Eccleſia, quæ Dei familia peculiaris eſt. Deinde modus indicatur primum ſimilitudine. Deinde perſpicuis verbis. Similitudo eſt cum dicit, interſtitium materiæ hoc eſt, interpoſitum ſeptum dirutum eſſe. Hæc ſimilitudo in hunc modum explicanda eſt. Quemadmodum qui ex familijs duabus intergerino pariete diſtinctis vnam vult facere, is interſtitium ſeu intergerinum parietem diruit, quo familiæ à ſe inuicem diſtinguebantur, vt vna fiat familia: Sic Deus ex populis, Iudæis & gentibus, volens vnum populum ſeu vnã Eccleſiam, ſeu vnam familiam facere, ſuſtulit materiam, qua Iudæi à gentibus diſtinguebãtur. Quodnam autem fuerit interſtitium ſeu medius paries inter Iudæos & gentes, hiſce perſpicuis verbis explicat: Inimicitiam in carne ſua legem mandatorum

datorum ſitam in decretis abolens. Hic inimicitiam appellat per metonymiam cauſſam diſtinctionis Iudæorum & gẽtium, quam cauſſam definit legem mandatorum in decretis. Cum autem hanc cauſſam legem facit, intelligit nõ legem moralem, quæ perpetua eſt, ſed ceremonialem tantum, quæ futurorum vmbra fuit. Atque hoc eſt, quod dicit Apoſtolus, aboleuit inimicitiam, videlicet legem mandatorum, quæ in decretis, id eſt, ritibus poſita eſt. In carne, id eſt, carnis ſuæ victima. Huius abolitionis ſymbolum fuit, velum templi ſciſſum expirante Domino in ara crucis. Abolitionis huius finem addit cum inquit: Vt duos conderet in vnum hominem, Duos homines vocat metonymicos, duas nationes hominum, veluti diuerſas familias. Vnum hominem appellat Eccleſiam Chriſti, quæ eſt veluti vna familia imo veluti vnus homo, cuius caput eſt Chriſtus: hunc hominem nouum appellat, reſpiciens ad morem mundi, quo noui homines dici ſolent, qui ex obſcuris nati nobilitate donantur. Nam nos ab Adam propagati obſcuro patre, dum in Chriſtum credimus, noui homines efficimur, & adoptamur in filios Dei, vt non amplius obſcuri patris Adam, ſed Dei filij cenſeamur & dicamur. Finem hunc repetit expreſſius, cum ait: Vt reconciliaret ambos in vno corpore Deo per crucem, id eſt, per victimam peractam in cruce. Crucis enim voce exprimitur modus peractæ victimæ, qua facta eſt reconciliatio duplex. Vna hominum cum Deo. Altera hominum hoc eſt, Iudæorum & gentium inter ſe.

Hactenus de ſententia verborum Pauli. Iam hypotheſes quas hic locus ſuppeditat, videamus. PRIMA, *Nullum inter Iudæos & gentes quantum ad gratiæ communionem attinet, diſcrimen eſt. Quare nemo ſuperbiat quia Iudæus eſt. Et nemo deſperet quia gentilis. Nulla enim amplius nationum prærogatiua apud Deum eſt. Non eſt Deus acceptor perſonarum, ſed in omni populo acceptus eſt illi qui timet ipſum, & operatur iuſticiam. Gratia communis omnibus eſt & offertur ſingulis.* SECVNDA. *Lex Moſaica abrogata eſt, quod*

ad ritus externos attinet, vt nemo cogatur illã recipere, imo qui illam recipit negat Christum, & crucis Christi virtutem contemnit. TERTIA. *Mors Christi est reconciliatio hominis cum Deo, in qua reconciliatione noui nascimur homines, atq; adeo corpori Christi, vt membra inserimur.* QVARTA. *Sine cruce Christi nulla nobis pax cũ Deo constare potest.* QVINTA. *Vt in Christo pacem habemus cum Deo: ita in eodem par est, vt & nos conueniamus paci mutuæ studentes, quod sane fieri nequit sine spiritu Christi & fide in ipsum. Nã per fidem corpori Christi inserimur, vt omnes qui in Christum credimus Christi simus membra. Quare par est, vt nos mutuo foueamus, tanquam eiusdem corporis membra.*

Et veniens Euangelizauit pacem vobis qui eratis procul & ijs qui prope erant. Quoniam per ipsum habemus accessum vtrique in vno spiritu ad patrẽ.

Materia reconciliationis Iudæorum & gentium explicata, caussam instrumentalem aggreditur, quæ est Euangelij prædicatio. Deus enim suum Euangelium non solum organum salutis, verumetiam suæ beneuolentiæ testimonium esse vult. Ex quo fit, quod Euangelium sit nobis certissimus pacis inter nos & Deum nuncius, quam ob causam Euangelium, 2. Corinth. cap. 5. Sermo reconciliationis dicitur. Distributio sequens qua dicitur Christus venisse & prædicasse remotis & propinquis, id est, Iudæis & gentibus, significat Christum suos Apostolos misisse ad prædicandum promiscue omnibus Euangelium pacis, iuxta illud. Ite in mundum vniuersum & prædicate Euangelium omni creaturæ. Additur, Pacis cum Deo initæ fructus, qui est quod vtrique, id est, gentes & Iudæi accessum habent ad patrem per Christum, idque in vno spiritu, id est, per eundem Christi spiritum per quem clamamus, abba pater. Est igitur Christus instar ianuæ per quem ad patrem reconciliatum accedimus cum fiducia. Spiritus autem sanctus est dux noster, per quem coniuncti & vniti in Christo

vtrique

vtrique ad ianuam progressi, ingredimur: Huc illud Ioh. 10. Amen amen dico vobis, qui non ingreditur per ianuam in stabulum ouium, sed aliunde ascendit, ille fur est & latro. Et paulo post. Ego sum ianua ouium.

Obseruentur præterea hic duo loci. Vnus, quo in loco habẽdi sint ministri Euangelij, qui cũ sonant vocem Euangelij Christus ipse dicitur Euangelizare. Quare non aliter accipienda est illorum vox, quam si Christum ipsum audiremus loquentem. Huc pertinet illud Pauli, 2. Corinth. 5. Nomine Christi legatione fungimur, velut Deo exhortante per nos oramus Christi nomine, reconciliemini Deo. Alter est de fructu Euangelij, videlicet quod credentes Euangelio sint Deo reconciliati per Christum, per quem accessum habent ad Deum, Rom. 5. Iustificati fide pacem habemus cum Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem accessum habemus. Contra autem, qui Christum non habet, hoc est, qui in Christum non credit adhuc expers est fructus Euangelij. Quare impius & hostis Dei censendus.

Ergo non amplius estis hospites & aduenæ, sed conciues sanctorum & domestici Dei, superædificati in fundamento Apostolorum & Prophetarũ, cuius sũmus lapis angularis est ipse Iesus Christus.

Totius capitis generalis conclusio est, in qua repetit potissima membra. Primum enim quales ante regenerationis gratiam fuerint Ephesij, adeoque reliqui gentiles omnes, indicat. Deinde quid ex gratia adepti sint, ostendit. Antea quidem erant hospites & aduenæ, id est, extra familiam Dei, sicuti supra declaratum est. Nunc vero per gratiam donati communi ciuitate cum omnibus sanctis Dei in familiam Dei recepti, propterea quod sint superædificati super fundamento Prophetarum & Apostolorum, hoc est, quod sint recepti in gratiam fide, qua in Christum tanquam vnicum fundamentum incumbunt. Nemo enim aliud fundamentum potest po-

nere, præter id quod poſitum eſt, quod eſt Ieſus Chriſtus.

Dicitur autem Ieſus Chriſtus fundamentum, tum quia promiſſio ſalutis per ipſum facta eſt, tum quia ſolus Chriſtus Eccleſiæ ſalus eſt, in quem ipſa recumbit. Sine enim Chriſto concidit & corruit ædificium Eccleſiæ, imo ne inchoari poteſt. Apoſtolorum & Prophetarum dicitur fundamentum non ſolum quia Apoſtoli eo fundamẽto nixi ſalutem adepti ſunt, verumetiam, idq; multo magis doctrinæ reſpectu, Nam Apoſtoli Eccleſiam in hoc fundamento ædificarunt. PORRO *cum addit Apoſtolus: cuius ſummus lapis angularis eſt ipſe Chriſtus: docet qua vi quaque virtute ædificium Eccleſiæ ex duobus populis Iudæis & gentibus collectæ, cohæreat, nempe ipſo ſummo angulari lapide Ieſu Chriſto. Quemadmodum enim angularis lapis parietes coniungit & totum ædificium geſtat & conſeruat: ita Chriſtus Dominus doctrina fidei, & efficacia ſpiritus gentes & Iudæos, in vnitatem fidei & pacis coniungit, atque adeo hanc ſpiritualem ſtructuram ipſe geſtat & conſeruat. Hæc ſimilitudo deſumta eſt ex 28, Iſaiæ, cuius verba hæc ſunt: Ecce ego ponam in Syon lapidem, lapidem probationis, angulum precioſum, fundamentum ſolidum, qui credit non feſtinabit, ſcilicet ad ſua conſilia, ſed expectet Dei conſilium, quod ſi fecerit nequaquam pudefiet. Hanc propheticam ſententiam Petrus paululum mutatis verbis recitat. Ita enim ait: Ecce ponam in Syon lapidem angularem, electum, precioſum, qui credit in ipſo non pudefiet. Fit & mentio huius lapidis in Pſalmo. 118. hiſce verbis: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli. Cæterum ex verbis Pauli has colligamus hypotheſes.*

PRIMA. *Ex gentibus & Iudæis vna Chriſti Eccleſia colligitur, ſicut iam aliquoties dictum eſt.* SECVNDA. *Solus Chriſtus fundamentum Eccleſiæ eſt.* TERTIA. *Qui extra Chriſtum eſt, eſt etiam extra Eccleſiam.* QVARTA. *Apoſtolica & Prophetica doctrina ſola in Eccleſia Dei autoritatem habere debet, & ſola nota eſt veræ Eccleſiæ.* QVINTA. *Solus Chriſtus*

Christus Ecclesiam & gestat, & continet & conseruat. SEXTA. *Ecclesia non est extra ministerium illud, quod prædicat hunc lapidem angularem, quem Paulus nobis commendat. Hæ hypotheses euertũt plurimos Papistarum errores, & præsertim eorum qui volunt homines niti humanis præsidijs & meritis, & qui in locum Propheticæ & Apostolicæ doctrinæ substituunt humanas traditiones. Sit ergo Papatus omnibus pijs anathema, quod fugere omnes pios oportet, ne & ipsi polluantur & polluti abijciantur rursus à Deo.*

In quo totum ædificium congruenter coagmentatum crescit in templum sanctum in Domino, in quo & vos vna ædificamini in habitaculum Dei in spiritu.

Amplificat Apostolus conclusionem translatione hypothesis ad thesin & exhortatione. Dixerat Ephesios superstructos in fundamento Apostolorum & Prophetarum, iam hoc in genere omnibus fidelibus accommodat. Testatur enim totum ædificium, hoc est, totam Ecclesiam catholicam, adeoque omnia eius membra in hoc vno angulari lapide extructa crescere in templum sanctum, hoc est, vt totum ædificium sit vnum sanctum tẽplum, idq; in Domino, vt vnico huius tẽpli fundamẽto.

Vtitur autem Paulus hoc loco voce admodum significãte, nempe συναρμολογουμένη, *qua voce significatur quod ædificium Ecclesiæ ita cõstructum sit, vt apta proportione, iusta harmonia & debitis iuncturis partes singulæ inter se coagmentatæ ita sint, vt firmiter cohæreãt suis iuncturis, vt membra corporis iunguntur. Fit autem hæc iunctura rum copulatio hoc modo. Primum omnes fideles Christo capiti fide adhærent, & eo tanquam vnico fundamento nituntur. Deinde inter se quoque cohæresc unt, pro mensura fidei cuiusque, pro donorum varietate, vt vnum corpus constituãt & vnum templum Dei sanctum efficiant, cuius templi singuli fideles lapides viui sunt, summa inter se concinnitate compositi, ita vt nulla in*

mundo hominum societas maiore vel beneuolentia vel charitate sit inter se deuincta.

Porro cum siue Ecclesiam totam, siue singula eius membra templum Dei sanctum vocari audimus, hæc ordine cogitemus. Primum quod Ecclesia sit ædificium Dei. Deinde quod Deus in templo suo habitet, quod gloriæ ipsius destinatum est. Tertio quod vt maximum scelus sit hoc templum vlla impuritate contaminare: ita deceat pios omnes modis omnibus in hoc incumbere, vt sanctitati & innocentiæ vitæ studeant, ne sua culpa committant, vt Architectus ipsos tanquam putridos lapides & inutiles abiiciat. Vtinam hæc cogitarent serio qui vel priuatis flagitijs se contaminant, vel Ecclesiæ vnionem decertationibus inutilibus scindunt, Hic ratio obseruetur cur nunc tota Ecclesia Dei vnum templum dicatur, & cur singuli credentes etiam templa Dei viua appellentur. Tota Ecclesia ideo dicitur templum Dei, cum quia super vno fundamento extructa est, tum quia vnitate fidei & charitate coniuncti omnes fideles Deum in se habitantem habent, quem colunt. Singuli Christiani ideo dicuntur templa Dei, cum quia singuli sunt ædificati super fundamento vnico, quod est Iesus Christus Dominus, tum quia in singulis habitat Deus ab omnibus & singulis prædicandus.

Exhortatio Apostoli sequitur: In quo, inquit, & vos vna ædificamini in habitaculum Dei per Spiritum. In quo, scilicet lapide angulari, & vos ædificamini, scilicet, fide Christi & charitate inter vos mutua renunciãtes omni prophanitati & immundiciei. Ad hunc etiam modum Apostolus 1. Cor. 6. Exhortationem instituit sumto argumento à dignitate templi Dei. Ita enim ait: An non scitis quod corpus vestrum templum spiritus sit, qui in vobis est sancti, quem habetis à Deo?

Caput

Caput III.

Summa tertij capitis.

EGO Paulus vinctus Iesu Christi, pro vobis gentibus legatione fungor, vt mysteriũ salutis vobis patefaciam. Quare postulo, vt perseueretis constantes in doctrina quam accepistis, ad quod vt pater Domini nostri Iesu Christi robur vobis largiatur flecto genua, cui sit gloria in secula.

Ordo & partes capitis tertij.

Huius capitis quatuor sunt partes. Prima, Confirmatio vocationis gentium, de qua disseruerat in proximo capite. Sumitur autem hæc confirmatio ab Apostolatu Pauli siue à destinato ad finem, cuius summa hæc est: Ego Paulus à Deo ordinatus sum Apostolus gentium. Reuera igitur Euangelium ad gentes pertinet. Habet hæc pars amplificationes, quibus & Euangelium extollitur & Apostolatus Pauli commẽdatur. Secunda pars exhortatoria est ad constantiam & perseuerantiam, quæ totius scriptionis finis est, quema modum supra in argumenti explicatione admonui. Tertia, est significatio orationis Pauli pro Ephesijs, vt Deus ipsis robur & absolutam Christi cognitionem largiatur. Quarta, est gratiarũ actio. Harũ partium prima est didascalica à qua reliquæ fluunt, quibus doctrina accommodatur Ephesijs.

Exegesis tertij capitis, cum obseruatione doctrinarum.

HVIVS rei gratia ego Paulus sum captiuus ille Iesu Christi pro vobis gentibus.

PRIMA *pars capitis est, videlicet, confirmatio vocationis gentium. Est autem horum verborum sensus: quod E-*

uangelium ad gentes pertineat ſatis arguit meus Apoſtolatus, quo fungor inter gentes, cuiuſque nomine nunc captiuus teneor. Vinctus ſiue captiuus Chriſti, paſſiue accipitur. Nam Paulus pro Chriſti gloria inter gentes aſſerta captiuus tenebatur. Cum Eraſmo addidi particulam ſum, ad explendam ſententiam, vt captiuus ſit prædicatum, quod ideo recte adiunctum habet articulum, quia κατ' ἐξοχὴν *accipitur, vt in illo Iohannis,* οὐχ οὗτος ἐστὶν ὁ φῶς. *Et in illo,* ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. *Ita hic ego ſum,* ὁ δέσμιος, *id eſt, captiuus ille Ieſu Chriſti, qui paſſim dicor is eſſe, qui veli gẽtes cũ Iudæis exæquare, cuius rei gratia nunc Romam abductus ſum & captiuus teneor. Loci tres hic ſe offerunt. Primus, Quod prædicatio Euangelij deſtinetur ædificationi Eccleſiæ. Secundus, quod à mundo nihil quam crucem expectare debeant pij verbi præcones. Tertius, quod prædicatio Euangelij certiſſimum fauoris Dei argumentum ſit.*

> Siquidem audiſtis diſpenſationem gratiæ Dei, quæ data eſt mihi ad vos, quod, ſcilicet, Deus iuxta reuelationem mihi notum fecerit Euangelium (ſicuti ante ſcripſi vobis, vnde poteſtis legẽtes intelligere cognitionem meam in myſterio Chriſti)

ÆEtiologia eſt ſuperioris rationis à cauſſa efficiente ſumta, quam Epheſijs haud ignotam eſſe admonet. Primum, dicit ſe diuinitus vocatum ad Apoſtolatum. Deinde modum exprimit vocationis. Tum diuinitus ſe didiciſſe Euangelium affirmat, de qua re ſe antea Epheſijs ſcripſiſſe indicat, vt legentes cognoſcant ſuæ doctrinæ & vocationis certitudinem. Hæc omnia eo pertinent, vt ſciamus Paulum vere eſſe Apoſtolum gentium ex ordinatione & mandato Dei, vt de certitudine vocationis ipſius nequaquam dubitemus. Teſtimonia de vocatione Pauli legantur, Act. 8. 9. 22. 26. ad Galatas primo, ad Philip. 3. HIC *obſeruetur. Primum, quam ſit neceſſaria certitudo vocationis eorum qui in Eccleſia docent. Deinde*

de Euangelium esse mysterium ignotum rationi, contra impurissimum nebulonem, qui gloriatur se naturalibus rationibus inuenisse Euangelij necessitatem & Messiæ missionem in mundum sine Propheticis & Apostolicis scriptis. Præterea immotam esse & infallibilem certitudinem doctrinæ Apostolicæ.

Quod alijs seculis non fuit cognitum filijs hominum, quemadmodum nunc reuelatum est sanctis Apostolis & Prophetis per Spiritum, gentes esse cohæredes & concorpores, & consortes promissionis eius in Christo per Euangelium.

Amplificatio per collationem, in qua ratio redditur cur Euangelium de vocatione gentium appelletur mysterium, videlicet quod ignotum fuerit mundo, donec cœlesti reuelatione patefactum sit, quod non promiscue omnibus gentibus innotuerit, quod minus illustris fuerit huius mysterij cognitio veteribus Prophetis quam Apostolis. Nam tametsi Prophetæ veteres multum vaticinati sunt de vocatione gentium ad Euangelium: Tamen tempus & modus illis non ita notae rant sicuti Apostolis. Quale autem sit mysterium Euangelij de quo agit, exponit cum ait: gentes esse cohæredes & concorpores & consortes promissionis in Christo per Euangelium. Est ergo Euangelij mysterium quod Iudæi & gentes simul sint cohæredes cœlestis hæreditatis, quod vnum corpus in Christo constituant, & quod promissio gratiæ quæ offertur per Euangelium ad vtrosq; ex æquo pertineat. Hæc exæquatio Iudæorum & gentium euertit prærogatiuam Iudæorum: Nam salus mere est gratuita, quæ etiam gratis offertur indignissimis gentibus & idololatris, & sola fide accipitur. Nam cum inquit: Promissionis in Christo, & cum exæquat Iudæos & gentes, dignitatem meritorum excludit & fidem promissionis postulat. Hypotheses huius loci sunt. PRIMA. *Quod Euangelium sit mysterium cuius humana ratio per se nequaquam capax est.* SECVNDA. *Quod mysterium Euangelij per*

Spiritum ſanctum in prædicatione vocali reueletur. Parum enim efficax eſt externa prædicatio, niſi intus affuerit doctor ſpiritus, qui in verbo & per verbum vult eſſe efficax. TERTIA. *Quod omnes Chriſti fideles eiuſdem hæreditatis ſint hæredes, eiuſdem corporis ſint membra, & eiuſdem ſalutis ſint conſortes per vnum & eundem Chriſtum.* QVARTA. *Quod miniſterij Euangelij ſit maxima dignitas & ſumma neceſſitas. Per illud enim promiſſio ſalutis in Chriſto omnibus offertur fide ſola accipienda.*

Cuius factus ſum miniſter, ſecundum donum gratiæ Dei datum mihi, ſecundum efficaciam potentiæ eius.

Occurrit Paulus iis qui arrogantiam interpretari poterant, quod vſque adeo ſuum prædicet miniſterium, & translatione vtitur. Non enim ſuo merito aut virtuti, ſed diuinæ gratiæ tribuit, quod ſit Apoſtolus factus, ſed efficaciæ potentiæ Dei aſcribit quod ſuo apoſtolatu Eccleſiam ædificet. Deus enim cum poſſit facere, vt ea quæ non ſunt, ſint, cur non à perſecutore Apoſtolum? cur non ex rudi ſapientem, ex impotenti fortem faceret?

Hoc Pauli exemplum proponat ſibi quiſque, qui aliquid ſibi videtur eſſe in domo Dei, agnoſcat cum Paulo donum Dei eſſe, ſi quem locum habet digniorem in Eccleſia, agnoſcat virtute Dei fieri, ſi quid ſingulare præſtet, abijciat inanem arrogantiam, humiliet ſe coram Deo, ſciat ſibi maiora dona eſſe collata, vt magis ad ſeruiendum alijs obnoxius ſit, non ſumat ſibi temere ius cenſorium in alios, ſed potius ſingulos ſuo loco & gradu honoret.

Athanaſius hoc loco monet in miniſtris verbi, tria eſſe neceſſaria. Primum, inuictus animus, qui nullo diſcrimine propoſito frangitur, vt hic Paulus è carcere ſcribit & prædicat Chriſtum intrepide. Secundum, ſapientia & prudentia, ſine quibus hoc arduo miniſterio recte perfungi nemo poterit. Tertium,

tium, vitæ integritas. Nam non minus vita quam voce præire ſuum gregem oportet paſtorem. Hæc tria vbi relucent in miniſtris Dei, labor ipſorum copioſiſſimum fructum affert. Verum contra vbi metu tyrannorum percelluntur animi miniſtrorum, vbi doctrinæ fundamenta non ſunt fideliter iacta, vbi vita parum reſpondet vocationis dignitati, miſere cum Eccleſia Dei agitur. Quid enim fiet de ouibus quando paſtor vel à lupo deuoratur, vel lupum fugit inermis?

> Mihi minimo omnium ſanctorum data eſt gratia hæc inter gentes Euangelizandi imperueſtigabiles diuitias Chriſti, & omnibus conſpicuum faciendi, quæ ſit communio myſterij huius, quod abſconditum à ſeculis in Deo, qui omnia condidit per Chriſtum, vt nunc notum fiat principatibus & poteſtatibus in cœleſtibus per Eccleſiam multiformis ſapientia Dei ſecundum propoſitum æternum, quod ſtatuit in Chriſto Ieſu Domino noſtro.

Quod breuius dixerat Apoſtolus, copioſe illuſtrat, videlicet, quod diuinitus ſit vocatus, vt ſit Apoſtolus gentium. Atque hæc eſt ſumma huius longæ periodi. Verum, vt nos inde maiorem fructum percipiamus, ſigillatim omnes huius amplificationis partes excutiam, ac noſtro vſui accommodabo. Primo itaque loco cum ait: Mihi minimo omnium ſanctorum data eſt gratia, &c. non ſuum officium extenuat, ſed ſuæ perſonæ conditionem agnoſcit, idque ideo, vt magnitudo gratiæ Dei erga ipſum magis emineat. Quid hinc diſcemus nos? magnificare officium noſtrum cum gratiarum actione ad quod vocati ſumus, & nihil nobis ipſis arroganter tribuere. Si quid igitur recte fecerimus, id totum gratiæ Dei tribuamus non nobis, qui ſine Dei gratia inutilia prorſus organa ſumus. Paſtor proinde pius non patiatur contemni officium ſuum, etiamſi ſe ipſe parum idoneum ad tantam functionem agnoſcat. Deinde etiam alios cooperarios non contemnat tanquam ſe inſe-

riores, sed omnes agnoscat œconomos mysteriorum Dei.

Secundo cum addit Apostolus: vt Euangelizem inter gentes imperuestigabiles diuitias Christi, finem sui Apostolatu exprimit. Nam ideo dicit se Apostolum factum, non vt isto titulo glorietur in ocio, sed vt prædicet imperuestigabiles diuitias Christi, quas (vt ait Ambrosius) gentib. iam desperatis dignatus est, vt sine opere saluarentur per fidem. Vocat autem diuitias Christi imperuestigabiles, non tantum quia per rationem inuestigari non possunt, verumetiam quia plene in hoc mundo à sanctis percipi non possunt, sed tantum gustus solummodo præbetur, qui ad salutem percipiendam satis sit. Hoc ergo Apostoli dicto non solum arrogantia illorum taxatur qui putant se exhausisse quicquid in sacro Dei verbo proditũ est: verumetiam commendatur nobis singularis diligentia, vt in schola Christi semper proficere cõtendamus, implorantes spiritum sanctum doctorem, sine cuius afflatu in hac spirituali sapientia consequenda laboramus frustra. Deinde hic etiam cõuincuntur frustra gloriari se esse Pauli successores, qui cum Paulo imperuestigabiles diuitias Christi de remissione gratuita peccatorum non prædicant, sed vel in ocio viuunt, vel doctrinam afferunt pugnantem cum Euangelio Christi.

Tertio cum additur: & omnibus conspicuum faciendi quæ sit communio mysterij huius, interpretatur Apostolus superius membrum. Quod enim supra vocat imperuestigabiles diuitias Christi, hoc nunc interpretatur communem quandam participationem beneficiorum Christi, quæ offert Euangelium videlicet, quod gentes & Iudæi eiusdem redemtionis in Christo sint participes. Hinc igitur discamus sublatam esse nationum, personarum, dignitatum differentias quantum quidem ad regnum Christi attinet. Idem enim Christus dines est in omnes, qui se inuocant.

Quarto loco cum subiungitur: quod absconditum fuit à seculis in Deo, qui omnia creauit per Iesum Christum, anteuertit eorum obiectionem, qui Euangelium vt doctrinam recens

cens natam aſpernabantur, quemadmodum multi tempore Apoſtolorum fecerunt. Hinc conſolemur nos aduerſus Euangely hoſtes, qui nos nouæ cuiuſdam doctrinæ architectos mentiuntur. Communem enim cauſſam habemus cum ſanctis Apoſtolis Dei, Nec fruſtra additum eſt: qui creauit omnia per Chriſtum Ieſum. Nam illud in teſtimonium & iudicium noſtræ nouæ creationis addit. Conſentaneũ enim eſt, nos per eundem de nouo creari, per quem primum creati ſumus. Quemadmodum igitur olim Deus mundum per Ieſum Chriſtũ condidit: ita deinde per eundem reſtituit mundum in integrum, ac de nouo creauit. Ex hoc loco etiam colligitur, non ſolum æternitas filij (ſi enim Deus per filium omnia creauit, ipſe profecto filius non eſt creatus, vt qui ſit ante omnem creaturam, quare & Deus) verumetiam vnio duarum naturarum diuinæ, videlicet & humanæ talis, vt communicentur idiomata propter perſonæ vnitatem, non tamen confundantur proprietates. Recte igitur Paulus hic dicit: Deum condidiſſe omnia per Ieſum Chriſtum, quia hic Ieſus eſt verus Deus. Et tametſi recte dicitur: Ieſus Mariæ filius condidit omnia, tamen falſum eſt dicere, humanam Chriſti naturam omnia condidiſſe. Nam humana Chriſti natura reuera creatura eſt, & non creatrix. Alternatio enim proprietatũ, qua quod vni naturæ proprium eſt, alteri propter communionem earum in eadem perſona tribuitur, nequaquã admittenda eſt in nominibus naturæ, ſiue vt loquuntur in abſtracto, quia neq; diuinitati attribuenda ſunt ea, quæ humanitatis ſunt propria, vt eſſe creatam, paſſibilem, temporalem, circumſcriptam, &c. Neq; humanitati aſcribenda ſunt ea prædicata, quæ ſolius ſunt diuinitatis, vt eſſe increatam, impaſſibilẽ, æternam, incircumſcriptã: ſed nominibus concretis, ſiue naturalibus, ſiue perſonalibus, ſiue alteram exprimentibus naturam, ſiue vtranque, accommodate fit huiuſmodi alternata proprietatum attributio propter identitatem ὑποστάσεως, id eſt, perſonæ, & conſequentiam quandam, vt ipſi Deo & filio Dei attribuantur ea, quæ ſunt

hominis propria. Cum dicitur: Dominus gloriæ crucifixus est, nempe, filius hominis crucifixus est. Idem autem est filius hominis & Dominus gloriæ. Igitur & Dominus gloriæ crucifixus, quod statim per expositionem syllogismumq; expositorium euadit conspicuum. Ita Deus factus est in nouissimis diebus puer paruulus, de quo Esaias cap. 9. ita ait: Puer natus est nobis, & paruulus datus est nobis, & principatus eius super humerum eius, & vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis, &c.

Quinto loco cum ait: vt nunc innotescat principatibus & potestatibus in cœlestibus (hoc est, sanctis Dei angelis) per Ecclesiam multiformis sapiētia Dei, supra omnem creaturarum sapientiam, extollit absolutam cognitionem mysteriorum Dei de salute gentium per fidem, vt Ephesios magis detineat in huius mysterij admiratione. Cui enim non esset mirabile ex contrarijs contraria fieri? Nam per mortem vita comparata est, per infirmitatem potentia est acquisita, per ignominiam gloria est parta. Breuiter, Salus & vita damnatis, & mortuis per maledictionem & mortem donata sunt. Atque hinc est quod angeli 1. Pet. 1. dicantur παρακύπτει quasi inclinando se attente intueri & prospicere ea, quæ prædicabantur per Apostolos. Hoc tamen non ita accipiendum est, ac si angeli per prædicationem Ecclesiæ proficiant, sed quod in Ecclesia collecta ex Iudæis & gentibus, tanquam in speculo hanc Dei sapientiam contemplentur, & veluti obstupescant ad hoc nouū spectaculum, quod Christus Dominus mundum perditum dignatus sit tādem tanta gloria, vt credentes omnes in æternum cum illo victuri sint beati.

Sexto cum subijcitur: secundum propositum æternū, quod statuit in Christo Iesu Domino nostro, reuocat nos cum ad primam salutis nostræ caussam, videlicet propositum Dei, quo ab æterno decreuerat saluare genus humanum, tum ad materiam huius salutis, nempe, Iesum Christum. Verum de hisce caussis copiosè supra dictum est in primo capite.

In

In quo habemus audaciam & accessum in fiducia per fidem eius.

Attexit summam beneficiorum mysterij reuelati, hoc est, Euangelij, & modum apponit, quo ea beneficia ab hominibus accipiuntur. Est autem summa beneficiorum, quod pacem habeamus cum Deo per Dominum nostrum Iesum Christum. Nam qui Deum audacter accedere non veretur, statuit eum procul dubio sibi reconciliatum esse & propitium, audet ipsum in omni necessitate inuocare, Breuiter, omnia bona & salutaria ab ipso expectat. Modus quo à nobis ista beneficia accipiuntur, exprimitur cum inquit: per fidem eius, id est, in ipsum.

Obseruandus hic locus est contra Papistas qui dicunt, fidem esse noticiam tantum & assensum historiæ. Nam Paulus hic diserte cum fide coniungit fiduciam, quæ est fidei iustificantis forma. Deinde gradus fidei tres hic ponuntur. Primus est credere promissionibus Euangelij & assentiri. Secundus, fiducia expetitæ misericordiæ in Christo. Tertius est audacia adeundi Deum, ipsumq; inuocandi. Deinde hic locus docet, quod inuocatio fieri non possit citra fiduciam in Christum. Vt enim in fiducia accessus nobis patet ad Deum: ita citra fiduciam hanc nemini ad Deum accessus patet.

Quare postulo ne deficiatis in afflictionibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra.

Secunda pars capitis est exhortatoria. Hortatur enim Apostolus Ephesios ne deficiant ab Euangelio propter persecutiones sui doctoris. Infertur autem hæc propositio ex superioribus hoc modo: Quia tam augustum est mysterium, quod Deus nobis patefecit de salute gratuita consequenda per me diuinitus vocatum, vt sim vester Apostolus, nolite segnescere aut animo concidere ob crucem qua ego premor. Huic propositioni geminam attexit rationem: quarum prior à causa ef-

ficiente, posterior à fine persecutionis & à fructu constantiæ sumitur, Pro vobis, inquit, id est, ideo quod prædicauerim vobis Euangelium inuidi Iudæi tradiderunt me vinctum in manus Romanorum. Non ergo ob meum aliquod maleficium, sed propter fideliter præstitum ministerium mihi diuinitus demandatum vinculis constrictus iaceo. Deinde cum ait: quæ est gloria vestra, significat finem persecutionis suæ non esse ignominiam Ephesiorum, sed gloriam potius, cum videant se tale doctrinæ genus amplecti, pro quo extrema pati ipsorum doctor haud veretur. Vnde & par est, vt ipsi constantiam tuendi doctrinam & animum fortem aduersus persecutionũ procellas concipiant. Hactenus sententiam verborũ Pauli exposuimus, iam quasdam in nostrũ vsum colligamus hypotheses.

PRIMA, *pij cognita dignitate & excellentia Euangelij cauebunt, ne vel blanditijs, vel persecutionibus sinant se ab Euangelio auelli.*

SECVNDA, *cauebũt pij ne iudicio & consuetudine mundi fallantur. Solet enim mundus facile contemnere quæ à magna autoritatis hominibus spreta iacent. Et quocunque fortuna se inclinare videtur, eodem & gratia hominum plerumque se inclinat. Omnibus enim grata est præsens fœlicitas. Hic maximus mundi error & periculosus pijs fugiendus est. Nequaquam enim pietas æstimanda est ab externa facie, sed rei potius natura spectãda & iuxta promissionem Dei infallibilem patienter expectanda est liberatio.*

TERTIA, *exemplo Pauli discant ministri Euangelij solicitudinem sanctam pro suo grege habere, vt conseruetur in sinceritate doctrinæ. Nequaquam enim satis est recte docuisse, nisi simul totis viribus caueas ne doctrinæ puritas vlla occasione inficiatur.*

QVARTA, *constantia ministrorum verbi in perferenda cruce Euangelium illustrius reddit & veluti signaculo quodam sanguine sanctorum obfirmatur.*

QVINTA, *consolatio aduersus scandalum crucis tenenda*

hac

hæc est, quod crux piorum non sit coram Deo ignominiosa, sed gloriosa potius, idq; potissimum cum quis pro confessione veræ doctrinæ patitur. Sicut & Petrus 1. Pet. 4. magnam gloriam Christianorum esse docet pati Christi nomine. Consilium enim Dei in hac re spectandum est, cui visum est similes reddere suo filio in hoc mundo quos olim statuit cum ipso glorificare.

SEXTA, *peculiariter hinc discant ministri Euangelij non solum cum recte valeant, & in tuto sint omnia, gnauiter officium facere, verumetiam magnanimes se & inuictos exhibere cum crucis onere fortius premantur. Facile, inquit ille, cum videmus ægrotis consilia recta damus, facile est constanter docere Euangelium, vbi omnia in tuto esse videntur, vbi nulla pericula apparent. Verum hoc demum heroici pectoris est in medijs periculis, in medijs flammis exemplo Pauli & aliorum sanctorum eos qui adhuc expertes crucis sunt, animose contra ingruentia mala confortare.*

> Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem Domini nostri IESV CHRISTI, ex quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur, vt det vobis secundum diuitias gloriæ suæ, potentia roborari per spiritum suum in interiorem hominem, vt habitet Christus per fidem in cordibus vestris, vt sitis in charitate radicati & fundati, vt valeatis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo & longitudo & profunditas & altitudo, cognoscereque supereminentem cognitionis charitatem Christi, vt impleamini in omnem plenitudinē Dei.

Tertia huius capitis pars est, continens testificationem orationis Pauli pro Ephesijs, quæ oratio tres circūstantias habet, quarum prima est de Deo, quem Paulus inuocat, qui est pater Domini nostri Iesu Christi. Secunda rationem habet cur nam solus Deus sit inuocandus, nimirum quia ab illo solo

omnis paterna rerum administratio & gubernatio est, cum in cœlis tum in terra. Paternitatis vox hic vsurpatur pro paterna rerum administratione & gubernatione, iam autem cum is solus sit inuocandus, penes quem omnium rerum administratio est, sequitur solum patrem Domini nostri Iesu Christi inuocandum esse. Neque hac ratione excluditur filius & Spiritus sanctus, quia Patris, Filij, & Spiritus sancti eadem est essentia diuina, potẽtia, & gloria. Tertia, enumerationem eorum habet, quæ Paulus precatur Ephesijs, videlicet, vt Ephesij in cœlestium rerum participatione sint quam opulentissimi, verum Apostolus primum enumeratione vtitur, ac postea in fine generatim omnia complectitur. CAETERVM *quia multa sunt in hac pericopa analysin instituam, quo distinctius omnia considerentur, atque facilius ad nostrum vsum accommodentur.*

Prima itaque Paulinæ orationis pars est, Vt det inquit, vobis secundum diuitias gloriæ suæ potentia roborari per Spiritum in interiorem hominem. Hic Paulus spirituale robur precatur Ephesijs, ac fontem monstrat, vnde omne bonum in creaturas manat, videlicet diuitias gloriæ ipsius, id est, inexhaustam Dei misericordiam. Non ergo precaturi nostra merita nominabimus, sed inexhausta Dei clementia freti, fide Christi precabimur. Sic Dauid precatur cum inquit, Miserere mei secundum magnam misericordiam tuam, & secundum multitudinem miserationum tuarum. Apponit caussam efficientem internam, videlicet Spiritum sanctum qui nos roborat, & quale robur precatur, interpretatur, videlicet, vt interior homo sit robustius in Domino. Est autem interior homo anima nostra, quatenus Spiritu Dei formata est in obsequium Deo præstandum, cuiusmodi anima ea spectat, quæ interna sunt & non externa, spectat æterna & cœlestia & non temporaria & terrena. Diuersa studia sunt exterioris hominis. Is enim neglectis internis & cœlestibus, in externis, temporarijs ex terrenis occupatur.

Secun-

Secunda circumstantia his verbis exponitur: & habitet Christus per fidem in cordibus vestris. Hæc circumstantia vnde sit Christianorum robur clarius exponit, definit enim robur nostrum esse Christum ipsum, sed quomodo? habitando in nobis. Quæ habitandi ratio? per fidem. Vbi seu in qua parte nostri? in cordibus nostris. Non enim sufficit in mente aliqualis Christi cognitio, sed cordis affectum adesse oportet, qui est firma in Christum fiducia, qua fiducia inuicti persistimus aduersus portas inferorum, iuxta illud Iohan. Hæc est victoria quæ vicit mundum, fides vestra. Hic locus imprimis obseruatione dignus est. Docet enim non solum Christum habitare in credentibus per fidem: Verumetiam refutat Papistas, qui definiunt fidem esse quandam noticiam & assensum historiæ sine fiducia cordis.

Tertia circumstantia, Vt sitis in charitate radicati & fundati, docet quæ sit vis fidei, quantum quidem ad proximum attinet, postquam enim fidei meminit mox eius effectum germanum amorem proximi apposuit: cum vt veram fidei indolem ostenderet, tum vt doceret, in qua re perfectio Christianorum consistat, sed qualem fides requirit charitatem? fundatam & radicatam, hoc est, solidam & firmam, quæ non leui de caussa mouetur & euanescit. Hinc discamus, quod quo magis in schola Christi proficimus, eo magis in charitatis operibus crescamus, ac veluti radicemur. Non enim fieri potest, vt vacuus sit charitate, qui vere Christum per fidem possidet.

Quarta circumstantia, vt valeatis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo & longitudo & profunditas & altitudo, scilicet mysterij gratiæ Dei & dilectionis Christi erga nos, ita enim se exponit Apostolus, vt cognoscatis charitatem Christi immensam erga vos. Quemadmodum enim patris misericordia excedit omnia opera eius iuxta Dauidis sententiam: ita omnem mensuram superat amor filij Dei. Nam si latitudinem eius spectas, nullis limitibus clauditur: si longitudinem consideras, ad omnes fines orbis terrarum se exten-

dit: si profunditatem attendis, humilima & abiectissima in mundo complectitur: si altitudinem respicis, superat cœlos. Hic sensus huius loci simplex & verus est, nugas de lignea cruce Domini & spherica figura relinquamus. Hic locus vberrimam consolationem suppeditat aduersus omnia obstacula, quæ nostram salutem impedire videntur. Si enim Christus adeo impense nos diligit, fieri nequaquam potest, modo in illo per fidem manserimus vsq; ad finem, vt vlla creatura nostrã salutem interrumpat.

Quinta circumstantia, vt impleamini in omnem plenitudinem Dei, summatim omnia complectitur, quæ ad perfectionem & plenitudinem, quam Deus à nobis exposcit, pertinent. Est autem plenitudo Dei, perfectio Christiana, qua plene, id est sine fuco & hypocrisi nos Deo subijcimus, huiusmodi sunt omnes qui retinent fidem & bonam conscientiam. HINC *discimus, quibus in rebus oporteat Christianos potissimum occupatos esse, nimirum vt ad perfectionem magis ac magis tendant. Nemo enim tantum profecit in schola Christi, quin opus habeat incremento. Hic igitur eorum oscitantia taxatur qui vix tenuissimo quodam gustu rerum diuinarum percepto putant se spiritualissimos esse, nihil amplius de profectu cogitantes.*

> Ei autem qui potest quam cumulatissime super omnia facere quæ petimus aut intelligimus, secundum potentiam agentem in nobis, ipsi gloria in Ecclesia in Christo Iesu in omnes generationes seculi seculorum, Amen.

Quarta pars huius capitis, videlicet, δοξολογία, in quam ex commemoratione beneficiorum Dei descendit. Pertinet enim totum redemtionis beneficium eo, vt gloria Deo reddatur. Quare rectissime primam Epistolæ partem clausit Apostolus gratiarum actione. PORRO *quia plures sunt huius loci circumstantiæ, eas sigillatim perpendamus. Prima est men-*

tio

tio potentiæ Dei qua Deus poteſt omnia quæ vult, qui vult quidem omnia quæ promiſit. Hæc potentia Dei primum confirmet ſpem noſtram de promiſſis diuinis. Deinde opponatur Satanæ, inferno, morti, argumentis carnis quibus ſæpe fides infirmorum concutitur. Tum excitet nos ad timorem Dei. Poteſt enim ſua potentia Deus contumaces punire. Poſtremo obijciatur errori eorum qui gloriam diuinam tribuunt ſanctis aut idolis. Secunda eſt mentio liberalitatis Dei, qui longe maiora confert beneficia quam vel petimus vel intelligimus ipſi, Id quod non ſolum nos excitabit ad gratiarum actionem: verumetiam fidem maiorem ac ardentiorem in nobis accendet. Tertia, vnde proueniat in nobis precandi ſtudium, nempe ex eo quod potentia Dei ſit in nobis efficax, quæ ſane potentia nō eſt carnis aut ſanguinis, ſed ſpiritus Dei & fidei. Quarta, indicatio eſt loci in quo vera gloria Deo tribui poteſt, qui eſt ipſa Eccleſia ſanctorum. Eſt enim Eccleſia theatrum quoddā in mundo in quo Deus ſuam gloriam conſpicuam vult eſſe, iuxta illud Dauidis: Laus eius in Eccleſia ſanctorum. Quinta, modi expreſſio per quem Deo præſtari gloria debet. In Chriſto, inquit, IESV. *Nemo enim gloriam Deo reddere poteſt, niſi ſit in Chriſto per fidem. Ideo inquit Ambroſius: per Chriſtum Deo reddenda gratia, quia per ipſum omnia præſtat nobis pater. Sexta duratio gloriæ Deo reddendæ. In omnes generationes, inquit, ſeculi ſeculorum, amen. Hæc perpetua duratio gloriæ Dei, de duabus rebus nos admonet. Primum, vt nos qui Chriſti membra ſumus, perpetuo gloriam Dei in Chriſto prædicemus exemplo Dauidis in hunc modum canentis. Septies in die laudem tibi dixi ſuper iudicia iuſtitiæ tuæ. Deinde vt ſciamus perpetuo manſuram Eccleſiam Dei. Nam ſi perpetuo Deo tribuenda eſt gloria, & id fieri non poteſt niſi in Eccleſia, ſequitur Eccleſiam non abolitum iri, Proinde & hic in mundo vſque ad iudicium conſeruabitur, & deinde poſt reſurrectionem manebit in omni æternitate Deum celebrans.*

Caput IIII.

Summa Capitis quarti.

CVM vos Ephesij ad tantam gratiam vocati sitis, par est vt tam sanctæ vocationi innocentia vitæ respondeatis. Quare vos hortor vt renunciato Ethnicismo sanctimoniæ vitæ studeatis.

Ordo Capitis quarti.

Post doctrinam more Prophetico & Apostolico paræneses subiycit Apostolus, ac primo loco generalem propositionem collocat, videlicet, vt Ephesij vocatione sua digne ambulent, & vt artifex à caussis paulatim progreditur & colligit in quo summa consistit, nimirum in mutua dilectione, cui rationes apponit. at ne quis donorum excellentia abutatur in proximorum contemtum, finem donorum, quibus Christus suam Ecclesiam ornat, exponit. Huc multas hypotheses addit, quæ in generali propositione, vt in thesi continentur, admiscens collationes virtutum, & vitiorum. Prioris status sub Ethnicismo, quo agnita turpitudine scelerum sanctimoniæ vitæ studeant, ac vitijs renuncient Ephesij, atque ita vt superior pars Epistolæ didascalica est, & continet doctrinam gratuitæ salutis: In hac posterior paræneticа est, & vitam Christianã informat.

Exegesis quarti capitis cum obseruatione doctrinarum.

HORTOR itaque vos ego vinctus in Domino, vt digne ambuletis vocatione qua vocati estis, cum omni humilitate & mansuetudine, cum tolerantia sufferentes vos inuicem in dilectione, studentes seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis.

Propositio suasoria est. Hortatur enim Paulus Ephesios ad

ad vitam dignam Euangelio degendam. In hac propositione multa sunt obseruanda. PRIMVM *meminit Apostolus suorum vinculorum, idq; non solum, vt suum erga Ephesios affectum declaret, qui et si propter Euangelium in carcerem coniectus fuit, tamen non cessauit eos ad salutaria exhortari: verumetiam vt sibi apud eos autoritatem conciliet, quorũ caussa non est veritus vel extrema adire pericula. Hoc ergo loco admoneantur ministri Euangelij de communi sorte & cruce quam ipsi sustinere ab ingrato mundo coguntur. Et exemplo Pauli sint constantes, ne propter vsitatam ingratitudinem abijciant confessionem, & deserant stationem in qua Deus ipsos collocauit. Nequaquam enim ignominiosum est pro confessione veræ doctrinæ pati, sed summa potius gloria. Nam æquo animo pericula adire pro Euangelio, veluti quoddam doctrinæ sigillum est.*

DEINDE *cum ait: Hortor, vt digne ambuletis vocatione vestra ad quam vocati estis, summatim complectitur quid deceat Christianos qui ad gratiæ cœlestis participationẽ vocati sunt. Vocatio autem hoc loco generalis illa omniũ Christianorũ intelligenda est, qua videlicet, ex tenebris ad lucem, à peccatis ad iusticiam, à maledictione ad benedictionem, à morte ad vitam, à damnatione ad iustificationem & salutem, ab inferno ad cœlum, breuiter, à regno Diaboli, omnibus omnis generis miserijs pleno, ad regnum Christi glorioſum vocamur. Hæc mirabilis & stupẽda conditionis nostræ permutatio meritissime nos ad gratitudinem excitare debet. Nam si in mundo qui præclare aliquo munere fungitur, in locum sublimiorem euectus, putat turpe esse suum honoris gradum aliquo flagitio contaminare: & contra imprimis ornare solet suum locum quisquis virtute & egregie factis antecedit, quid dicemus de ijs qui hanc dignitatem adepti sunt, vt non solum sancti Prophetæ, reges aut sacerdotes spirituales habeantur: verũetiam filij Dei censeantur. Est proinde hæc necessitas mutatæ conditionis prioris status in meliorem diligenter perpendenda*

vt nos ad vitam tam augusta vocatione dignam degendam incitet in omni modestia, iusticia, & pietate. Sumus enim vt Paulus alibi ait: non ad fœditatem, sed ad sanctificationem vocati. Huc pertinet illud Pauli ad Titum 2. Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegantes impietatem & mundanas concupiscentias, modeste, & iuste & pie viuamus in præsenti seculo, expectantes beatam illam spem & apparitionem gloriosam magni Dei & saluatoris nostri Iesu Christi, qui dedit seipsum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate & purgaret sibi populum peculiarem zelo quodam sectantem bona opera.

Tertio loco, quia Paulus exhortaturus est ad vnitatem spiritus, id est, ad concordiam, eius rei fundamenta iacet, dum humilitatem, mansuetudinem, tolerantiam & mutuam per dilectionem condonationem requirit. De his Christianis virtutibus nonnulla adiiciam, quo earum differentiæ & proprietates melius conspiciantur. Humilitas græce ταπεινοφροσύνη, est virtus animi quæ pium hominem ita moderatur, vt nec de se, nec de suis donis arroganter sentiat, sed potius in timore Dei se omnibus subiiciat, omnem gloriam Deo tribuens. Hæc virtus pœnitentiæ veræ proximus fructus est, quæ indies noua incrementa sumit modo germana fuerit. Augetur autem & crescit hæc sancta humilitas quatuor rebus, videlicet agnitione propriæ, vt ita dicam οὐθενίας & infirmitatis: cogitatione finis donorum quæ Deus nobis contulit: sunt enim nobis alia atque alia dona collata, vt ea in commune bonum conferamus, hoc est, ad mutuam ædificationem in corpore Christi. Obligatione ad seruiendum alijs iuxta parabolam Euangelicam. Nam qui plus habet, plus requiretur ab eo. Et consideratione consilij Dei qui sæpe facit, vt qui minora dona habere videntur, plus operæ collocent in ædificatione Ecclesiæ Dei, quam qui varietate donorum antecellunt.

Huic humilitati commode subiicit Apostolus mansuetudinem, quæ veræ humilitatis veluti proles quædam existit. Est autem

autem mansuetudo quæ græce πραότης dicitur, tranquillitas quædam animi, qua vt quis se ab ira temperat, ita se comem & affabilem alijs exhibet. Huic aduersatur ferocia, furor, proteruia, contumacia, morositas & alia id genus vitia, quæ tranquillum animi statum perturbant. Tolerantia græce μακροθυμία, ad verbum longanimitas, mansuetudinis comes est. Estq; animi quædam lenitas, iniuriæ cedens, atque à suo iure pacis & tranquillitatis gratia discedēs. Ita enim Paulus hanc virtutem definire videtur, cum subiungit: sufferentes vos inuicem in dilectione, studentes seruare vnitatē spiritus, hoc est, concordiam animorum in vinculo pacis. Nā nos inuicem concordia tanquam vinculo quodam nectit, non secus atq; membra corporis communi quodam nexu colligata, eodem reguntur spiritu. Vbi itaque cor reformatum spiritu Dei est, & vera humilitate, mansuetudine & tolerātia subactū fuerit, haud difficulter alios feremus, lapsos emendabimus. Breuiter, nos inuicem vera dilectione iuxta mādatū Domini prosequemur.

Hic locus Apostoli diligenter obseruandus est. Monstrat enim vnde inchoanda sit vera animorum concordia in sanctis, nempe ab extirpatione vitiorum quæ concordiæ pestes sunt, vt sunt arrogantia, furor, proteruia, impatientia, morositas, &c. Huc pertinet illud Salomonis Prouerb. 13. Inter superbos semper iurgia. Et Christus dicit: Discite à me quia mitis sum & humilis corde. Quibus verbis Christus præcipit duos affectus frænari, videlicet cupiditatem vindictæ & superbiam. Nam vt humilitas cordis opponitur superbiæ, ita mansuetudo cupiditati vindictæ aduersatur. Hos affectus frænare Christus pronunciat suum iugum esse. Nam qui in Christo inuenit requiem, & refocillationem à laboribus & onere legis damnantis, non debet inde licentiā peccandi arripere, sed potius Christi gratia erectus, iugum Christi suscipere, ac carnis prauos affectus constringere. Hoc Christi iugum tum demum nobis molestum non erit, sed facile potius & leue, vbi Christi exemplo ad mansuetudinem & humilitatem assuefacti fuerimus,

vera fiducia ipsius sustentati. Contra autem qui Christi iugum ferre recusant, merito subiiciuntur Diabolis imperio, & calcantur sub eius pedibus, Fieri enim aliter non potest, quam vt quilibet homo aut Christi aut aduersary iugum sustineat.

Vnum corpus & vnus Spiritus quemadmodum etiam vocati estis in vna spe vocationis vestræ, vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus & pater omnium, qui est super omnia, & per omnia, & in omnibus vobis.

Propositionis est confirmatio, in qua congeries argumentorum proponitur, quæ omnia ex hoc principio dependent: quod vnum est, dissidijs dissidere à seipso minime debet. Ex hoc principio assumitur hoc modo. Ecclesia vna est, hinc conclusio, igitur Ecclesia dissidijs à seipsa minime dissidere debet. Assumtio quia κεινόμενον est, congerie argumentorum confirmatur. Verum vt omnia plenius cognosci possint, singula seorsim considerabimus, idq; breuissime. Primum ergo dicit vnum corpus & vnus spiritus, hoc est, Quemadmodum Christiani vnius & eiusdem corporis membra sunt: ita par est, vt vno eodemq; spiritu viuificati sanctam animorum colant cõcordiam. Nam vt omnia membra vnius & eiusdem corporis vna & eadem anima viuificantur & reguntur: ita oportet Christianos erga se inuicem esse affectos, vt vno quasi animo agitari videantur, cum sint vnum in Christo corpus. 1. Corinth. 12. Quicunque igitur ab vnitate discedit, eum à corpore Christi, quod est Ecclesia, discedere necesse est. Ex quo sequitur frustra gloriari de Ecclesiæ titulo, qui constanter in se sanctam concordiam non tuentur. Ne autem sinamus nos falso vnitatis prætextu à vera Ecclesia auelli, obseruanda est ratio vnitatis quæ sequitur. Quemadmodum, inquit, vocati estis in vna spe vocationis vestræ, hoc est, sic volo vos vnum esse quemadmodum vocati estis ad vnam eandemq; hæreditatem, quam modo spe possidetis iuxta vocationis verbum. Non vult igitur nos Apostolus

postolus à vocationis verbo, hoc est, à pura Euangely doctrina discedere, vnde fundamentum vnitatis petendum est. Qui enim discedit ab Euangelio per quod Deus vocat, ab Ecclesiæ vnitate discedit, à qua cum quis auulsus fuerit, fieri non potest, vt eius spiritu gubernetur, non secus atq; membrum abscissum a corpore, nequaquam amplius ab anima quæ est in corpore regitur. Hinc congeries sequitur. Vnus Dominus, scilicet, vniuersæ Ecclesiæ, nempe Christus cui merito seruire debent fideles vnitate spiritus & cõcordibus animis. Nam si turpe & probrosum est, seruos mundanos qui vnum & eundem Dominum agnoscunt terrenum, à se inuicem dissidere, & non potius coniunctis animis imperata facere: quid quaso turpius & magis probrosum erit, quam Christianos qui habent eundem cœlestem Dominum Iesum Christum à se inuicem discordare? præsertim cum vna fides sit omnium in ipsum, qua, videlicet, in illum vnum communem Dominum, vt redemptorem vnicum recumbunt: quæ sane fides cum vna sit, hoc est vnius & eiusdem promissionis, par est, vt qui hac vna fide donati sunt, vnitatem inter se colant.

Huc pertinet etiam quod sequitur, Vnum baptisma, scilicet, commune omnibus, quo scilicet corpori Christi inserimur ac veluti incorporamur. Vnus Deus & pater omnium qui super omnia & per omnia & in omnibus vobis, hoc est, qui cunctis præsidet, & omnia prouidentia & moderatione administrat in omnibus pijs per fidem inhabitans. Et si autem hæc verba, super omnia & per omnia, ad vniuersalem rerum gubernationem referri possunt: tamẽ περίσασις loci conuincit, vt ad Ecclesiam accommodentur, præsertim hoc loco, Vt super omnia designet vnius Dei in totam Ecclesiam imperium summũ. Per omnia, notet prouidentiam per omnia Ecclesiæ membra diffusam. In omnibus, significet nostram cum Deo coniunctionem in Christo. Hæc tria non agnoscit quisquis fraternam cõcordiam violat. His vnitatis argumentis quicunque non mouetur ad concordiæ studium, ne micam quidem fidei habere

censendus est.

Verum vnicuique nostrum data est gratia, iuxta modum doni Christi.

Prolepsis est qua hanc obiectionem anteuertit. Si omnia quæ hic enumerantur communia sunt Christianis, qui ergo fit quod nō pares simus quod ad dona attinet in Ecclesia? cur hic maius ille minus donum habet? Siquidem huiusmodi non æqua partitio, inuidiæ atque discordiæ seminarium est, quemadmodum in Corinthijs & pluribus alijs videre licet. Respondet Apostolus vnicuique datam esse gratiam prout visum est Christo, qui sua dona confert, non in priuatos tantum vsus singulorum, sed in totius corporis vtilitatem & conseruationem, videlicet, vt alij alios suis donis in corpore Christi ædificent. Monstrato igitur autore & donatore variarum gratiarum in Ecclesia, præscidit omnem gloriandi materiam & ansam contemnendi alios, qui minora dona adepti esse videantur. Si hoc multi recte perpenderent, minus sua turgerent sapientia, & magis per dilectionem alijs seruirent suis quisque donis. Discamus proinde hinc cum nostra sorte & donis contentos esse, tū ad ædificationem mutuam referre quicquid nobis donorum diuinitus est collatum.

Quapropter dicit cum ascendisset in altum, captiuam duxit captiuitatē & dedit dona hominibus.

Dauidis testimonio confirmat Christum autorem esse donorum quæ habent singula membra in Ecclesia. Est autem hoc testimonium in primis obseruandum, quia continet prophetiam de triumpho Christi ascendentis in cœlum, quem triumphum Dauid in spiritu vidit mille annis antequam contigit. Sumtum est autem hoc testimonium ex 68. Psalmo, qui est ἐπινίκιον triumphantis Christi, quem Dauid aperte Iehoua hoc est, verum Deum fatetur.

Porro versus ab Apostolo adductus duo continet. Primum

mum vaticinium de aſcenſione Chriſti in cœlum. Deinde geminum fructum iſtius glorioſæ aſcenſionis, quorum primus eſt triumphus ſuper morte, peccato, inferno. Breuiter, ſuper regno Diaboli, quod nomine captiuitatis intelligitur. Hic triumphus quemadmodum cœpit in capite noſtro Chriſto, ita etiam in reliquo corpore, quod eſt Eccleſia perficietur, quando ad iuſſum Chriſti omnes reſurrexerimus: Tunc enim omnes pij deuictis omnibus hoſtibus ſuis, perpetua in cœlo cum Chriſto fruentur victoria. Huius futuri triumphi noſtri cogitatio merito nos cruce preſſos conſolari debet. Leuius enim malum fert præſens qui de liberatione glorioſa eſt certus. Poſterior fructus aſcenſionis Domini eſt, quem hic Paulus attingit, cum inquit, Et dedit dona hominibus. Chriſtus enim ideo aſcendit, vt Eccleſiæ ſuæ dona diſtribuat, quibus ædificari & conſeruari in hac vita poſſit. Nam vt ipſo die Pentecoſtes ſpiritum ſanctum miſit viſibili forma apparentem, & ſimul robur dedit reſiſtendi Diabolo atque eius membris: ita hodie idem dominus variis donis ſuam ornat Eccleſiam, eamq́; ſolus conſeruat, nec eam vnquam deſerturus eſt. Hinc itaq; nos ſub cruce conſtituti petamus conſolationem. Nam etiamſi diabolus variis machinis adoritur Eccleſiam, & in ſingula eius membra ſubinde ex inſidijs impetum facit, non tamen eam opprimet. Eſt enim Chriſtus triumphator, qui ad dexteram Dei ſedens Eccleſiam ſuam tuetur, & ſuo ſancto ſpiritu ſingula Eccleſiæ membra confortat.

(Cæterum illud aſcendit quid eſt, niſi quod etiam deſcenderat prius in inferiores partes terræ, qui deſcendit ipſe etiam eſt qui aſcendit ſupra omnes cœlos, vt impleret omnia.)

Hæc in parenthesi legenda ſunt. Excitato enim Pſalmi teſtimonio duo colligit per digreſſionis ſchema. Vnum de Chriſti humiliatione: Alterum de eiuſdem glorificatione. Ex eo enim quod aſcenderit ſignificat præceſſiſſe deſcenſum, hoc eſt,

humiliationem, quod factum est per assumtionem humanæ naturæ, per passionem & mortem. Hoc argumentum firmum omnino non esset, nisi Apostolus intelligeret æternum λόγον, humiliasse se, forma serui assumta, in qua etiam factus est obediens vsque ad mortem crucis. Deinde ex eo quod ascenderit, rursus colligit Paulus glorificationem Christi & potentiam, qua nunc omnia quæ ad integritatem corporis Ecclesiæ faciunt, complet. PORRO *qui ex hoc loco descensum Christi ad inferos & locum damnatorum, concludunt, parum firmo nituntur fundamento. Non enim hic comparationem instituit Apostolus vnius partis terræ ad aliam, sed totam terram cum cœlo confert, ac si diceret: Æternus λόγος dignatus est è sua cœlesti gloria ad nos miseros homines, qui hic in terra versamur, descendere, vt fieret homo & victima pro genere humano.* PRAETEREA, *quia hic dicitur Dominus ascendisse super omnes cœlos, sunt qui inde colligunt Christi corpus esse ἀπερίγραπτον, Nam, vt aiunt, supra cœlos nullus est locus. Hanc subtilitatem Sophistis relinquamus, & nos constanter retineamus articulos fidei nostræ, in quibus confitemur Christum verum hominem fuisse, nec esse desysse. Ac proinde verum corpus finitum & veram animam finitam habere, cum quibus venturus est iudicatum viuos & mortuos. Non enim ascendit, vt in diuinam naturam commutaret humanam suam naturam, sed sicut Apostolus loquitur, vt omnia impleret. id. q. sua diuina maiestate & potentia, qua nobis aderit vsque ad consummationem seculi, iuxta suam promissionem. Hoc testatur nobiscum catholica Christi Ecclesia. Augustinus ait: Sed quoniam verum est quod ait: Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi, & abijt, & hic est & rediit & nos non deseruit. Corpus enim suum intulit cœlo, maiestatem non abstulit mundo. Plura de hac re vide in historia Christi, quam scripsimus in capite 1. Iohan. Item, 1. ad Heb.* PORRO *hic locus Pauli eo pertinet, vt nos exemplo Christi humiliemur, & nobis inuicē per charitatem inseruiamus, expectantes com-*

communionem gloriæ Christi, qui hic in terris Christi exẽplo alios fouemus, & varijs officijs in corpore Christi ædificamus.

Et ipse dedit alios quidem Apostolos, alios autẽ Prophetas, alios vero Euangelistas, alios pastores & doctores ad instaurationem sanctorum, in opus ministerij, in ædificationem corporis Christi, vsque dum occurramus omnes in vnitatem fidei & cognitionem filij dei in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.

Enumeratio donorum quibus Christus potissimum ornat Ecclesiam, & significatio finis cui ista dona destinantur. Dona sunt, Apostoli, Prophetæ, Euangelistæ, Pastores & Doctores. Horum tametsi finis vltimus idem est, videlicet, ædificatio corporis Christi, tamen officiorum ratio est diuersa, quemadmodum descriptionib. ostendemus. APOSTOLI *fuerunt personæ immediate à Christo electæ, institutæ & ordinatæ ad docendum Euangelium, idq; non in certo loco, sed passim per vniuersum orbem, iuxta hoc Christi mandatum. Ite in mundũ vniuersum, proclamate Euangelium omni creaturæ, &c. Tales fuerunt duodecim illi, qui etiam peculiariter Apostoli sunt nominati. His postea adiunctus est Paulus, qui potissimum destinatus fuit gentibus, vt inter illas portaret nomen Christi.* VERVM *quia hic ordo constitutus fuit, vt per orbem terrarum constitueret Ecclesias, necessario constitutis Ecclesijs sublatus est. Quare vox impia est eorum qui se Apostolos agnosci & salutari volunt.*

Prophetarum duos ordines constituamus, quorum vnus in veteri testamento fuit, alter in nouo. Prophetæ veteris testamenti fuerunt, qui singulari reuelatione diuina edocti prædixerunt futura, quæ cum enenirent, confirmabant auditores de veritate doctrinæ Prophetice. Fuerunt itaque euentus Prophetiarum, veluti sigilla quædam diuinæ doctrinæ quam Ecclesiæ tradiderunt Prophetæ. Prophetæ in nouo testamen-

to fuerunt singulari sapientia præditi viri, quorum munus fuit non solum interpretari scripturam, verum etiam administrare Ecclesias, quas Apostoli constituerant, idq; nunc in vno, nunc in alio loco, vt Apostolis visum fuit. Fuit itaque & hic ordo temporarius.

Euangelistæ comites fuerunt Apostolorum. Hos enim Apostoli sibi adiunxerunt, leuandi laboris caussa. Etsi autem & hi prædicarunt Euangelium vt Apostoli, tamen inferioris gradus fuerunt quam Prophetæ. Tales fuerunt Titus, Syluanus, Apollo, Marcus, Lucas & Timotheus quem Paulus hortatur, vt faciat opus Euangelistæ, quod opus ex 2. Timoth. 4, apparet fuisse Apostolis operam locando in prædicando passim Euangelium Christi. Non ergo erant immediate à Christo missi, vt Apostoli. Non administrabant Ecclesias, nunc has, nunc illas ab Apostolis constitutas, vt Prophetæ, sed vt comites tantum fuerunt Apostolorum, quibus vtebantur in fungendo suo munere. Et tametsi vox Euangelistæ in genere significat quemuis preconem Euangelij, tamen hic pro certa functione sicut exposuimus accipitur. Interdum quoque Euangelistæ dicuntur illi quatuor, qui historiam Domini pertexuerunt, quorum duo Apostoli quoq; fuerunt. Matthæus & Iohannes, duo comites Apostolorum Marcus & Lucas.

Pastores fuerunt quos hodie Parochos appellamus. His certis Ecclesijs præficiebantur, vt eas concionando, administrando Sacramenta, & sancta quadam disciplina regerent. Hi non temporarij sunt, sed vsque ad iudicium horum munus est in Ecclesia necessarium.

Doctores sunt quos Ecclesia olim vocauit κατηχητὰς, quorum munus fuit formam doctrinæ præscribere, & tradere fundamenta doctrinæ, quæ postea pastores imitarentur: quales hodie sunt, qui in scholis inuentutem religionem docent, hi hoc spectant, vt vera interpretatio & iustus docendi modus in Ecclesia retineatur.

Cæterum tametsi tempore Apostoli nondum receptus fuit promo-

promouendi ritus, qualis nunc in vſu eſt, ſciendum tamen eſt pios Eccleſiarum & ſcholarum gubernatores bono & vtili conſilio inſtituiſſe promotionum gradus, cum vt arrogantes non vſurparent ſibi hunc honoris titulum ſine Eccleſiæ iudicio, tum vt idonei ex teſtimonio publico agnoſcerentur ac in precio haberentur. Neque hoc eſt contra Hierarchiæ Eccleſiaſticæ dignitatem, quæ nobis à Spiritu ſancto commẽdatur. Nam cum Spiritus ſanctus ordinem & decorum commendat Eccleſiæ, ius ipſi reliquit ordinandi ritus, qui ad ordinem & εὐσχημοσύνην facere videntur. Quare non eſt quod moremur ſuperborum ſpirituum voces, contemnentium hoſce Eccleſiaſticos gradus, modo illi quibus tales collati ſunt gradus, meminerint eos non contemtus aliorum aut arrogantis ſupereminentiæ ſymbola eſſe, ſed potius publica teſtimonia officij, quod Eccleſiæ debent, & ad quod tanquã publico ſacramento obſtringuntur. Sed obiiciunt forte aduerſarij, Eccleſia Chriſti neſciat Pompam, habeat fidei & ſanctimoniæ probationem, preces & manuum impoſitionem. Reſpondeo, minime indignum eſſe Chriſtianis, pijs & eruditis viris teſtimonia doctrinæ & honeſtatis conferre: vt ſciat Eccleſia, quibus poſſit tuto gubernationem & curam doctrinæ commendare. Nec obſtat quod huiuſmodi promotiones iam longo tempore in abuſu fuerint, modo ſordibus abſterſis, res vtiles Eccleſijs & ſcholis retineamus. RVRSVS excipiunt ac dicunt Dominum prohibuiſſe appellari Rabbi & magiſtros ſuper terram, eo quod vnus ſit magiſter. Reſpondeo, idem Dominus dicit non appellandum eſſe patrem ſuper terram, qui tamen in lege ſua parentes honorari præcipit. Quare non de appellatione, ſed de alia re interdictum intelligendum eſt. Deinde περίστασις loci ſatis conuincit, quis ſit huius interdicti ſenſus. Addit enĩ, Qui maximus eſt veſtrũ erit miniſter veſter. Itẽ: Qui ſe exaltauerit humiliabitur. Non vult ergo Dominus ſuo interdicto ſublatã eſſe appellationem patris aut magiſtri ſiue doctoris, ſed arrogãtẽ fiduciã. Nõ vult vt nobiſipſis placeamus, ſi videmur ali-

quib. donis excellere. Non vult vt nosipsos aliis arroganter anteponamus, sed potius vt qui maximus est omnibus ministrum se exhibeat, non vult vt nouam doctrinam excogitemus, sed vt vnicum nostrum magistrum Iesum Christum in negocijs salutis sequamur. QVOD autem Iacobi Apostoli dictum vrgeant, qui dicit: Ne sitis multi magistri fratres mei, scientes quod maius iudicium accipiemus, facile refellitur. Nam Iacobus interdicto suo hanc subiecit rationem: In multis enim labimur omnes. Sensus ergo erit interdicti huius, ne durimorum aliorum censores esse velimus.

Nunc redeamus ad textus explicationem, vbi finem donorum, quibus Christus ornat suam Ecclesiam, apponit Apostolus, Ad instaurationem, inquit, sanctorum, in opus ministerij, in ædificationem corporis Christi. Ad hunc finem pertinet vniuersa donorum Christi collatio. Instauratio sanctorũ græcè καταρτισμὸς est proprie constitutio seu reparatio: qua membra prius dissipata & laxata, in suum locum reponuntur, vt status corporis sit integer & bene compositus. Hinc Paulus, qui Ecclesiam corpori comparat, vocabulum ad statum Ecclesiæ transfert bene ordinatum & compositum. Proinde varietas donorum, quibus Christus suam Ecclesiam ornat, pertinet ad statum Ecclesiæ bene ordinandum & componendum. Huic enim rei tanquam proprio fini destinãtur ista dona. Subiungitur: In opus ministerij, vt sciamus quo Deus velit vti instrumẽto ad illam sanctorum instaurationem, nimirum ministerio verbi. Deinde instaurationem sanctorum interpretatur ædificationem corporis Christi, de quo supra in secundo capite dictum est. Sequitur amplificatio à circumstantia tẽporis & modo ædificationis corporis Christi sumta, vsq; dum, inquit, occurramus omnes in vnitatem fidei, & cognitionis filij Dei, hoc est, donec vniti fuerimus in fide & cognitione Christi. Neque frustra, inquit, vsque dum occurramus. Nam significat vno die fieri nõ posse, vt absoluti & perfecti in Christo reddamur, sed indies pergendum esse, vt tandem ad vnitatem

tatem corporis Christi veniamus, cuius vnitatis causſa eſt fides. Hæc cognitio non tantum eſt noticia mentis de Christo, ſed etiam fiducia cordis, Non enim ſatis eſt ſcire Christum eſſe Deum, eſſe hominem, eſſe vnam perſonam, eſſe regem, Prophetam & ſacerdotem: niſi certa fiducia in eum recumbas.

Obſeruentur hic vnitatis gradus, quorum primus eſt cognitio Christi: Vnde fides naſcitur, hac fide inſerimur Christo, & ei veluti incorporamur. Huic inſerti & incorporati tanquam membra eiuſdem corporis communi ſaluti per charitatem ſtudere debemus, qui inter nos ſpiritu Christi prius coniuncti ſumus. Ex his proinde colligitur vnitatem Eccleſiæ non in traditionibus humanis, non in ceremonijs, ſed in vere doctrinæ & fidei conſenſu, vnde & amor mutuus naſcitur, conſiſtere. PORRO cum additur, In virum perfectum, in mẽſuram ætatis plenitudinis Christi, eleganti metaphora incrementum ſanctorum exprimitur. Quemadmodum enim ætatis ſunt gradus diuerſi, infantia, puericia, ætas perfecta ſeu firmata &c. ita Chriſtianos paulatim creſcere oportet in fide & cognitione Christi, non perſtandum eſt in infimo gradu: ſed tendendum perpetuo ad perfectionem: quam tamen non plenam conſequentur priuſquam exuti veterem hominem, in beata vita corporibus & animis noſtris cũ Christo glorificabimur. Non ergo hæc Pauli verba ad molem corporis, ſed ad mentis lumen & cordis affectum referenda ſunt: nimirum vt vere Chriſtum cognoſcamus, ac viua fiducia in illum recũbamus, ne ſimus inconſtantes vt pueri, qui per ætatem nondum firmarunt iudicium: ſed vt viri perfecti, qui iudicio firmato cõſtanter veritatem tuentur, Nam quæ hic de corpore & menſura ætatis dicuntur, transferenda ſunt ad ſpiritum eiuſq; incrementum. Quemadmodum enim ipſe Dominus creuit corpore, donec perfectus vir eſt effectus, & iuſtam menſuram adultæ ætatis eſt nactus: ita nos in Chriſti cognitione & fide tantiſper creſcere oportet, donec ad perfectionem venerimus. Hunc eſſe germanum verborum Pauli ſenſum teſtantur eti-

am ea quæ sequuntur. Nequaquam enim hic Paulus disputat de mole corporum quæ resurgemus, quemadmodum quidam hic perperam colligunt. Nam id nihil ad præsentis disputationis scopum facit.

Ne amplius simus pueri qui fluctuemus & circũferamur quouis vento doctrinæ per astum hominum, per versutiam ad insidias seductionis.

Fructum solidæ agnitionis Christi & fidei exprimit. Solida enim Christi cognitio & firma fides muniunt animos hominum aduersus tempestates quas excitant satellites Satanæ contra Ecclesiam Christi. Nam qui solida cognitione Christi & fide non sunt præditi facile vacillant, & perinde vt naucula sine rectore impellitur huc illuc, & vt arundo pro venti inconstantia agitatur, ita illi quoque ab impostoribus & hereticis à vera doctrina abducuntur. Commendatur igitur nobis, hoc loco verbum, & serium verbi studium, vt in eo ita confirmemur, ne ab eo vlla astutia aut versutia nos abduci patiamur. PORRO *bina arma quibus impostores vtuntur contra Ecclesiam nominat. Non quod non sint plura, sed quia hæc sunt præcipua: quorum prius quidem κυβεία proprie ludum aleæ significat, vnde transfert Paulus vocabulum ad Sophisticam seu technas illudẽdi scripturam, & fraudes quibus imperiti facile capiuntur. Posterius vero πανουργία, qua significatur versutia seu subdola quædam vafricia, qua quis toto nisu incumbit vt alios fraudulenter circumueniat & fallat. Hoc epexegesi exponit cum addit: ad insidias seductionis, id est, quo astu, quaq; astutia adoriuntur homines, vt eos à veritate seducant. Hæc nos admoneant, cum periculi à falsis doctorib⁹ qui à vera Christi cognitione & fide adeo maligne homines auertere conantur, tũ diligentiæ & studij vt in vera doctrina confirmati, & nos ipsos munire aduersus insidias seductorũ, & os obstruere talibus impostoribus queamus.*

Sed

Sed veritatem ſectantes in charitate, adoleſcamus in eum per omnia qui eſt caput nempe Chriſtus.

Antitheſis eſt ſuperioris membri. Quemadmodum enim ibi cauendum eſſe à falſa doctrina, & inſidijs quæ fiunt doctrinæ ab impoſtoribus meminit: Ita hic iubet ſectari veritatem, hoc eſt, perſiſtere in vera doctrina & fide. (Eſt enim ſynecdoche qua ſub vocabulo veritatis comprehenditur etiam affectus ſequens more Scripturæ) & in charitate mutua, vnde fiet vt adoleſcamus in ipſum Chriſtum, τὰ πάντα, id eſt, omnimode, qui eſt caput noſtrum. Quo enim magis in cognitione Chriſti, in fide & charitate creſcimus, eo magis adoleſcimus in Chriſto. Vt igitur pueri paulatim creſcunt, donec ad adultam ætatem peruenerint: ita oportet Chriſtianos perpetuo in cognitione Chriſti, in fide & charitate creſcere & perpetuo ad perfectionem tendere. Hæc omnia eo pertinent, vt nos ſubijciamus capiti Chriſto ac vnitatem inter nos alamus, vt qui eodem Chriſti ſpiritu regamur. PORRO *Chriſtus caput Eccleſiæ dicitur efficacia, perfectione, merito & ordine. Efficacia, quia Eccleſiam ſuo ſpiritu viuificat, ſuſtentat & ſeruat. Perfectione, quia antecellit omnibus angelis & hominibus ſapientia & iuſticia. Merito, quia obedientia crucis expiauit peccata, & obedientia legis ſatisfecit iuſticiæ Dei, vt quotquot in ipſum crediderint Chriſti iuſticia habeantur iuſti: Ordine, quia eſt Eccleſiæ monarcha.*

Ex quo totum corpus compoſitum & compactū, per omnem iuncturam ſubminiſtrationis, ſecundum efficaciam in menſura vniuſcuiuſque partis incrementum corporis facit in ædificationem ſuiipſius per charitatem.

Rationem reddit cur Chriſtum caput Eccleſiæ, curq; Eccleſiā corpus Chriſti appellet. Hic locus tametſi valde obſcurus apparet prima fronte, tamē explicatis vocabulis & ſimili-

tudine quam hic non explicat, facillimus erit ſenſus. Eccleſiam corpus vocat non quoduis, ſed compoſitum, ſeu, vt ſignificantius Paulus loquitur, συμβιβαζόμενον, hoc eſt, ita compoſitum, vt apte capiti ſubijciatur non ſecus atque ædificium ad normam, ſeu amuſſim architecti ſuper fundamento extructũ. Significatur ergo hac voce relatio corporis ad caput, hoc eſt, Eccleſia ad Chriſtum. Deinde dicit Eccleſiam eſſe corpus cõpactum græce συναρμολογούμενον, hoc eſt, ita conſtructum, vt aptis proportionibus membra ſibi mutuo cohæreant & apte reſpondeant. Atque ita hac voce ſignificatur mutua membrorum inter ſe relatio & proportio. Hoc corpus pronuntiat compactum eſſe per iuncturas ſubminiſtrationis, hoc eſt, per iuncturas per quas vnum membrum alteri communicat vitalem ſpiritum, qui à capite per omnia membra corporis, beneficio iuncturarum quibus membra cohærent, diffunditur, idq; efficaciter pro modo cuiuſque partis, hoc eſt, membri. Alia enim membra plus aliis de ſpiritu ex capite deſcendente percipiunt, vnde totum corpus incrementum ſumit. Iam facilior intellectu erit ſimilitudo. Quemadmodum ſe habet corpus hominis ad caput: ita ſe habet Eccleſia Chriſti ad Chriſtum ſuum caput. Sed corpus hominis capiti annexum, inſtaq; proportione membis per iuncturam compactum, omnem vitam ducit ex capite. Igitur Eccleſia Chriſti, capiti Chriſto per fidem annexa, & inter ſeſe variis charitatis officijs veluti membris coaptata, omnem vigorem ac vitam ducit à ſuo capite nempe Chriſto. Aut ſi mauis ſimilitudinem in hunc modum formato. Quemadmodum ſpiritus per neruos à cerebro deſcendens ſenſum omnibus membris pro cuiuſque proportione communicat: Sic Chriſtus nobis qui ipſius membra ſumus ſua dona ſuppeditat, idq; non fortuito aut temere, ſed pro menſura cuiuſque membri, hoc eſt, vt quodq; membrum capere poteſt, atque hunc in modum coædificari ſibi vniuerſum corpus & coaleſcere facit. Hæc pericopa Pauli multiplicem doctrinam nobis ſuppeditat. Primum enim hinc colligitur, extra

tra Ecclesiam esse omnes quotquot Christo se non subiciunt in vera agnitione Christi & fide, & qui charitate abiecta se mutuo odio prosequuntur. Deinde vera & perspicua Ecclesiæ descriptio hinc sumi potest nimirum quod sit cœtus credentium Euangelio, qui ipsi Christo capiti sic adhærent, atque ita inuicem sunt coniuncti & coagmentati, pro cuiusq; fidei mensura, pro donorum spiritus sancti varietate, pro vocationum conditione, vt vnum corpus constituant, vt eodem omnes spiritu viuant & agantur, vt denique mutua benenolentia se foueant & tueantur. Præterea hic locus ostendit quam sit concinnus Ecclesiæ Christi ordo. Talis enim est ordo Ecclesiæ qualis membrorum eiusdem corporis sub vno capite. Adhæc locus præsens docet qualisnam debeat esse συμπάθεια & consensio Christianorum inter se. Vt enim in eodem corpore cũ vnum membrum patiatur, reliqua omnia compatiuntur: Ita Christiani qui sunt corporis eiusdem membra, affecti erga se inuicem esse debent, vt cum aduersis tum prosperis mutuo afficiantur. Huc illud Pauli præceptum: Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus. Postremo loco obseruetur quod Apostolus in charitate potissimum collocet ædificationem corporis Christi. Per hanc enim Christi cognitio & fides efficaces sunt, & redduntur illustriores. Vbi enim charitas non est, ibi cognitio quidem Christi exigua, fides vero nulla existit. Nam pro fidei modo crescit & decrescit charitas.

Hoc itaq; dico & testificor in domino, ne vos amplius ambuletis sicut & reliquæ gentes ambulant in vanitate mentis suæ, excæcati intelligentia, alienati à vita Dei, propter ignorantiam quæ est in ipsis, propter obdurationem cordis eorum, qui posteaquam dolere desierunt, seipsos tradiderũt lasciuię ad perpetrandam omnem impuritatem, cum auiditate.

Extructurus Apostolus ex generali sententia particula-

res paræneſes: Primum in genere monet à qualibus moribus ſit abſtinendum, nimirum a gentiũ, id quod a contrarijs cauſſis confirmat, ac primum de principijs actionum ſeu cauſſis, Deinde de ipſorum effectibus agit. Principia actionum in prophanis gentibus tria facit, videlicet, mentis vanitatem, intelligentiæ obſcuritatem ſeu cæcitatem, & obdurationem cordis. Mens eſt quæ τὸ ἡγεμονικὸν dicitur à Philoſophis, videlicet, cum homo lumine rationis cernit & iudicat honeſta & inhoneſta, ſed hanc vanam eſſe pronunciat Apoſtolus. Intelligentia διάνοια. facultas illa eſt, per quã meditamur, recordamur ac ratiocinamur & colligimus aliquid ex ijs quæ mens ſine ratiocinatione quiete cernit, ſed huic cæcitatem tribuit, vnde fit quod gentes vt ignaræ Dei alienatæ ſint à vita Dei. Eſt autem vita Dei hoc loco, qua Deus intus in corde viuit, & à qua omnis efficiendi boni alicuius vis dependet & voluntas. Cordis nomine appetitiones intelligit, cui tribuit obdurationem, qua fit, vt homines non afficiantur vllo timore Dei, ſed potius ruant quo praui affectus impellunt. Hæc ſunt principia & cauſſæ actionum moraliũ (quantum ad religionem attinet) in gentibus quæ nondum ſunt conuerſæ ad Deum. Verum vt hæc paulo clarius à nobis percipiantur, ea exemplis illuſtremus. Mens hominis cernit Deum eſſe, eumq; colẽdum iudicat: quod iudicium tametſi verum eſt, vanitatis tamẽ à Paulo arguitur, idq; rectiſſime, eo quod in nihilum euaneſcat, & naturæ prauitate ſuffocetur, priuſquam ad actionem deuentum fuerit. Nam cũ ex hoc principio intelligentia ratiocinatur, & à vero Deo, & à recta colendi Deum ratione aberrat. mens quidẽ cernit Deum eſſe & eſſe colendum, ſed intelligentia in Babylonijs Belũ, in AEgyptijs Apim, in alijs alia idola colẽda eſſe ratiocinatur, idq; nunc per humanas victimas, nunc per alios ab hominibus excogitatos ritus. Atq; hoc eſt, quod Paulus Roman. 1. dicit gentes tranſmutaſſe veritatem Dei in mendacium ac coluiſſe creaturam ſuper creatorem. Porro his cauſſis dignos profecto fructus ſubijcit, qui ſunt ignorantia Dei, alienatio à vita Dei, ob-

obduratio, ſtupor ſeu indoletia, qua non ſentiunt gẽtes ſui peccati magnitudinẽ & grauitatem, ſed prorſus ob peccatum dolere deſinunt. Hunc ſtuporem ſequitur ad omnẽ petulantiam inclinatio quædã, imo effrenis quædam peccandi libido, quam laſciuiæ nomine hic deſignat. Hæc libido prorũpit in omnis generis flagitia, quæ hic vocabulo immunditiæ notantur: quæ omnia auget auiditas, quæ omni moderationi aduerſatur, donec hominem in barathrũ dãnationis præcipitauerit. Eſt enim πλεονεξία immodica quædam cupiditas habendi acquirẽdiq;. HIC *primum obſeruandum eſt, qualis nã ſit homo citra regenerationis gratiam, poſt lapſum primorum parẽtum, videlicet, vanus mente, cæcus intelligentia, & induratus corde: vnde facile æſtimare eſt, quale nam ſit liberũ arbitrium, quod Sophiſtæ adeo mirantur & prædicant etiam in non renatis. Si ergo, iuxta doctrinam Pauli & progreſſio & conatus ſunt in vitio. Quid quæſo ſani reliquum erit? Etſi autẽ Apoſtolus non adimit homini naturales facultates, tamẽ eas poſt lapſum corruptas eſſe teſtatur.* CAETERVM *obſeruandum eſt Paulum hic non loqui de actionibus naturalibus aut ciuilibus, quæ reguntur corporis motu & geſtu. In his enim aliqua libertas remanet in non renatis, ſed tantum de actionibus cultus diuini: quarum tres ſunt cauſſæ. Prima, Verbum quo mens erudituꝛ, & iudicium formatur. Secunda, ſpiritus ſanctus qui in verbo eſt efficax ad illuminandam mentem, & flectendam voluntatem. Tertia, eſt voluntas hominis acquieſcens in verbo & cedens Spiritui ſancto, à quo docta & mota eſt.*

Vos autem non ita didiciſtis Chriſtum, ſiquidem ipſum audiuiſtis & in ipſo eſtis edocti, quemadmodum eſt veritas in Ieſu.

Reddit cauſſam, cur non debeant Epheſij, vt aliæ prophanæ gentes Euãgelij Chriſti ignaræ viuere, videlicet, quod didicerint Chriſtũ. Quemadmodũ enim paulo antea cauſſas ſceleꝛũ in gentibus recenſuit, vanitatẽ mentis, cæcitatem intelligentiæ,

obdurationem cordis: Ita hoc loco solum Christi noticiam istis omnibus opponit, eamq; caussam affirmat esse vitæ piæ & sanctæ transigendæ. Hæc itaque noticia Christi aliam in nobis gignere debet viuendi rationem, quam est gentium, quæ nondum per prædicationem Euangelij ad Deum sunt conuersæ. Hæc enim Christi noticia efficax mentem reformat, intelligentiam illuminat, cor mollius reddit. Breuiter: Hominem regenerat Spiritu Dei, vt nunc vitam Dei viuere incipiat. Atque hoc est quod dicit Apostolus: quemadmodum est veritas in Iesu, hoc est, vera viuendi ratio in illustri exemplo proposita. In Christo enim nullum veteris hominis vestigium apparebat. Nam & patris ipsissimam imaginem referebat, & spiritu Dei plenus, patri per omnia obtemperabat. Vocabulum itaque veritatis, non veritatis assensum tantum, sed etiam actionem sequentem assensum synecdoche vsitata hebræis significat. OBSERVANDVS *diligenter hic locus est, qui docet vanam esse de Christo seu Euangelio noticiam, nisi coniunctos habeamus mores Christo & Euangelio dignos. Noticia enim Euangelij non consistit in nuda contemplatione rerum, non in ociosis disputationibus: sed in simplici Christi cognitione, fide & innocentia vitæ, seu vt Paulus alibi loquitur* ἐν γνώσει καὶ αἰσθήσει.

> Deponere vos secundum pristinam conuersationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum concupiscentias erroris. Renouari vero spiritu mentis vestræ, & induere nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iusticia & sanctitate veritatis.

Quid sit vere didicisse Christum, quæ sit in Christo veritas, qualisq; vita Christiana esse debeat, breui quidem sed plena enumeratione exponit Apostolus. Enumerationis huius tres partes sunt, videlicet, deponere veterem hominem, renouari spiritu, & induere nouum hominem.

Prima

Prima ergo pars est depositio veteris hominis. Vetus homo non substantiam, sed qualitatem, nimirum vitium & corruptionem, adeoq; omnem peccandi consuetudinem secundum pristinam conuersationem significat. Hanc peccandi consuetudinem Paulus vult Christianos deponere, vt plenum sit spiritus imperium, cuius rei causſam addit. Qui corrumpitur secundum concupiscentias erroris. hoc est, qui deceptricibus concupiscentijs corrumpitur, dum hominem in corruptionem & exitium trahit. Qui igitur exitium & extremam internecionem euadere cupit, veterem hunc hominem deponat. Deponi autem tum demum vetus ille homo dicitur, cum eneruatur corpus peccati, vt nō amplius seruiamus peccato. Ita enim se interpretatur ad Roman. 6. cum inquit: Hoc scientes quod vetus noster homo cum illo crucifixus est, vt aboleatur corpus peccati, vt non amplius seruiamus peccato. In hoc Pauli dicto obseruandum est crucifigendi vocabulum. Eo enim significat efficacem crucis & mortis Christi in nobis ad crucifigendum & mortificandum veterem hominem. Huc pertinet illa Apostoli exhortatio. Ne igitur regnet peccatum in mortali vestro corpore ad obediendum illi in concupiscentijs eius: neque sistite membra vestra arma iniusticiæ peccato, sed sistite vos ipsos Deo tanquam ex mortuis viuentes, & membra vestra arma iusticiæ Deo. Hoc etiam congruit cum dicto Domini, si quis vult post me venire, abneget semetipsum & tollat crucem suam quotidie & sequatur me.

Secunda pars regulæ propositæ, est renouari spiritu mentis, hoc est, mentem noua luce ita perfundi, vt vanitate mentis & cæcitate intelligentiæ expulsis, quæ spiritus sunt, homo sapiat, intelligat, cupiat, meditetur, ratiocinetur. Nam cum animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei, talem spiritus renouationem fieri oportet, per quam homo se spiritus imperio subijcere potest.

Tertia pars regulæ, est induere nouum hominem, qui se-

cundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate vera. Huius partis tria sunt membra. Primũ est induere nouum hominem abolitis vitijs & renouato spiritu mentis. Alterũ est qualitas noui illius hominis, videlicet, quod secundum Deum creatus sit, hoc est, ad imaginem Dei. Tertiũ, continet res in quibus consistit illa nouitas seu imago Dei, videlicet, iustitiam & sanctitatem veram, quorum illa hominibus seruimus iuxta secundam tabulam, hac Deum pure colimus. Veritatis vocabulum epitheti vicem obtinet more Hebraico, quo significatur requiri à nobis non fucatam iustitiam, non sanctitatem externam tantum, sed puram iustitiam & cordis sanctimoniam ad normam mentis diuinæ compositam. Diligẽter hic Pauli locus est obseruandus, non solum quia breuiter & pulcherrima distributione partes Christianæ vitæ cõtinet: verum etiam quia claram & perspicuam definitionem imaginis Dei in homine suppeditat, Hiv cenim intelligitur imago Dei esse conformitas hominis cum Deo in iustitia & sanctitate vera. Hinc est quod vetustas definit Christianismũ esse imitationẽ diuinæ naturæ.

Quare depositio mendacio loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo, quia sumus vicissim inter nos membra.

Nunc hypotheses colligit, quas extruit ex thesi seu ex generali regula de deponendo veteri homine & induẽdo nouo, & membra quædam vtriusque hominis recitat exempli gratia. Est autem prima hypothesis de veritate seu simplicitate sectanda, & de mendacio, id est, quouis fuco fugiendo. Hanc hypothesin ita colligit: Exuendus est vetus homo & induendus est nouus homo, qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate vera. Igitur veritas vt membrum noui hominis sectanda est: Mendacium autem vt membrum veteris hominis abscindendum est, vt cum proximis nostris sincere & simpliciter agamus. Huic hypothesi subijcit aliam rationem à connexis sumtam. Sumus, inquit, vicissim inter nos membra. Ergo de-

decet, vt veritate & candore absq; omni fuco nos inuicẽ foueamus. Ad hunc modũ sequentes etiam hypotheses extruendæ sunt, quæ omnes vsq; ad finem capitis per antithesin efferũtur.

Iraſcimini & ne peccetis, ſol ne occidat ſuper iracundiam veſtram, & ne detis locum Diabolo.

Ne iraſcamur præcipit. Verum quia ſæpe contingit pios commoueri indignitate rerum & imbecillitate naturæ, fit vt ab ira non poſſint prorſus alieni eſſe. Quare primum modum iraſcendi præſcribit. Deinde dat conſilium: Tum rationem conſilij ſubijcit. Modus iræ eſt ne iraſcendo peccemus, quod fit quoties vel noſtris vitijs vel aliorum iraſcimur. Solum enim hoc iracundiæ genus laudabile eſt, quod vitijs vel propriis, vel aliorum corrigendis zelo gloriæ Dei adhibetur cum iuſto moderamine. Verum quia vix ab ira, quin aliquo vitio noſtro conſpurcetur, abſtineri contingit, dat conſilium Apoſtolus ne ſinamus ſolem occidere ſuper iracundiam, hoc eſt, ne ſinamus diu iracundiæ vitium apud nos reſidere, ſed vt ira cum die orta, cum die etiam concidat. Hoc vult etiam Pythagoricum illud Symbolum, Ollæ veſtigium cinere turbato. Nam ſi diuturnior fuerit ira, futurum eſt, vt Satanas cor homini poſſideat, atque ita hominem paulatim in exitium præcipitet. Atque, hoc eſt, quod Paulus ſubijcit. Et ne detis locum Diabolo. Diligenter obſeruandus eſt hic locus qui teſtatur per iracundiam & odium Diabolo in corde hominis locum parari ad inhabitandum. Quare non ſecus atque laqueum Satanæ indignationem & iracundiam fugiamus.

Qui furabatur non amplius furetur, magis autem laboret, operando quod bonum eſt manibus, vt habeat vnde tribuat neceſſitatem patienti.

Omnem fallendi viam furti nomine ſynecdochicẽs intelligit. Vt autem hoc furtum tanquam veteris hominis membrum abſcindendum ſuadet: Ita diligentem laborem & ſummam

induſtriam, vt noui hominis membrum in cuiuſque honeſta vocatione requirit. Præcepti finem addit, nimirum vt quiſque habeat quo alios indigentes iuuet, eos videlicet, qui vel morbo, vel ſenio impediti ſibiipſis victum ſuis manibus acquirere non poſſunt. Hic locus contra fures obſeruandus eſt, qui ocioſe viuunt & alia deuorant.

Omnis ſermo putris ex ore veſtro non procedat, ſed ſiquis bonus ad ædificationem neceſſitatis, vt det gratiam audientibus, & ne contriſtetis ſpiritum ſanctum Dei quo obſignati eſtis in diem redemptionis.

Vt turpiloquium vnum ex fœdiſſimis membris veteris hominis abſcindendum hortatur: Ita ſermonem bonum ad neceſſariam ædificationem vt noui hominis membrum, inter nos ſectandum ſuadet, vt videlicet, det gratiam, id eſt, proſit & commodus ſit audientibus. Gratia enim nomine quiduis commodi & vtilitatis genus hoc loco ſignificatur. PORRO *exhortationi grauiſſimam rationem ſubiungit, inquiens. Et ne contriſtetis ſpiritum Dei, ſcilicet, ſpurco ſermone veſtro. Eſt autem hic duplex ſchema obſeruandum. Primum, ἀνθρωποπαθεία, quo ſchemate Deo tribuũtur humani affectus & geſtus. Deinde eſt Metonymia, nam triſtare ſpiritum eſt illum ita offendere, vt hominem in quo veluti hoſpitium habuit, deſerat. Quemadmodum enim hoſpes violenter eiectus de hoſpitio, triſtatur, Ita ſpiritus ſanctus dicitur triſtari, quando ob flagitia, cor hominis in quo habitauit prius per fidem, deſerit. Hæc Pauli exhortatio ſi apud omnes qui Chriſti nomen profitentur locum haberet, minus profecto ſcandalorum eſſet & plus tranquillitatis in vita, ſed conſuetudo praua, malitia hominum, inſidiæ Diaboli & carnis nequitia, pleroſque proh dolor, in contrarium rapiunt, idque non ſine maximo Eccleſiæ ſcandalo & multorum certiſſimo exitio. Quare contra conſuetudinem inueteratam, contra malitiam hominum, contra*

inſidias

insidias Diaboli, & contra nequitiam carnis fide & precatione pugnare oportet. Quod autem addit: quo spiritu obsignati estis, in diem redemptionis, maximum pondus exhortationi addit. Est enim spiritus sanctus certa nota, qua pij à reprobis discernuntur, vsque ad diem redemtionis nostræ qua plene liberabimur ab omnibus miserijs.

Omnis amarulentia, & indignatio & ira, & clamor, & blasphemia remoueatur à vobis cum omni malitia, sitis autem mutuo misericordes, cõdonantes vobis inter vos, quemadmodum & Deus vobis in Christo condonauit.

Supra iracundiam abscindendam suasit tanquam fœdissimum quoddam veteris hominis membrum. Nunc adiuncta & partes tanquam articulos istius membri tolli præcipit, & iubet vt in eorum locum virtutes enumeratis vitijs contrarias substituantur. Cæterum quia vocabula vitiorum quæ numerat Apostolus sunt affinia, in significatione discernenda sunt. Amarulentia græce πικρία, iracundiæ & furoris est radix. hæc indignationem græce θυμὸν, hoc est, furorem quendam animi ad vindictam parit. Indignatio iram qua in actum prodit, generat. Hæc clamoris, id est, contentionis verborum mater est. Clamor profert blasphemiam qua alter alterius famã inuadit & obscurare conatur. Hæc omnia vult Apostolus sublata cum omni malitia, quibus veluti armantur homines ad nocendum proximo. PORRO *his membris veteris hominis ex aduerso opponit Apostolus noui hominis membra, videlicet, comitatem, misericordiam & mutuam condonationem. Vt autem persuadeat hoc suis Ephesijs Paulus, summum omnium exemplorum adducit, nempe Dei patris, qui nobis in Christo condonauit. Huius exemplum imitari decet omnes quotquot de tanto patre gloriari cupiunt. Turpe enim est liberos patris sui virtutes, quoad licet, non imitari. Huc & Domini præceptum pertinet, Lucæ 6. Estote misericordes, vt*

similes sitis patris vestri qui in cœlis est. Ambrosius sic formæt argumentum Apostoli: Si Deus per filium suum seruorum misertus est, quanto magis serui ipsi inuicem sibi debent misereri & donare, si alterum in alterum peccet.

Caput V.
Summa capitis quinti.

VT pater cœlestis imitandus est in omni sanctimonia & puritate: ita mutua exemplo Christi fouenda est charitas: quo omni turpitudine expulsa, pie & honeste viuere liceat. Præterea subiectos sibi mutuo esse pios oportet, ac vt mulieres decet suis proprijs maritis esse morigeras: Ita vicissim maritorum est, exemplo Christi diligẽtis ac fouentis sponsam suam Ecclesiam, suas diligere vxores.

Ordo & partes capitis quinti.

Principium huius quinti Capitis ex vltimo versu quarti Capitis concluditur. Nam vt illic argumentum mutuæ beneuolentiæ & condonationis, ab exemplo patris cœlestis sumit: Ita hic in principio Capitis quinti exemplum eiusdem patris imitandum in genere proponit, ac illud statuit sequentium hypotheseum tanquam primarium quoddam axioma. Huic exemplo annectit exhortationem ad mutuam dilectionem argumento ab exemplo Christi sumto. vnde, hoc est, ab exemplo Patris & Christi, rursus in comparatas per antitheſin hypotheses fertur, & enumerat non pauca Christianorum officia, interserens argumenta à diuersitate status duplicis, videlicet, ante Christi lucem agnitam & sub gratia. Deinde rursus generale exhortationem ingreditur ad mutuam subiectionem, quam mox in plures hypotheses diuidit, ac duas in hoc capite copiosius tractat: quarum prior quidem est de subiectione qua vxores suis maritis subiectæ esse debent. Posterior de officio mari-

maritorum, vt exemplo Christi diligentis Ecclesiam, suas vxores diligant.

Exegesis quinti capitis cum obseruatione doctrinarum.

SITIS igitur imitatores Dei tanquam filij dilecti, & ambulate in dilectione, quēadmodum & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsū pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorem bonæ fragrantiæ.

Exemplum Dei in parte ad imitandum propositum in fine quarti capitis, transfert ad genus, nimirum vt omnibus actionibus & tota vita, Dei imitatores simus quemadmodum filij dilecti, Hæc imitatio sita est in vera sanctitate, qua spiritus integer & anima & corpus sine querela seruatur, hoc est, componitur ad regulam mentis diuinæ legē Dei expressam. Huc illud, 1. The. 5. Ipse Deus pacis sanctificet vos totos, vt integer spiritus vester, & anima & corpus sine querela in aduentu Domini nostri Iesu Christi seruetur. Hanc imitationem Deus requirit, cum inquit: Sancti estote quia sanctus sum ego Dominus, & separaui vos à cæteris populis, vt essetis sancti. Ad eundem modum & Christus, Math. 5 nobis patris exemplum imitandum proponit, cum inquit: Estote vos perfecti, sicut pater vester, qui in cœlis est perfectus est. Hic Dominus non requirit æqualem perfectionem, sed similem pro nostro modo dum ad perfectionem tendimus, id quod significatur imitationis voce. HIC *locus diligenter obseruandus est. Docet enim quod quicunque in filiorum Dei numero esse volunt, debeant patris cœlestis exemplum in omni sanctitate & puritate imitari. Hoc qui non faciunt falsō sibi filiorum nomen attribuunt, cum sint potius spurij quam legitimi filij. Huc annectit exemplum filij quo ad mutuam dilectionem nos hortatur, & vt exemplum præsens plus ponderis habeat, breuiter*

ab effectu declarat quanta filij Dei dilectio erga nos fuerit, nimirum quod se tradiderit Deo pro nobis oblationem & hostiam, id est, victimam satisfactoriam pro peccatis nostris in odorem bonæ fragrantiæ, id est, in victimam, qua victima vnice delectatus est Deus. Est autem hic duplex figura obseruanda. Primũ ἀνθρωποπαθεία. Nã Paulus hic exemplo Mosis Deum humana persona induit, vt se ad captum nostrum accommodet. Ita enim loquitur Moses, Genes. 8. Odoratus est odorem suauitatis. Deinde est Metalepsis vsitata Hebræis. Nã ex odore bonæ fragrantiæ intelligitur victima Deo grata. Autor Epistolæ ad Hebr. cap. 13. proprio sermone vsus, qui Moysis phrasin interpretatur: Talibus, inquit, hostijs εὐαρεστεῖται, hoc est, vnice delectatur Deus seu beneplacetur Deo. Hoc argumentum dilectionis Christi erga nos tria continet: Primum quod Christi mors vnicum sit precium nostræ redemtionis. Secundum, quod Christus hæc omnia præstiterit immeritis ex mera sua bonitate & dilectione. Tertium, quod cogitatio huius ingentis dilectionis Christi debeat nos iustissime admonere mutuæ inter nos dilectionis. Quare si participes Christi esse volumus mutuæ dilectioni studebimus, præsertim cum ipse dixerit, in hoc cognoscent homines quod mei discipuli sitis, si vos mutuo dilexeritis, sicut ego dilexi vos.

Scortatio vero & omnis immundicia aut auaricia ne nominetur quidẽ inter vos sicut decet sanctos.

Pugnantia cum vera imitatione patris cœlestis, hoc est, cũ sanctitate qua suos ornatos vult Dominus, enumerare incipit, & hic tria ponit, scortationem, id est, vagam libidinem, immundiciem, hoc est, omnis generis libidinem, qua corpus & anima contaminantur, auaritiam qua fiducia in Deum extinguitur, & fiducia in pecuniam tanquam idolum fouetur. Hæc vitia adeo vult Apostolus sublata, vt ne nominentur quidem inter Christianos, ne dum in vsu sint. Paulus videtur respexisse ad locum qui est Deut. 23. Non sit meretrix neque scortator

tator de filijs Israel. Verum hic vulnera Ecclesiæ merito deploranda sunt. Nam istæ fœdissimæ pestes non solum nominantur petulanter, verum etiam perpetrantur impune apud eos qui iudicium Dei se exercere gloriantur. Sed piorum est cauere, ne multitudine errantium & horrendis scandalis incidant in laqueum Satanæ, vt vel blasphemēt verbum Dei propter mores corruptos eorum qui in Ecclesia Dei non postremi esse volunt, vel inuitentur exemplo ad imitationem, quod admodum procliue est. Multo enim citius homines vitium vnius imitantur, quam multorum virtutes. Cur autem hæc nominari nolit Apostolus probat à repugnantibus. Christiani sancti esse debent. Ergo nihil illis commune erit cum fœdis & abominandis criminibus.

Et turpitudo, stultiloquium, scurrilitas quæ non conueniunt, sed magis gratiarum actio.

Rursus connectit tria quæ similiter cum imitatione Dei & vera sanctitate pugnāt, quibus opponit virtutem εὐχαριστίαν, quæ non solum significat orationem qua gratias agimus Deo, atque illum prædicamus: Verumetiam sermonem gratia & suauitate conditum notat. Non enim amat Deus Stoicum & supercilioſam in loquendo asperitatem, qua homines absterrētur à conuictu nostro, sed vt vult nos comes & suaues in conuictu: ita sermonem requirit pia suauitate conditum. Porro quod interserit Apostolus: quæ non conueniunt, argumentum est à repugnantibus. Pugnat enim cum piorum officio omnis turpitudo & obscœnitas.

Hoc enim nostis, quod omnis scortator, aut immundus, aut auarus, aut qui est idololatra, nō obtinebit hæreditatem in regno Christi & Dei.

Cōminationem grauissimam superioribus addit, seu argumentum à supplicio quod imminet scortatoribus, immundis & auaris subijcit, nimirum quod excludantur ab hæreditate

Christi & Dei. Nec mirum est, quoniam cum his pestibus fides iustificans nequaquam stare potest. Non tamen hac cõminatione lapsis præcluditur spes veniæ, sed tantum significatur supplicium huiusmodi peccatis dignum, vt fœditate peccati agnita & magnitudine reatus ex pœnis intellecta, agamus pœnitentiam ac talem fœditatem detestemur. Nam de pœnitentibus regula Ezech. 33. tenenda est. Cum recesserit impius ab impietate sua fecerit q; iudicium & iusticiam, viuet in eis. Itẽ, Nolo mortẽ peccatoris, sed vt cõuertatur & viuat. Sed summopere cauendum est, ne hac regula in contumeliam Dei & in nostram perniciem abutamur. Caueamus igitur ne consuetudine peccandi in reprobam mentem incurramus, & doleri tandem de impijs nostris factis desinamus. Nam si spiritus sancti clamores, quibus nos in prædicatione Euangelij ad pœnitentiam inuitat, contemserimus, metuendum est ne iusto Dei iudicio abijciamur, & tanquam mortui & pœnis æternis destinati coram Deo habeamur. Quod sane supplicium dignissimum est, quo Deus hominũ peruicacem pertinaciam puniat.

Nemo vos decipiat inanibus sermonibus, propter hæc enim venit ira Dei in filios contumaciæ. Nolite ergo effici participes eorum.

Prolepsis est qua anteuertit obiectionem & excusationem eorum, qui flagitia, quæ recensuit, extenuant, asserentes ea esse humanæ fragilitatis errata: Deum non esse adeo crudelem, quod velit homines ob talia in perpetuum abijcere: fuisse aliquos omnibus temporibus etiam ex sanctissimis patribus in similia prolapsos: gratiam ita abundare, vt absorbeat totius mundi peccatum: satis esse si quis vel in extremo halitu peccatorum cõmissorum ducatur pœnitudine. Huiusmodi argumentis multi se misere decipiunt, donec præcipites ruant in perpetuum exitium. Verum Apostolus noster admonet hic pios, ne sinant se huiusmodi vanis sermonibus veluti inescari, quo tanquam hamo Satanæ pertrahantur in infernum. Nullum per-

uicio-

nicioſius venenum eſt, quam ſunt illæ excuſationes, quæ nos in peccatis detinent & confirmant. Quicunque enim huiuſmodi inanibus ſermonibus indulget prorſus timore Dei vacat. Nam timoris Dei proprium eſt, vt loquitur Siracides, expellere peccatum. Proinde non dico tanquam Syrenum cantus, ſed veluti exitiales Satanæ morſus fugiamus voces hominum prophanorum, qui iudicium Dei & peccatorum reprehenſiones in facetias vertunt, & moueamur exemplis totius mundi, qui expertus eſt propter talia flagitia venire iram, hoc eſt, vindictam Dei in filios inobedientiæ, id eſt, in homines contumaces. Hoc teſtatur diluuium, excidium Sodomæ, plurimæ clades & Rerumpub. ac familiarum euerſiones & horrendæ mutationes, Hoc ipſum in extremo die teſtabuntur pœnæ, quibus Deus hanc contumaciam puniet.

Obtemperemus igitur Spiritui ſancto hortanti & præcipienti, ne ſimus conſortes illorum, & ſerio, matureque agamus pœnitentiam vitæ prioris, ne nos Dominus in furore ſuo iuſtiſſime abiiciat & tradat in reprobam mentem, donec prorſus dedoleamus. Non moueat nos multitudo peccantium, non fallat nos impunitas. Nequaquam auferetur pœna, ſed tantum differtur. Ne igitur contemnamus lenitatem Dei ad pœnitentiam nos inuocantis.

Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino tanquam filij lucis ambulate.

Exhortationis argumentum petit à collatione duplicis ſtatus Epheſiorum videlicet eius, in quo ante conuerſionem fuerunt, & huius, in quo iam conuerſi collocati ſunt. Par enim eſt, vt quilibet dignitati & loco in quo eſt, vita & moribus reſpondeat, caueatq; ne qua labe contaminet ſuum ſtatum, atque ita propria culpa excidat gradu, in quem euectus fuerat, cum in propriam ignominiam, tum in aliorum ruinam, qui exemplo deteriores fiunt. Tenebras hoc loco Apoſtolus vocat homines cæcos & flagitioſè viuentes, quales ſunt

omnes non conuerſi per Euangelium. Habet autem hæc Metonymia magnam Emphaſim, vt cum ſcelus pro ſceleſto dicimus. Senſus ergo eſt. Ante conuerſionem fuiſtis homines ex meris tenebris ignorantiæ & malitiæ conflati, adeo vt nihil veræ & ſalutaris lucis in vobis fuerit reliquum. Nunc autem lux eſtis. Quare vt filij lucis ambulate. Nomen lucis tribuitur fidelibus, tum quia vera luce illuſtrantur in ſeſe, tum vero quod alijs etiam præluceant, adeo vt ſceleratorum vitam etiam coarguant, hoc eſt, magis manifeſtam faciant. HIC *locus imprimis obſeruandus eſt, qui monet, quod cogitatio dignitatis Chriſtianorum debeat eos excitare ad ſancte & inculpate viuendum, cum vt Deo debitam præſtemus obedientiam, tum vt alios ad pietatem noſtro exemplo inuitemus. Deinde docet hic locus, quod qui profitentes Chriſtianiſmum flagitioſe viuunt ſeipſos fallant, & ſe maiori damnationis periculo exponant. Non enim filij lucis ſunt, hoc eſt, non vera luce ſunt illuminati, niſi qui opera tenebrarum deteſtantur & abijciunt.*

(Fructus enim ſpiritus eſt in omni bonitate, iuſticia & veritate.)

Argumentum hoc ſumitur à cauſſa efficiente. Nos qui credimus, ſpiritu Chriſti regeniti & donati ſumus. Huius autem ſpiritus fructus eſt, bonitas, iuſticia, & veritas. Ergo his ſtudendum eſt contra malitiam, iniuſticiam & mendacium. Legantur autem hæc in parentheſi, vt quæ ſequuntur cohæreant cum ſententia ſuperiori.

Probantes quid ſit beneplacitum Domino, & nolite communicare operibus infructuoſis, ſed magis etiam redarguite.

Quid ſit ambulare vt filij lucis, exponit, & filiorum lucis ſtudia ad tria veluti capita reuocat. Primum enim vult vt exploremus ac approbemus quicquid Deo acceptum eſt, hoc eſt,

est, quod ipsius verbo mandatum & expressum est. Vt enim ex solo verbo constat quid placeat, quidque displiceat Deo: ita solum verbum pijs vitæ norma esse debet. Deinde requirit, ne communicemus operibus infructuosis, hoc est, inutilibus & noxijs, tenebrarum, hoc est, quæ proficiscuntur ab ignorantia Euangelij & Christi, quæque ipsam ingenitam concupiscentiam caussam habent, qualia sunt prophana & horrenda flagitia quibus ignari Euangelij se cõtaminant. Communicare autem tum dicimur flagitioſis & iniquis facinoribus, cum vel illa nobis placere quoquo modo significamus, vel silentio præterimus, idque maxime si vocatio nostra patiatur, vt ea nobis displicere palam profiteamur. Tertium est, vt redarguamus opera tenebrarum, idq; tum sancta & honesta nostra vita, tum voce ex zelo quodam gloriæ Dei proficiscente, atque hoc maxime si conditionis nostræ ratio id ferat. Verum si id verbis præstare non liceat, ostendendum tamen est quomodocunque, ista facinora nobis nequaquam placere. LOCVS hic obseruandus est. Non enim tantum filiorum lucis, id est, Christianorum officia breui aphorismo complectitur: Verumetiam refellit eorum vanitatem, qui se suo rite functos officio autumant, si ipsi non peccent per se, nihil soliciti de alijs. Deinde & eos errare docet hic locus qui in Papatu cum viuunt, existimant satis esse mente abhorrere ab impietate & superstitione Papistica, nihil nocere arbitrantes interesse prophanationibus abominandis & sacrilegis papicularum, pacis & tranquillitatis externæ gratia. Nam qui vel præsentia sua videntur ista approbare, tametsi mente improbent, scelestæ tamen participationis laqueis se induunt. Nec intelligunt superstitione id, an callida simulatione faciant, ad rem non pertinere, quando vtroq; pariter malo, & sacram Dei religionem ludibrio habent inter homines, & exemplo suo partim rudium insciti am ad obstinatiorem peruicaciam cõfirmant, partim imbecillium dubias hæsitantesque conscientias labefactant. Nec Naaman Syriæ præfectus illis patrocinatur, qui cum rem vnam sibi à

Domino ignoſci petiſſet, ſi cum Rege ſuo in templum Rhemnō ingreſſus adoraret cum pace à Propheta dimiſſus eſt. Nam illa adoratio non fuit procumbere ad idola: ſed fuit tantum incuruatio quædam corporis, qua ſe ad Regis inclinationem quem fulciebat ipſe & ſuſtentabat, accommodarit, vt aperte teſtatur hiſtoria. 4. Reg. 5.

> Quæ enim clam fiunt, ab illis turpe eſt etiam dicere, omnia autem dum coarguuntur à luce manifeſtātur. Omne enim quod manifeſtat lux eſt. Quāobrem dicit: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuceſcet tibi Chriſtus.

Exaggerat ſcelera prophanarum gentium, ac ſimul oſtendit fructum coargutionis & reprehenſionis, qua videlicet, pij honeſta & ſancta vita impuritatem impiorum coarguant. Nā ex huiuſmodi reprehenſione ſcelerati homines in ſui cognitionem veniunt, & cum mores piorum intuentur ſuam turpitudinem agnoſcunt, ac ita tandem incipit eos pudere fœditatis ſuorum flagitiorum. Atq; hic quidem ſenſus eſt præſentis pericopæ. Verum quoniam verba Apoſtoli explicatione indigent, nonnihil adiiciemus, vt pondus verborū Apoſtoli obſeruetur. Primum enim cum dicit: quæ clam fiunt ab illis turpe eſt, vel dicere, exaggeratio eſt à comparatis. Minus eſt loqui de flagitijs quam ea perpetrare, iam autē ſi turpe eſt ea quæ perpetrant vel dicere, erit profecto maxime deteſtanda operis fœda perpetratio. Deinde cum inquit: Omnia dum coarguuntur à luce manifeſtantur, fructum exprimit fraternæ obiurgationis. Eſt autem horum verborum ſenſus, vt eum explicat Ambroſius, tum demum videntur & apparēt dum obiurgantur ſcelerati. Quia qui peccat quam diu non corripitur, minime ſibi peccare videtur. A luce autem manifeſtantur, quia filij Dei, qui lucis filij dicuntur, ea coarguunt, vita, doctrina, ſaniſq; admonitionibus. Huius dicti probationem ſubiūgit à natura lucis. Omne, inquit, quod manifeſtat, lux eſt. Vt enim tenebræ obſcurant

ſcurant & tegunt occulta. Ita lux in diem producit quod tenebris obuolutum erat. Huc addit & aliam comparationem à pronunciatis. Surge, inquit, qui dormis, hoc eſt, qui in peccatis ſtertis, deſere peccata, & exurge è mortuis, hoc eſt, à peccatis mortẽ inferentibus, abſtineto. Et illuceſcet tibi Chriſtus, hoc eſt, ſenties conſolationem per ſpiritum Chriſti. Quo enim magis tenebras peccatorũ fugimus, eo magis Soliuſticiæ Chriſtus in cordibus noſtris lucet. Hieronymus negat hoc dictum vſquam in ſcripturis extare. ſunt qui exiſtimant Apoſtolum reſpicere ad locum qui eſt Eſa. 60. cap. Surge illuminare quia venit lux tua, & gloria Domini ſuper te orta eſt. Alij ad 9. cap. Eſaiæ, hoc teſtimonium referunt vbi habetur. Populus qui ambulat in tenebris vidit lucem magnam habitantibus in vmbra terræ mortis, lux ſplenduit ſuper eos. Alij exiſtimant μιμητικῶς, hoc dictum eſſe. Omnes enim Prophetæ & ſinceri verbi præcones dum homines à peccato reuocare moliuntur, horum verborum ſententia vtuntur. Primum enim, vt par eſt inuitant ad pœnitentiam, ſeu conuerſionem. Deinde promiſſionis verbum addunt, & conſolationem quibus eriguntur reſipiſcentes. Quapropter & nos ſciamus vnicuique noſtrum à ſpiritu Chriſti dici, Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuceſcet tibi Chriſtus.

Videte igitur quomodo accuratè ambuletis, non vt inſipientes, ſed vt ſapientes, redimentes occaſionem, quia dies mali ſunt, propterea nolite eſſe imprudentes, ſed intelligentes quæ ſit voluntas Domini.

Quod antea lucis & tenebrarum nomine Metaphorice dixit, id iam propria locutione exprimit: Videte, inquit, quomodo accurate ambuletis non tanquã inſipiẽtes, hoc eſt, ignari Chriſti & Euangelij, ſed tanquã ſapientes, hoc eſt, edocti veritatem Dei, & conſcij voluntatis diuinæ. Huius exhortationis rationẽ ſubijcit à temporis circumſtantia ſumtam. Redimentes

inquit, occasionem, quoniam dies mali sunt. Quid autem sit redimere tempus ex collatione contrariorum intelligimus hoc modo: sinere tempus elabi nobis aliud agendo, & redimere tempus contraria sunt. Vt igitur illud hominis est negligentis & dissoluti: ita hoc frugi & sapientis, qui non modo non abutitur occasione, sed mille voluptatibus redimit. Metaphora sumta est à mercatoribus, qui curiose merces considerant & delitys omnibus facile vel lucellum aliquod anteponunt, idq; potissimum quando tempora sunt plena difficultatum. Veluti cum fames, vel penuria ingruit, vel quando cum astutis hominibus est agendum, vel cum mercatura dubiæ & ancipitis fortunæ videtur. Tum enim solent mercatores omnia circumspecte agere in quamuis oportunitatem intenti. Proinde demum tempus redimere dicimur, quando vel dispendio omnium rerum quas charas habemus in hoc mundo, captemus veram parandæ salutis oportunitatem per Euangelium oblatam. Nam is demum precium redemtionis erit si illecebris & omnibus impedimentis, quæ nos à regno Christi auocare possent, renunciemus, ac omnibus modis intenti simus occasioni reparandæ salutis, idque ideo: quia dies mali sunt: non quidem, quantum ad spacia horarum & cursum Solis, sed quantum ad corruptos mundi mores attinet. Est enim Metonymia qua subiectum pro adiuncto ponitur. Ex his infert quod proposuit sed alijs verbis: Propterea, inquit, nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas domini, quasi diceret: quandoquidem tantum periculum ex omni parte circumstat pios à malitia & corruptis mundi moribus cauendum est, ne per inscitiam sinatis vos à vera via abduci: sed spectandum est potius, vt semper sit vobis in conspectu voluntas Domini, quæ vobis perpetua vitæ regula esse debet in tota vita vestra, ac in omnibus actionibus. Quosnam vocet imprudentes exponit antitheſi Apostolus. Nam eis opponit intelligentes quæ sit voluntas Domini. Quare imprudentes erunt hoc loco qui secure viuunt parum cogitantes de vita iuxta voluntatem Domi-

ni

ri componenda. PORRO *hic Pauli locus dignus eſt, quem ſemper in conſpectu habeamus. Nam admonet ne ſinamus nos multitudinis exemplo præcipitari in flagitia, à quibus, ſi vere pij eſſe volumus, abſtinendum eſt omnino, ac voluntati Dei ſtudendum, etiamſi omnibus quæ carni placent renunciandum eſſet. Hic vnuſquiſque noſtrum ſe examinet, videat q. ne hanc ſpiritus ſancti exhortationem pertinaciter contemnat, illecebris carnis & alijs quæ mentem à veræ pietatis ſtudio auocare poſſunt, indulgens.*

Et ne inebriemini vino, in quo ineſt laſciuia, ſed potius impleamini ſpiritu, vobiſipſis loquentes Pſalmis & hymnis & odis ſpiritualibus, canentes, & pſallentes in corde veſtro Domino, gratias agentes ſemper de omnibus in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti.

Generali exhortationi exempli cauſſa ſpecies quaſdam ſeu hypotheſes ſubijcit, ac primo loco commendat nobis ſpiritualem lætitiam, dehortans à lætitia carnali. Vt enim ſpiritualis lætitia quædam ſpiritualis ſapientia eſt: ita carnalis ebrietas inſipientiæ quoddam genus exiſtit. Quare vt ab hac dehortatur, ita ad illam adhortatur annexo argumento ab vtriuſque effectu, idq. per προσαπόδοξιν. Nam vtrique ordine ſua adijcitur ratio quemadmodum in multis ſuperioribus etiam factum eſt. Ne, inquit, inebriemini vino, id eſt, ne captetis ex immodico potu exhilarandi occaſionem. quare? Quia in eo eſt ἀσωτία, hoc eſt, omnis generis laſciuia & intemperantia. Facit enim ebrietas, vt in omne genus ſcelerum ruas præceps: iuxta notos verſiculos:

Quid non ebrietas deſignat, operta recludit.
Spes iubet eſſe ratas, ad prælia trudit inermem.

Quinam ἄσωτοι dicantur Cicero libro 2. de finibus, hiſce verbis indicat: Noli mihi fingere aſotos, vt ſoletis, qui in menſam vomant, & de conuiuijs auferantur, crudiq. poſtea rur-

ſus ſeſe ingurgitent. Hæc igitur non ſolum Deum grauiſſime offendit & extinguit ſpiritus ſancti lucem in corde, verumetiam mentem alienat, occultum reuelat, libidinem accendit, corpus eneruat, plurimos animi & corporis morbos gignit, cuius rei teſtis eſſe poterit fere vniuerſus orbis. Huic Paulus opponit plenitudinem ſpiritus, hoc eſt, gaudium in ſpiritu ſancto, vnde erumpimus in pia colloquia de Deo ac rebus diuinis, in Pſalmos, hymnos, odas & gratiarum actiones pro omnibus in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, reddendas Deo omnipotenti & patri benefico qui omnia ſuis abunde largitur. Ideo enim hic coniungit Deum & patrem non quod ſint diuerſi, ſed vnus Deus: cuius quidem potentia Dei, voluntas vero patris nomine deſignatur. PORRO *diſcrimen inter Pſalmos, hymnos & odas, hoc eſt, Pſalmi ſunt in quibus Muſici cum aliquo inſtrumento adhibentur præter linguam. Hymni laudis cantica ſunt, ſiue ſola lingua, ſiue alia ratione fiant. Odæ vocis ſunt cantica, quæ non ſunt laudis tantum ſed aliarum quoque rerum, vt Prophetiarum, doctrinarum, exhortationum, &c. Hæc autem omnia Paulus vult eſſe ſpiritualia, hoc eſt, non inepta & laſciuia, ſed ad ſpiritualem ædificationem compoſita. Nam Epitheton ſpiritualis ad argumentum & finem referri debet. Nec his repugnant verba Pauli dicentis: Loquentes vobis ipſis. Item, Pſallentes in corde veſtro. Nam phraſis ſcripturæ eſt loqui vobis ipſis, id eſt, inter vos ipſos. Canere in corde, id eſt, ex corde. Non vult Apoſtolus petulantes cantilenas, & inanes organorum mugitus, quibus non ædificatur conſcientia, Sed magis vaſtatur conſcientia, piæ meditationes impediuntur & orandi ardor extinguitur: ſed tandum ea requirit cantica quæ ex pio corde proficiſcentia ſpiritualem lætitiam pijs pectoribus afferunt.* DOCET *itaque hic Pauli locus, in quibus rebus piorum lætitia conſiſtat, nimirum in mutuis colloquijs de Deo ac rebus diuinis, in pijs cantilenis, quibus corda noſtra ad maiorem fiduciam excitantur. Porro tametſi ebrietas tanquam fœdiſſima peſtis eſt deteſtanda, honeſta*

honesta tamen & sobria piorum conuiuia nequaquam damnanda sunt. Nam & hæc pietatis quædam & mutuæ charitatis incitamenta esse possunt, vnde pij non abhorrebunt à tali conuiuandi ratione, modo intemperantiam & ebrietatem detestentur: sed de hac re vide pastorem meum.

Subditi estote inuicem in timore Christi.

Hactenus de communibus Christianorum officijs disseruit Apostolus, nunc personalia officia commendaturus Ephesijs, Primum proponit generalem thesin de mutua subiectione, ex qua postea gradus quosdam & hypotheses extruit. Porro in hac thesi duo sunt obseruanda diligenter, videlicet præceptũ & regula, seu ratio præcepti. Præceptum est: Estote inuicem subditi, hoc sane præceptum ad omnes omnium hominum status pertinet. Nemo enim est, qui non debeat ex officio charitatis alijs seruire, sic Reges & Principes suis seruiunt subditis. Nam vbicunque veritas mentem occupat, ibi promta quoque voluntas ad præstanda officia adest. Regula autẽ mutuæ subiectionis est timor Christi. Hic autẽ timor nihil aliud est, quã cultus fidei & subiectionis. Hic timor tollit omnem arrogantiam, qua homines se inuicem tanquam ex alto despiciant. Hic timor facit, vt nos ipsos abnegantes renũciemus omnibus, quæ Christus in suis ferre non potest. Denique hic timor efficit, vt exemplo Christi omnibus seruiamus, idq; vt nostra obedientia glorificetur Deus, & inter nos mutuo charitatis officijs iũgamur. Hæc igitur subiectionis regula in intimum cordis nostri reponatur. Nam qui hanc regulam in mutuis officijs præstandis non sequitur, Christi quidem nomẽ sacrilege sibi vsurpare potest, sed spiritus Christi imperiũ peruicaciter excutit.

Vxores proprijs maritis subditi estote, tanquam Domino, quia vir est caput vxoris, quemadmodum & Christus caput Ecclesię, & ipse est seruator corporis, sed veluti Ecclesia subijcitur Christo, sic

& vxores proprijs maritis in omni.

Proposuit generalem thesin de subiectione mutua, iam ab œconomico statu exempla petit, & ordine, vxorum & maritorum, liberorum & parentum, seruorum & dominorum officia mutua explicat, ac primo loco de vxorum officijs erga maritos agit, propositionem per comparationem confirmat ac modum subiectionis ostendit. Propositio comparata est: Vos vxores estote subditæ proprijs maritis tanquam Domino. Hæc subiectionis lex imponitur mulieri Genes. 3. Propterea quod mulier se à serpente seduci passa sit. Et quanquam in statu hominis primo vxor erat marito subiecta, tamen diuersa fuit illa subiectio ab ea, quæ postea mulieri imposita est. Prior enim subiectio fuit liberalis & minime dura, posterior vt peccati pœna grauiori iugo premit. Verum hoc iugum cum Domini voluntatem intuentur piæ fœminæ, propter quem debent suis maritis subiectionem, fit iucundum potius quam triste. Rationẽ propositioni subiecit ab ordinatione Dei & ab vtili, Quia, inquit, vir est caput vxoris, hoc est, non solum superior vt caput in corpore, verumetiam quemadmodum caput subministrat corpori vim & efficaciam vnde corporis incolumitas conseruatur, ita maritus vxoris incolumitatem intueri debet. Hoc voluisse Paulum capitis vocabulo indicat sequens collatio. Quemadmodum, inquit, Christus est caput Ecclesiæ, & ipse est seruator corporis. Est autem Christus caput Ecclesiæ, tum quia solus illi præest, tum quia quicquid habet boni Ecclesia, hoc ex Christo capite fluat, quemadmodum in cap. 2. declarauimus. SEQVITVR *modus subiectionis: sed veluti Ecclesia subiicitur Christo: sic & vxores proprijs maritis in omni Debet igitur subiectio hæc esse liberalis, spontanea, alacris, officiosa, iucunda, casta, honesta, pia. Et si autem pari autoritate minime pollent Christus & maritus, tamen exemplo Christi, viri vxoribus dominantur, & referunt quandam imaginem Domini Christi in Ecclesia.* HINC *multæ doctrinæ*

ctrinæ colligi poſſunt. PRIMA, *quod mulieres Chriſto obedire nequeunt, imo Satanæ laqueis ſe inuoluunt, quæ maritis ſunt immorigeræ.* SECVNDA, *quod mulieres ex obedientia & ſubiectione pia maximum fructum percipiant, non ſecus atq; corpus quod capiti adhæret, ex eo vim viuificam mutuatur.* TERTIA, *quod mulieres proprijs maritis contentæ eſſe debeant, quibus etiam in omni officio pio & honeſto placere ſtudeant.* QVARTA, *quod mulierum ſubiectio non ſolum ſit probanda propter commoditatem domeſticam, verumetiam quia eſt cultus Deo placens, quando ex fide & vera charitate proficiſcitur.* QVINTA, *quod confutetur hic error veterũ hæreticorum qui coniugium tanquam rem prophanam & Chriſtianis quodammodo indignam iudicarunt. Nam longe aliter hic Spiritus ſanctus iudicat conferens honeſtum coniugium copulæ Chriſti & Eccleſiæ. Hic notetur memorabile dictum Epiſtolæ ad Hebræos. Honorabile inter omnes coniugium & cubile impollutum: Scortatores autem & adulteros damnabit Deus.*

> Viri diligite vxores veſtras quemadmodum & Chriſtus dilexit Eccleſiam, & ſeipſum tradidit pro ea.

Secundum exemplum ſeu hypotheſis præpoſitæ theſeos & continet tria, præceptum, cauſſam & modum dilectionis. Præceptum eſt. Viri diligite vxores veſtras. Ratio ſeu cauſſa ab exemplo Chriſti ſumitur. Chriſtus dilexit Eccleſiam. Ergo & mariti proprias vxores diligere debent. Modus exemplo exprimitur. Et tradidit ſemetipſum pro eo. Hinc apparet magnitudo dilectionis Chriſti. Quare ſi mariti dominari volunt vxoribus Chriſti exemplo, ſciant quod eodem exemplo moneantur, facto ſi res poſtulat ſuam dilectionem declarare, quemadmodum Chriſtus fecit dum propria morte Eccleſiæ vitam ac ſalutem acquiſiuit.

Vt eam sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in verbo, vt sisteret eam sibi ipsi gloriosam Ecclesiam non habẽtem maculam aut rugam, aut quicquam tale, sed vt esset sancta & irreprehensibilis.

Occasione ab exemplo Christi diligentis suam Ecclesiam & tradentis se pro ipsa arrepta, commode digreditur Apostolus in commendationem gratiæ Christi erga suam Ecclesiam, cuius gratiæ gradus eleganter hic distribuuntur, iuxta ordinem beneficiorum, quæ Christus suæ Ecclesiæ ex gratia contulit. Primum enim dilexit Ecclesiam. Deinde ex dilectione tradidit seipsum pro ea. Tertio, sanctificat Ecclesiam, id est, separat eam sibi, ac ipsam Deo consecrat per remissionem peccatorum ac regenerationem spiritus. Quarto, modum apponit Apostolus per quem Christus suam Ecclesiam sanctificat, Mundans, inquit, eam lauacro aquæ verbo. Quinto loco finis adijcitur sanctificationis Ecclesiæ, nimirum vt Ecclesia sit pulchra & decora sine macula & ruga, vera sanctitate & innocentia ornata. CAETERVM *quartus & quintus gradus fusiori explicatione indigent. Variam enim & multiplicem doctrinam continent. Cum igitur inquit: Mundans eam lauacro aquæ in verbo, vim sacramenti baptismi eleganter exprimit. Nam hæc si retexueris quinque perpendenda se offerent in baptismo. Primum Christus mundans. Soli enim Christo hic honor competit, qui apparuit vt destruat opera Diaboli & aboleat peccatum. Huc pertinet illud Iohan. Sanguis Iesu Christi filij eius purgat nos ab omni peccato. Secundo, lauacrum aquæ ponitur quod est externum symbolum gratiæ ac interioris purgationis sigillum. Tertio loco veritas signo respondens cogitanda est, quæ est occulta mundatio animæ, ac interior purgatio à peccato. Quarto loco additur, in verbo, vt intelligatur baptismi vis & efficacia esse ex promissionis verbo. Quinto loco indicatur analogia signi ad veritatem, quæ analogia in omni sacramento diligenter est consi-*

de-

sideranda. Signum est lauacrum aquæ. Analogia signi ad rem est hæc. Quemadmodum aqua foris purgat corpus: ita sanguis Christi intus animam à peccatorum sordibus abluit. Hanc analogiam mundandi verbo significauit, his rite perpensis facile intelligi potest quo in loco sacramenta Ecclesiæ habenda sint. Sunt enim symbola & sigilla quibus Deus offert suam gratiam, & testatur se vere exhibiturum quod ipsa symbola figurant. Nam semper sacramentis coniuncta est veritas rei, & exhibitio, quæ peragitur arcano quodam spiritus sancti opere. Non quod spiritus sanctus per sese indigeat externo adminiculo, sed nostræ imbecillitatis ratio habetur. Ex his colligere facile est, sacramentum in nouo testamento recte definiri signum, visibile seu sensibile institutum à Christo, vt obsignet verbum gratiæ & promissionis diuinæ fide accipiendæ. Tametsi autẽ impij neq; abluuntur baptismo, neq; nutriuntur cœna Domini, nihilominus tamen vim suam sacramenta, quo ad Deum attinet, obtinent, quia vtcunque Dei gratiam respuant ingrati, illis tamen offertur. PORRO *descriptio Ecclesiæ quæ sequitur non ad externam formam, sed ad cordis puritatem pertinet, quod dextre intelligendum est, propter eos qui negant Ecclesiã esse, vbi ferantur vlli qualicunq; labe aspersi, & in sui erroris patrocinium hunc Pauli locum detorquent. Si, inquiunt, Ecclesia nullam maculam, nullam rugam habet, Si Ecclesia est sancta & irreprehensibilis, non erit iste cœtus Ecclesia in quo sunt vlli scelerati. Hunc errorem formula precandi quam nobis Dominus præscripsit, refellit. Ita enim iussi sumus orare, Remitte nobis debita nostra, &c. Et in Psal. dicitur: Pro iniquitate remittenda orabit ad te omnis sanctus. Si igitur omnes sancti opus habent, vt quotidie precentur remissionem peccatorũ, non erunt omnino immunes ab omni labe. Et, Ioha. dicit. Si dixerimus quod peccata non habeamus nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Si confiteamur peccata nostra fidelis est & iustus vt remittat nobis peccata, & purget nos ab omni iniustitia.*

Non significat igitur Paulus Ecclesiam omnino iam mundatam & omni nævo vacuam esse, sed potius adolescere in dies & proficere, eoq; tendere quo nunquam in hoc seculo poterit peruenire. Nam tantisper manet Ecclesia in hoc mundo, duobus modis contaminata est. Primum enim nullum ipsius membrum adeo purum est & perfectum, vt nullis omnino vicijs circumseptum sit. Fideles igitur omnes quamdiu hic versentur semper immundiciem aliquam habent, quæ in eorum carne residet, sicuti aperte comprobatur sanctorum experientia, Rom. 7. Deinde bonis & pijs in Ecclesia semper admixti sunt hypocritæ & scelerati qui suis sordibus totum cœtum quodãmodo inficiunt, quemadmodum aperte docet Paulus, scribens Corinthijs. Corinthios enim Ecclesiæ titulo ornat, sed tamen inter eos multos arrogantes, multos contaminatos edulijs idolorum, nonnullos crimine incœstus infames, plurimos irreuerenter sacra cœna vtentes, non paucos, qui resurrectionem mortuorum in dubium reuocarunt, fuisse manifestum est. Hoc etiam ipse Dominus proposita parabola de zizanijs aperte cõuincit. Quo igitur spectat magnificum illud præconium Apostoli definientis Ecclesiam esse sponsam Christi, carentem omni macula & ruga, sanctam & irreprehensibilem? Respondeo. Ecclesiam considerari dupliciter, videlicet, in se & in Christo: Quatenus in se consideratur, multas omnino habet maculas quibus inuoluitur, quæ tamen non imputantur ipsi donec superior mãserit spiritus in ipsis. Verum quatenus consideratur in Christo non solum sine macula est, sed infinito decoro exornata, scilicet iusticia Christi, quam per gratuitam condonationem est consecuta. Augustinus distinguit inter statum Ecclesiæ in hac vita & in futura. In præsenti vita habet Ecclesia suas maculas. In futura erit sine omni macula, vere pura sancta & irreprehensibilis. HIC *locus Apostoli docet, consolatur & confutat. Docet, in quem finem abluimur sacro baptismate, nimirum vt puritati studeamus. Consolatur eos qui hic peccatis inuoluti, ingemiscunt, quod adeo grauiter peccati mole grauen-*

uentur. Futura est enim aliquando plena mundatio. Huc pertinet querela & consolatio Apostoli, Romanorum cap. 7. infœlix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius? gratias ago Deo per IESVM CHRISTVM *dominũ nostrum. Confutat eos qui gloriantur de baptismate & interim impuram ducunt vitam, pugnantem cum baptismi anologia. quæ perpetuæ pœnitẽtiæ nos admonet. Hic obiici potest, quod Paulus suis Iudæis obiecit. Rom. 3. Circumcisio quidem prodest, si legem feceris, ac si legis transgressor fueris, circumcisio tua in præputium conuersa est. Ad eundem modum recte obieceris ijs qui nomine tantum Christiani sunt. Baptismus quidem prodest, si legem baptismi feceris, hoc est, si fœdus baptismi seruaueris, At si transgressor fueris, baptismus tuus tibi nihil proderit.*

Sic debent viri diligere suas vxores tanquam propria corpora.

Modum diligendi vxores clarius adhuc ostendit, ad primum coniugium Adæ & Euæ respiciens. Adam adducta ad se vxore dixit: Hoc nunc os de ossibus meis, & caro de carne mea. Atque ideo de costa Adæ Dominus formauit mulierem, vt præfiguraret Christum & Ecclesiam, & ostenderet quo animo mariti & vxores in sacro coniugio erga se mutuo esse debent. Perinde enim sunt maritus, & vxor atque vna eademq; caro, id est, corpus, vnde hoc argumentum Paulus extruit. Nemo est qui proprium corpus non diligit, Vxor autem est vnum corpus cum marito. Igitur mariti proprias vxores, vt propria corpora diligere debent.

Qui diligit vxorem suam, seipsum diligit. Nullus enim vnquam carnem suam odio habuit, sed nutrit, ac fouet eam, quemadmodum & Dominus Ecclesiam, quia membra sumus corporis eius, ex carne eius, & ex ossibus eius. Huius rei causa re-

linquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori ſuæ,& erunt hi duo in vnam carnem.

Confirmat diligendas eſſe vxores,ac primo loco,duo axiomata,ſeu principia ponit,quæ ſunt propoſitiones duorum ſyllogiſmorum. Deinde alia duo argumenta ſubijcit: Quorum prius ab exemplo Chriſti,poſterius ab ordinatione Dei petitur. Hæc poſteriora argumenta confirmandis prioribus adhibentur. Primus ſyllogiſmus, ex primo axiomate huiuſmodi eſt: Qui diligit vxorem ſuam, ſeipſum diligit, ſed quilibet maritus ſeipſum diligit. Ergo etiam ſuam vxorem diligere debet. Secundus ſyllogiſmus, ex ſecundo axiomate, hic eſt: Nemo vnquam carnem ſuam odio habuit, ſed nutrit ac fouet eam,vxor eſt caro proprij mariti, Ergo maritus non debet vxorem odiſſe, ſed potius nutrire & fouere. Huc iam attexit argumentum ab exemplo. Chriſtus nutrit & fouet Eccleſiam,quia eſt caro ex carne eius,& os ex oſſibus eius. Atq; hoc confirmat adducto teſtimonio ex 2.cap. Geneſ. Huius cauſſa relinquet homo patrem & matrem ſuam,& adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carnem vnam, quaſi diceret,potius relinquendi parentes, quibus lege naturæ obſtrictus eſt homo,quam vt vxorem deſeràt,cum qua vna caro eſt,donec ſcilicet ſubſtantia matrimony manſerit ſalua,Nã ſi adulterium interuenerit,rea perſona abſcinditur ab illa carnis vnitate, quam in honeſto matrimonio requirit Dominus. Dicũtur autem maritus & vxor vna caro non ſubſtantia ſed affectu.Perinde enim maritus diliget & fouebit ſuam vxorẽ ac propriã carnem. Similiter & vxor maritũ amabit vt propriam carnẽ.Sunt proinde maritus & vxor veluti vnus homo, ex qua vnione Chriſtus reſponſum petit ad quæſtionem de diuortijs.

Myſterium hoc magnum eſt, at ego dico in Chriſtum & in Eccleſiam.

Admonitio eſt. Non enim ſatis potuit Apoſtolus verbis elo-

eloqui, quam admiranda copulæ Christi, & Ecclesiæ imago sit coniugium à Deo in Paradyso institutum. Tametsi autem coniugium res externa est, tamen Apostolus illud fuisse typum quendam sponsi Christi & ius sponsæ Ecclesiæ affirmat. Quemadmodum enim mulier ex viri dormientis latere desumitur: ita Ecclesia per efficaciam mortis Christi nascitur. vt relictis parentibus honesta vxor suo adhæret marito, eoq; solo contenta est: ita Ecclesia relicta idololatrica fornicatione, vnico Christo sponso adhærebit, & potius parentes dulcissimos deseret, quam vt à Christo sponso discedat. Præterea sicut ex latere, id est, de medio corpore ædificatur Eua: ita Ecclesia ex carne Christi & ex ossibus eius progignitur, quod quidē mystice intelligendum est. Est enim quædam res visibilis ad rem spiritualem ἀναγωγία, vnde & à Paulo mysterium, hoc est, Sacramentum dicitur. Ducit namq; coniugium nos quodāmodo per rem visibilem ad intimā copulam Christi & Ecclesiæ (quam primum matrimonium figurauit) cogitandam. Atq; hoc est quod Paulus vult, cum inquit. At ego dico in Christum & Ecclesiam, ac si diceret: Coniugium masculi & fœminæ à Deo in Paradyso institutum est, non solum propter mutuum adiutorium & prolis procreationem: verumetiam, vt sit quidam typus spiritualis copulæ Christi & Ecclesiæ, ita vt sub visibilibus rebus res spiritualis, quasi in imagine repræsentetur. Quare non inepte mysterij definitio vsitata græcis huc accōmodari potest. Definiunt enim græci Theologi mysteriū esse actionem visibilem habentem annexam sibi spiritualem quādam contemplationem. Quanquam autem hæc definitio Sacramentis Ecclesiæ Christi in genere cōpetit, tamen longe alia ratio est Sacramentorum, quæ ita κατ' ἐξοχὴν appellamus. Nā illa tantum sunt ordinata & instituta à Christo, vt sint cæremoniæ ac symbola quædam inuisibilis gratiæ quam offert Euangelium. Cuiusmodi duo tantum sunt in nouo testamento videlicet, Baptismus & Cœna Domini. PORRO vt Papistæ male detorserunt hunc locum ad confirmandum quod coniu-

gium inter noui testamenti Sacramenta sit numerandum, ita debili fundamento nituntur, qui Papistas refutari satis arbitrantur, ex eo quod Græcis scribatur μυστήριον & non Sacramentum, cum illæ duæ voces non magis significatione generali differunt quam λευκὸν *& candidum. Nam quod Græci Theologi appellarunt* μυστήριον, *hoc latini sua lingua Sacramentum dicunt. Quare vt coniugium Sacramentum siue mysterium recte appellari à Paulo veteres sentiunt: Ita eos errare non dubitandum est, qui coniugium inter noui testamenti symbola numerant. Quia nec ceremonia est noui testamenti propria, nec promissiones gratiæ Euangelicæ per se confirmat, nec solius Ecclesiæ symbolum est, sed est status toti generi humano communis. Verum si quis penitius inspiciat hūc locum, deprehendet hanc esse ipsius veram sententiam: mysterium hoc, videlicet, quod sumus membra corporis Christi de carne eius & ossibus eius, est magnum. Nam quia aliquid interpositum fuit inter hæc verba (Membra sumus corporis eius de carne eius & ossibus eius) addit interpretationem, at ego dico in Christum & in Ecclesiam. Hoc est, magnum mysterium voco copulam Christi & Ecclesiæ: cuius typus fuit primum coniugium in Paradyso institutum. Atque ita mysterium hic significat arcanum quiddam ad quod nec sensus nec ratio pertingere potest.*

Cæterum vos quoque singuli vxorem suam quisque sic diligat vt seipsum, mulier autem vt timeat maritum.

Ne quis symbolum tantum putaret coniugium sacrum, ac ideo ad primorum parentum coniugium solummodo referenda esse, quæ de collatione Christi cum Ecclesia dicta sunt, breuiter anteuertens accōmodat exemplum in genere ad omnes, & paucis concludit, quæ de mutuis coniugum officijs disseruit. Vt autem officia mariti erga vxorem ad vnum dilectionis caput renocat Apostolus, ita vxoris munus esse affirmat, vt metuat

metuat & reuereatur virum vt caput ſuum. Hac voce reliqua officia mulieris continentur. Maritus qui haud ſimulate diligit vxorem, is intimo cordis affectu tanquam propriam coſtam eam complectitur, hoc eſt, vt hic Paulus loquitur, ſicut ſeipſum, id eſt, vt propriam carnem. Hunc enim modum dilectionis præſcribit Apoſtolus, candide igitur de ea ſentit, benigne loquitur, conſilio & opera adeſt. Denique præſtat illi omnia humanitatis officia, quæ ipſi debet iuxta legem Dei & naturæ præſcriptum. Officium quod huic dilectioni ex aduerſo reſpondebit, timoris vocabulo continetur, quo cultus reuerentiæ intelligitur, quo vxor vt inferior, ſuperiorem colit, & reddit omnia debita ſubiectionis officia, non obmurmurat marito, non inſurgit aduerſus ipſum, non dominium quærit aut primatum in familia, ſed ex charitate, ex pia ſtorga omnia præſtat officia. Hæc ſubiectio cum ex fide & timore Dei proficiſcitur pulcherrimum eſt honeſtæ fœminæ ornamentum. Docet propterea hic locus ἀνυποταξίαν, quodammodo contra naturam eſſe. Nam domeſticum imperium mariti in vxorem formam optimi & iuſtiſſimi impery commonſtrat. Fieri enim non poteſt, vt pax ſit & concordia diuturna, vbicunq; eſt ἀτοπία, quæ facit, vt nemo alteri cedere velit.

Caput VI.

Summa capitis ſexti.

LIBERI & parentes, ſerui ac domini debita ſibi inuicem præſtent officia, omnes aduerſus regnum Satanæ ſpirituali Panoplia ſe arment, orent pro omnibus, ac pro me, cuius ſtatum, vt cognoſcatis mitto Tychicum.

Ordo & partes Capitis ſexti.

VT in fine Capitis quinti de mutuis coniugum officijs diſſeruit, ita in huius ſexti principio liberorum & parentum, ſer-

uorum ac dominorũ officia describit. Deinde redit Apostolus ad generalem exhortationem, hortatur Ephesios, vt spirituali panoplia se muniant aduersus spirituales hostes, quorum breuem descriptionẽ adiungit, & Panopliæ spiritualis partes per distributionem attexit. Praterea, vt pro se orent postulat Apostolus, monetq; se ad illos misisse Tychicum, vt ipsos consolaretur. Postremo suo more totam Epistolam fausta imprecatione & voto claudit.

Exegesis sexti capitis cum obseruatione doctrinarum.

FILII obedite parentibus vestris in Domino.

Tertia hypothesis, videlicet de obedientia liberorum erga parentes, in qua duo sunt obseruanda. Vnum quod obedientia nomine vsitata synecdoche complectatur scriptura honorem, cuius obedientia certissimum inditium est. Hic honor in duobus consistit, in affectu nimirum & in effectu. In affectu consistens honor est, vera pietas erga parentes, vera dilectio & ardens storga, qua parentes eo quod parentes sint complectimur. Effectus honoris parentibus debiti, est mente statuere eorum statum vere ordinem diuinum esse, ideoque in honore habendum, libenter se potestati parentum subijcere, obedire in omnibus honestis & licitis, gratitudinem & beneficentiam exhibere, & errata maiorum ἐπιεικέια tegere, vel prudenter dissimulare. Alterum quod hic obseruandum dixi, est, quod hæc obedientia in Domino fieri debeat, id quod de duabus rebus maximis liberos admonere debet. Primum, vt obediant propter Dominum, seu propter mandatum Domini idque ex fide. Huc illud Siracidæ. Qui timet Deum honoret parentes. Deinde vt sciant sibi obedientiæ modum hic præscribi, ne in rebus pugnantibus contra voluntatem Domini parentibus obtemperent. Nam si quid tale tentarint parentes, liberi superio-

perioris Domini mandato sciant se à parentum lege exemtos esse. Si igitur parentes quid præceperint, vel aduersus religionem, vel contra honestatem, vel in damnum patriæ communis nullam debent liberi parentibus obedientiam, imo se potius totos parentibus opponant, ita tamen ne transgrediantur pietatis limites. Huc pertinet illud præclarum Ausonij dictum: parentibus suis tum demum aliquis obtemperat, cum sponte facit, quæ ipsi recte iusserint. Cum his congruit dictum Domini. Si quis vult venire ad me, & non odit patrem suum, & matrem suam, non potest meus esse discipulus. Amandus est ergo pater sed præponendus est creator. Et Ambrosius ait: si officium parentibus exhibendum est, quanto magis autori parentum, cui gratiam etiam pro parentibus tuis debes. Et idem ait: Vt pascendos scriptura parentes præcipit: ita propter Deum relinquendos iubet, si impediant deuotæ mentis affectum. Odium igitur quo Christus docet, vt parentes prosequamur, dissimulationis est, qua surdi Syrenum cantus præterimus, hoc est, parentes nos huius mundi illecebris immergere contendentes non agnoscimus, non eis auscultamus. Proinde odium hoc, est dissimulationis non persecutionis, vitationis non suppressionis, pietatis non crudelitatis. Tunc enim eos tanquam odio habere, præterire, fugereq; debemus, quando eos vna cum Deo colere non possumus. Si vero vtrunque debite fieri poterit, tum & Deo & parentibus debitus cultus exhibendus est.

Hoc enim iustum est. Honora patrem & matrem tuam (quod est mandatum primum in promissione) vt bene tibi sit, & sis longæuus in terra.

Ratio propositæ paræneseos. Est autem tripartita, nimirum ab honesto, caussa imperante, & vtili. Honestum est ac iustum benemeritis gratiam reddere, ac potissimum parentibus qui nos genuerunt & educarunt. Caussa imperans, est lex Dei quæ præcipit vt liberi parentes honorent:

Vtilitas est fœlix in vita successus & longæua vita. VERVM *hic quæstiones nonnullæ excutiendæ sunt, quarum prima hæc est. An non sæpe contingit pios filios præmatura morte succũbere? quomodo igitur hæc promissio longæuæ vitæ super terram constans manebit? An non sæpe pessimi filij longo viuunt tempore? Respondeo. In primis considerandum est, quod quicquid nobis terrestrium bonorum benignissimus pater cœlestis promittat, sub hac conditione accipiendum sit, quatenus in bonum animæ nostræ salutemq; expediat. Quamobrem haud raro fit, vt quo quis magis à Deo diligitur, tanto citius tollatur ex hac vita, iuxta illud: Ablatus est iustus ante diem, ne malicia sensus eius immutaret.* QVOD *autem mali & nequam filij interdum longo viuant tempore, in caussa est lenitas & bonitas Dei inuitantis eos ad pœnitentiam, quam si contemserint reponunt sibi thesaurum in diem iræ, vt tandem ob suam contumaciam æternis pœnis crucientur.* CVR *hoc præceptum ab Apostolo primum vocatur in promissione, cum sit quartum in ordine, & primum præceptum habeat subiectam promissionem fauoris & misericordiæ Dei? Respondeo. Duplex obseruanda est promissio in lege Dei. Vna generalis, peculiaris altera. Generalis est illa quam primum præceptum annexam habet, quæ sane promissio est vniuersalis obedientiæ legis, hoc est, non proprie pertinet ad primum præceptum, sed ad omnia præcepta seu vniuersalem legis obedientiam. Peculiaris promissio est, quæ peculiariter & seorsim alicui præcepto annectitur, vt cum quarto præcepto longæua vita præmium obedientiæ erga parentes promittitur.* PRAETEREA *quæstio de fatalis termini vitæ cuiusque necessitate ex hoc loco soluitur. Nam hæc Apostoli verba manifestissime refellunt eos qui affirmant terminum vitæ nec culpa anteuerti, nec obedientia prolongari posse. Quod si verum esset, nequaquam spiritus sanctus hoc loco polliceretur fœlicem successum longæuam vitam iis qui suos venerantur parentes, id quod sane perabsurdum esset, si obedientia hæc nihil faceret, vel ad*

prospe-

prosperum rerum successum, vel ad prolongationem vitæ. Tenenda sunt igitur firmissima testimonia aduersus istam Stoicam & falsam imaginationem, quæ non solum vehementer moribus nocet, verumetiam pietatis exercitia prorsus extinguit. Sunt autem triq potissimum testimoniorum genera, quæ istam Stoicam de immoto vitæ termino necessitatem euertũt, vt sunt, promissiones obedientiæ, comminationes contumaciæ & exempla vtrorumque. TESTIMONIA *promissionum ex multis hæc pauca ascribere libuit. Exod. 10. Deut. 5. Honora patrem tuum & matrem tuam, vt bene sit tibi & longo viuas tempore super terram, quam Dominus Deus tuus tibi daturus est. Prouerb. 9. Per me multiplicabuntur dies tui & addentur tibi omni vitæ. Prouer. 10. Iustitia liberabit à morte. Ibidem. Timor Domini apponit dies.* HARVM *promissionum exempla sunt multa, Deuteronomij capite nono, cum Deus minaretur se populum contumacem perditurum esse, intercedit Moses, & iuxta promissionem parcitur pœnitentibus. Niniuitis interitus voce Dei constitutus erat quadragesimo die post incœptam concionem Ionæ, sed pœnitentibus iuxta promissionem parcitur. 3. Reg. 14. Dauid supplicat Deo, erecto altari, vt cesset interfectio & impetrat quod petit. Taceo exemplum Ezechiæ Regis, cui quindecim anni additi sunt pœnitenti.* TESTIMONIA *comminationum cõtumaciæ sunt plurima, qualia sunt hæc. Prouerb. 20. Qui maledicit patri & matri suæ, extinguetur lumen eius in mediis tenebris. Prouerb. 10. Anni impiorum abbreuiabuntur & Psal. 54. Viri sanguinum non dimidiabunt dies suos. &c. Leuit. 20. minatur Dominus flagitiosis exterminationem de populo suo, quæ sane exterminatio nihil aliud esse potest quam abruptio vitæ propter perpetrata scelera.* HARVM *comminationum exempla plurima occurrunt, Gen. 38. Her filius Iudæ quia fuit nequam in conspectu Domini, dicitur à Domino occisus. Ibidem Onan effundens semen in terram, ne suscitaret fratri semen, occiditur à Domino. Achan propter spolium de anathemate,*

voce Dei iubetur lapidari, Iudic. 7. HAE promissiones & cõminationes, eorumq; exempla satis manifeste euertunt opinionem Stoicam de fatali vitæ termino. NEC cum his rationibus pugnat dictum Iob, quod illi ad stabiliendum suum dogma detorquent. Iob enim sub conditione loquitur, ex qua nihil certi posse concludi manifestum est. Et si quis omnino ex verbis Iob terminum vitæ certum definiri contendat, is sciat dictum Iob de vitæ termino definito, non ad fatales causas, sed ad obedientiam & inobedientiam mandati Dei referendum esse. HVC & quæstio de vanitate genethliacorum, hoc est, eorum qui ex horoscopis fortunas hominum & successus diuinant, pertinet. Etsi autem fatendum est omnia terrena & inferiora corpora, cum astrorum cursu cognationem quandam habere, atq; inde qualitatem aliquam ducere, tamẽ inde nequaquam concludi potest, quæ sit morum cuiusque & valetudinis constitutio, quid cuique euenturum sit, & quid quisq; in vita, aut acturus sit, aut passurus, quando praterea & quomodo quisque sit moriturus. Hæc fere sunt, quæ Chaldæi isti se diuinare posse profitentur. Nam vt nobilissimæ illi arti quam astrologiam naturalem nominant recte ordinis naturalis & motuum corporum cœlestium cognitionem tribuimus: ita merito superstitionem damnamus eorum, qui astrologiam iudiciariam (hoc enim augusto titulo suam ornãt superstitionem) profitentes, ex natali cuiusque hora fortunam eius metiuntur. Nam quantum quidem ad morum cuiusq; & valetudinis cõstitutionem attinet, affirmo ex astris nequaquã cõcludi quicquam certi posse. Etsi autem aliquis concentus est astrorum cum inferioribus quo concentu habitudines informantur, quæ sunt proprie corporum, nonnunquam & affectuum in hominibus, qui magna ex parte ex temperamentis pendent, tamẽ errant genethliaci cum ex nascendi tempore iudicium faciunt. Nam cum fatentur ex nascendi tempore recurrẽdum esse ad generandi tempus, suam produnt vanitatem. Nequaquam enim fieri potest, vt certo constet genethliaco conceptionis tempus

pus, Nam cum non ſolum naſcendi tempus anteuertitur ſæpe: verumetiam ſæpiſſime longius protrahitur parientium infirmitate. Quî quæſo fieri poteſt, vt certum punctum generationis deprehendas? præſertim ſi vel perpauca horæ momenta aberres, maxima fieri ſolet cœli & ſtellarum inclinatio. Qui ergo certo aliquid vult prædicere ex generandi tempore, eum neceſſe eſt manu aſtrolabium tenere cum generationi detur opera. Nam horologijs credere in tanta re parum tutum fuerit. DEINDE cum multi vno eodemq; temporis puncto aditi, natura & moribus ſunt diſſimiles, quis compos mentis mores hominum ex aſtris pendere credet? Præterea multo maior vis eſt ſeminis vnde fœtus naſcitur quam aſtrorum, quantum quidē ad informationem morum attinet. Videmus enim multos parentum naturam & mores exprimere. NEQVE vllum locum habet hic ſpiritualis generatio, qua mores ſanctorum informantur, quæ ſane regeneratio non ex aſtris, ſed ex Dei voluntate dependet. Quantum autem ad valetudinem corporum attinet, etſi nonnulla ex parte pendere ex aſtris iudico, tamen à Genethliacis eam definiri poſſe nego, propter puncti generationis incertitudinem. Eodem fundamento nititur eorum diuinatio qui ex natalitio cuiuſque ſidere quid cuique ſit euenturum in vita, diuinare ſe poſſe profitentur. Nam vt incertum eſt generationis tempus ſicut oſtenſum eſt: ita euentuum in vita cauſſæ aliunde profluunt. Firmum eſt dictum domini: Honora parentes, vt bene ſit tibi. Hoc augurium certiſſimo certius eſt, quod ſane nullum Genethliacorum decretum, nullus horoſcopus abolere poteſt. Quod autem de mortis genere & tempore dicunt, eiuſdem eſt vanitatis vaticiniū. Conſtat enim vno aliquando prælio, vnaq; hora cecidiſſe hominum ſexaginta millia, qui abſque omni dubio diuerſiſſimos habuere horoſcopos. Conſtat quoque eodem momento infantes in lucem aditos diuerſiſſimis temporibus obiiſſe diem. Ex his concludo vaniſſimam eſſe ſuperſtitionem eorum, qui ſua Aſtrologicæ iuriſdictioni hominum caſus & fortunas

subiycere volunt. Dicant contra quicquid velint, nobis autem hæ rationes sufficiant ad euitandas illorum præstigias. Horoscopus hominis aut pendet ex tempore conceptionis, aut ex tẽpore partus, sed vtrunque incertum est iis qui non astant generantibus & parientibus tenentes Astrolabium in manu. Deinde si euentus pendet ex astris, simile omnium erit fatum, quorum idem est Horoscopus, sed hoc falsissimum esse fatebitur omnis sanæ mentis compos. Si prosperrerum successus pendet ex astris, profecto ex iisdem pendebit obedientia erga Deum. Nam hic illius propria est caussa. Præterea si mortis genus, aut quæuis infortunia ex astris pendent, pendebunt & peccata ex astris, quod sane horrendum dictu est. Hæc cum ita sint, volo studiosos admonitos, vt sicuti veram & naturalem Astrologiam summopere in vita vtilem, magnifacere, vt donum Dei eximium & præclarum par est: ita fugiant impostores, præstigiatores & planos istos, qui ex Horoscopis se diuinare posse certo profitentur, quid boni aut mali homini euenturum sit in hac vita, præsertim cum illa superstitio vehementer bonis moribus noceat, pugnet cum honestis legibus, & sit contumeliosa aduersus Deum, qui vt res prosperas obedientiæ præmia: ita infortunia & quæuis incommoda peccati pœnas esse testatur. ILLVD *autem quod quidam afferunt mitigare conantes istorum Phrenitidem, videlicet, Astrorum decreta non esse Præterea. Item, astra inclinare & non cogere: recipio quidem, modo istam inclinationem ad corpora tantum & corporum temperamenta referri patiantur, & non ad animos & voluntates hominum, in quibus est προαίρεσις, quæ est facultas sane libera, qua pluribus propositis, voluntas potest alia præ aliis eligere, virtutem sectari, & vitia fugere ciuiliter saltem. Verum istud parum congruit tam magnificis Chaldæorum nostrorum pollicitationibus, qui suam artem adeo immotam esse volunt, vt nihil nisi ad eius præscriptum fieri glorientur. Nã inclinatio non est necessaria vllius rei caussa, præsertim in hominibus qui iudicio mentis regi possunt,*

con-

contra inclinationem si mala est. Vt interim taceam nihil ineptius esse quam certo effectum concludere ex partiali caussa, eaq; infimi ordinis seu minimæ efficaciæ ad producendum effectum. QVOD *autem Mathematici prædicere possunt Eclipses & aeris temperiem, hoc fit ideo, quia illæ pendent ex certis caussis quæ ex ordinatione Dei aliter nunquam agunt. Hæc autem, videlicet temperies aëris ex inclinatione astrorum, quæ in rebus inanimis plerunq; non fallit, depẽdet. Quare vt Eclipsis demonstratione, ita temperies aëris coniectura nititur, longe aliter se res habet in potentijs rationalibus, præsertim in voluntatibus hominum, quæ promiscue se habent ad contraria, sicuti dictum est.*

Et vos patres nolite prouocare ad iram filios vestros, sed educate eos in disciplina & admonitione Domini.

Hæc quarta est hypothesis superiori respondens, vt enim illa à liberis obedientiam: ita hæc analogum officium parentum erga liberos requirit: ac primo loco quid parentes cauere, deinde quid liberis suis præstare debent, præscribit Apostolus. Cauendam monet nimis seueram & asperam tractationem, nulla lenitate conditam. Durior enim tractatio, in qua relucet paterna Storgæ, plurima incommoda sibi coniuncta habet. Primum enim liberos reddit pusillanimes & stupidos. Deinde paulatim odium instillat teneris mentibus aduersus parentes. Tandem contumacia ac rebellio accedit ex odio accepta, vt vbi tandem velis lenior esse, frustra labores. At vbi paternum imperium exercetur recte, ibi autoritas quidem in timore & obsequendi studio, εὐσοργίαν *vero in amore & alacritate placendi parentibus pueros retinet. Vt igitur blanda patrum segnes facit indulgentia natos, Ita prudens educatio & iustum imperium liberos frugi efficit.* QVID *autem pueris suis parentes præstare debeant breuiter subiungit, cum ait: Sed educate illos in disciplina & admonitione Domini: Hic*

tria requirit Apostolus à pijs parentibus, videlicet, educationem quam ex lege naturæ liberis suis parentes debent: Disciplinam, qua vt instituantur nati in rerum piarum & honestarum cognitione, ita humani ac comes reddantur, quo ipsorum prudens conuersatio & parentibus ipsis sit honori ac Reipub. vtilis. παιδεία enim Græcis facultas quædam animi est, qua homo & sibi æquior, & alys humanior efficitur. quod sane nequaquam fieri potest sine liberali institutione. Ex quo fit quod παιδεία interdum Metonimicῶς ipsam institutionem significet. Deinde quia institutionis scopus est humanitas, significat interdum παιδεία, per Metalepsin humanitatem, hoc est, mãsuetudinẽ in moribus & facilitatem in tota vita. Et admonitionẽ Domini, pro qua vetus interpres male posuit correptionem. Nam Græca vox νουθεσία in genere talem admonitionẽ notat, qua alicui veluti in animum ponas ac ingeras quid facto opus sit. Genitiuus Domini loco epitheti appositus est. Vult enim Apostolus, vt illa teneris mentibus assiduis monitionibus instillentur, quæ Domini sunt, hoc est, quæ ad veram pietatem & timorem Domini faciant. Deinde etiam vt adhibeantur artibus discendis, ad quas natura videantur maxime idonei. Nazianzenus Eudoxio Rhetori scribens dicit antiquam legem Athenienſium fuisse, eamq; optimam, qua præcipiebantur vt postquam nati ad pubertatem peruenissent, artibus discendis adhiberentur, idq; hoc modo. Publice proponebantur cuiusq; artis instrumenta, ad quæ adducebantur puberes, Cuiuscunq; autem artis instrumento quilibet delectabatur maxime, eam artem, vt disceret natura monstrante iubebatur. Huc illud Poetæ: Tu nihil inuita dices faciesue Minerua. Parentum igitur munus erit diligenter explorare ad quas artes liberi ipsorum maxime idonei videantur. HINC itaq; discant primum parentes ipsi, quod Deus ab ipsis serio requirat, vt in vera religione sua voce ac admonitione instituant liberos. Nemo igitur existimet parochorum tantum esse, & præceptorum teneros puerorum animos pietatis doctrina imbuere.

Verum

Verumetiam idq; multo magis parentum, quorum interest vna cum lacte in teneros puerorum animos semina pietatis iacere, modo contumaces erga Deum haberi nolint. Deinde discant & liberi suum esse officium non solum parentibus pietatem tradentibus obedire, verumetiam iuxta pietatis normam mores studiose componere. Proinde qui vel frigide de pietatis studys ipsi sentiunt, vel alys autores sunt: vt à teneris vnguiculis (vt aiunt) quam diligentissime in religione suos institui negligant, videant quid velint olim Christo Domino respondere, qui per os sacrum Pauli etiam pueris commendat sacrarum literarum studium.

> Serui obedite dominis secundum carnem cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri, tanquam Christo, non ad oculum seruientes, tãquam hominibus placentes, sed quasi serui Christi, facientes voluntatem Dei ex animo, cum beneuolentia seruientes Domino & non hominibus.

Vt supra liberis & patribus familias analoga officia commendauit, ita hic seruis præscribit suum officium erga carnales dominos. Et si autem apud nos rarior est talis seruitus qualis fuit Pauli tempore apud multos, tamen ad nostros quoque seruos & ancillas pertinet hoc Pauli præceptum. Verum huius præcepti circumstantiæ diligenter perpendendæ sunt. Primum enim requirit à seruis obedientiam cum timore, hoc est, cum sollicita reuerentia coniunctam. Deinde hanc obedientiam vult proficisci ex simplicitate cordis, quæ excludit proteruiam & latens odiũ. Vult enim vt cor non discrepet ab obedientia externa. Tertio, caussam & modum præscribit cum inquit: tanquam Domino. Hoc enim dicto monet Apostolus, vt in omni opere suo ad voluntatem & mandatũ Dei respiciant serui. Vt igitur propter mãdatum Dei serui suis dominis obedientiam debent: ita propter idem mandatum cauebunt ne quid in gratiam carnalium dominorum contra mandatũ Dei

faciant. Quarto, quia serui plerunque ad oculum magis seruire solent quam ex animo, ideo Paulus præcipit Christianis seruis, vt absque ὀφθαλμοδουλίᾳ *& adulatoria in præsentia Domini diligentia faciant officium cogitantes hoc Dominum à se requirere, vt ex animo & cum beneuolentia seruiant.* PORRO *hic locus Pauli apertissime refellit Anabaptistarum & Libertinorum errorem, qui inter Christianos quandam barbaricam* ἀναρχίαν *esse volunt, in qua nullus alicui obediat. Falso enim definiunt Christianam libertatem esse manumissionem quandam ab omni seruitute cum ciuili, tum spirituali, non intelligentes Christianam libertatem in spiritu & non in carne positam esse. Deinde hic locus docet & consolatur pios seruos, docet quidem vitæ statum in quo viuũt placere Deo, modo iuxta normam à Paulo præscriptam se gerant: Consolatur vero eos qui grauiori seruitute pressi sunt, dum hoc dicto Pauli eruditi cogitant se non solum voluntati Dei subiectos esse, verumetiam certo statuunt quod Deus sibi factum iudicet, quicquid ex simplicitate cordis præstetur dominis carnalibus. Quare nemo seruorum iugum excutiat, nisi id legitime fieri possit.*

Scientes quod vnusquisque quicquid boni fecerit, recipiet à Domino, siue seruus sit, siue liber.

Addit confirmationem à notissimo scripturæ pronunciato desumtam. Deus enim in scripturis passim hanc promissionem inculcat, quod velit operis ac laboris nostri meminisse, promittens liberalem mercedem omnibus suæ voci obtemperãtibus. Debent igitur serui ad hanc promissionem in suis laboribus respicere, & certo statuere Deum veracem esse in suis promissionibus, atque à Deo expectare remunerationem obedientiæ promissam. Verum quia Papistæ huiusmodi sententijs de præmijs bonorum operum ad obruendam veritatem Dei de gratuita iustificatione abutuntur, breuiter quomodo iuxta analogiam fidei huiusmodi sententiæ intelligendæ sint

expo-

exponam. PRINCIPIO sciendum est, quod huiusmodi generales promissiones omnibus quidem hominibus applicandæ sint, sed non eodem modo. Sunt enim duo hominum genera, pro quorum varietate applicationem fieri necesse est. Alij enim pij sunt, id est, renati, & filij Dei. Alij impij sunt & non renati, filij iræ. Posteriori generi si sententias de promissionibus præmiorum & mercedis applicare velis, nihil aliud inde conficies, quam filios iræ manere sub ira. Nihil enim præstare possunt, quod Deo placere potest, etiamsi externa species operum videatur sanctissima. Immotum est enim hoc oraculum spiritus sancti. Impossibile est placere Deo sine fide. Donec igitur homines fide vacui sunt, veluti putridæ sunt arbores, quæ nullum bonum fructum edere possunt. Ex his igitur concluditur firmissima demonstratione Deum redditurum impijs infernum & damnationem, quando iuxta opera eorum eis mercedem largietur.

At si superiori generi hominum, hoc est, filijs Dei promissiones mercedis applicare velis, hæc puncta ordine apud animum cogitanda sunt, vt sine errore iuxta analogiam applicatio fiat. Primum omnium statues pios à rigore legis liberatos esse per Christum, quemadmodum Paulus inquit: Christus redemit nos ab execratione legis factus pro nobis execratio. Non igitur potest damnatoria legis sententia filios Dei, id est, credentes ferire. Secundo loco cogitabimus, quod persona credēs placeat Deo propter fidem, & sit hæres vitæ æternæ. Tertio cogitabimus quod Deus non solum à credente persona requirat obedientiam nouam, sed etiam promittat mercedem, idq; non ex debito propter dignitatem operis, sed ex gratia propter paternam promissionem. Quarto cogitabimus quod opera ex fide facta sint testimonia fidei & effectus certissima suæ caussæ indicia. Atque hac de caussa Deus dicitur reddere suis mercedem secundum opera, quia videlicet opera sunt vera indicia fidei & timoris Domini. HAEC solutio pulchre illustrari poterit, collatione facta inter patrem terrenum

& patrem cœleſtem, Nam ſicut pater terrenus ſuis liberis interdum promittit amplam hæreditatem, mercedem laboris, ſi obedientiam præſtiterint, tametſi prius natura hæredes ſunt: ad eundem modum Deus pater cœleſtis ſuis quos habet in Chriſto dilectos filijs, promittit vitam æternam mercedem obedientiæ ex fide præſtitæ. In hunc modum accommodatæ promiſſiones mercedis excitant in pijs ſtudium obedientiæ, ac impiæ doctrinæ Papiſtarum nihil patrocinantur.

Et vos Domini eadē facite erga illos, remittentes minas, ſcientes quod & veſter ipſorū Dominus eſt in cœlis, & perſonæ acceptio non eſt apud eum.

Poſtrema eſt de perſonalibus officijs paræneſis reſpondens proxime præcedenti. Requirit autem Apoſtolus duo à dominis. Primum vt eadem faciant ſeruis, hoc eſt, vt ſeruato iure analogo, mutuam officij beneuolentiam ſeruis præſtent. Non enim ſimiles operas requirit in ſpecie, nec ſimilem ſubiectionē, ſed pro ſuo modo reſpondens officium. Seruus igitur laboret fideliter, Dominus viciſſim grato animo debita mercede ſeruū laborantē complectatur ac foueat in Domino. Hoc enim vult Apoſtolus cū inquit: τὰ αὐτὰ vt ſeruetur officij inter dominum & ſeruū iuſta proportio. Deinde requirit à dominis, vt remittant minas. Quo dicto ſublatam vult omnē duriorem ſeruorū tractationem. Huic paræneſi rationem ſubiungit à connexis. Scientes, inquit, quod & veſter ipſorum Dominus eſt in cœlis, ac ſi diceret: non eſt quod ob dominium in ſeruos veſtros efferamini. Nam & vos quoque habetis dominum, qui æqualia vobis reddere poterit, nulla habita ratione vel dominij veſtri vel paupertatis ſeruorū. Nullus enim perſonæ reſpectus eſt apud illū, qualis apud iniquos iudices eſſe ſolet, ſed iuxta cauſſæ rationem & veritatem iudicat. Dominus enim, inquit Ambroſius, iuſtus iudex, cauſſas diſcernit non perſonas. Perſonæ vocabulum hoc loco non ſubſtantiam ſignificat ſed qualitatē, hoc eſt, quicquid præter cauſſæ veritatem reſpicitur in iudicando.

cando. Non igitur debet hoc dictum de personarum acceptione torqueri in alienum sensum. Nam in hoc dicto subest collatio inter Deum & homines. Hi plerunque ex iis quæ foris patent & in oculos incurrunt iudicant, mouentur genere, diuitijs, cognatione & amicitia, & contra interdum odio & alijs affectibus, vnde fit, vt veritate causſæ omissa perperam iudicent. Deus vero cuius rectũ est iudicium & secundum veritatem, non mutat iudicium iustum propter domini aut serui personam, sed iudicat iuxta causſæ veritatem, non habita personarum vlla ratione. Perpetuo enim sequitur hanc immotam iusticiæ suæ regulam, pœnitentes enim in gratiam recipit, & omnes impœnitentes & contumaces abijcit. HINC *pij domini se humiliare coram Deo quem habent communem cum seruis dominum discant, & ipsius exemplo admoneantur non contemnere seruos propter externam personam, hoc est, vilem conditionem, sed magis complecti eos, quia tametsi hic in terra conditio est diuersa, tamen in cœlo communem Dominum habent, quem vt conserui, vtriq; colere debent.*

Quod reliquum est fratres mei: confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius, induite vniuersam armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias Diaboli.

Redit Apostolus ad generalem exhortationem, in qua post doctrinam gratiæ, post exhortationes ad virtutes Euangelio dignas, & post propria certorum quorundam statuum officia, cõpellat sub nomine Ephesiorũ omnes pios, eosq; ad animi fortitudinẽ hortatur, sũta armatura aduersus insidias diaboli, potẽtissimi quidẽ hostis si ipsius technas multiplices & insidiandi vias, & si nostras vires intuebimur, sed prostrati tamen & victi si eũ respicimus, in quo inest totũ nostrum robur. Nam eũ in hunc firma fiducia recũbimus, fit vt diabolus quantus quãtus est, qui tempestatẽ seruis dei cõmouet, ipse naufragiũ faciat. IN *verbis Apostoli imprimis obseruanda est exhortationis forma.*

Confortamini, inquit, in Domino & in potentia virtutis eius. Hac forma. Primum significatur quod extra Dominum & sine ipsius potentis robore nihil plane valeamus aduersus tam potentem hostem Diabolum. Deinde quod ipsius Domini effecti membra, robore ipsius robusti reddamur aduersus Satanam & eius ignita tela. Huius autem roboris efficimur participes quando in Christum Dominum viua fiducia recumbimus, efficimur filij Dei, atque adeo membra Christi, quod ex his Iohannis Apostoli verbis liquet: Hæc est victoria quæ vicit mundum fides nostra. Proinde non naturæ, sed gratiæ est robur illud quo Satanæ & carni resistere possumus. Atque illud robur est Christus ipse quem fide apprehendimus. Huc illud ad Timotheum. Milita honestam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam, quam postquam quidam repulerunt circa fidem naufragium fecerunt.

Et si autem hoc robur à Domino est, imo ipse Dominus est, tamen cum Apostolus nos hortatur, vt corroboremur & sumamus totam armaturam Dei, requirit nostrum studium & nostram industriam. Quare necesse est nostram voluntatem actiue concurrere & non tantum passiue. Nam vt volentes possumus excutere fidem & resistere spiritui sancto: Ita conuersi possumus ex gratia fidem retinere & spiritum sanctum ac donum Dei, vt Paulus loquitur, in nobis excitare. Est enim donum Dei veluti viua quædam flamma in cordibus credentium, quam nobis secure torpentibus Caro & Satan suffocare possunt. Quare Paulus suum Timotheum non frustra monet, ne sinat istud donum suffocari. Suggero tibi, inquit, vt excites Dei donum quod in te est. Huc illud, 1. Thess. 5. Spiritum ne extinguatis. Est proinde Christiani hominis sollicite ambulare coram Deo suo, ac perpetuo cauere ne donum, quod ex gratia acceperat, sua amittat ignauia. Huc pertinent omnia pietatis exercitia, omnes exhortationes piorum pastorum, & vniuersa Ecclesiæ disciplina. Sunt enim hæc veluti flabella quædam, quibus flamma diuinitus in nobis

accen-

accensa excuscitatur. Præterea hic locus Pauli docet omnes pios in grauissima ac difficilima expeditione esse constitutos, in qua non est quod vllas expectent inducias. Nam aduersarius noster nunquam non est in armis. Et reuera sicut Petrus ait: semper circuit, vt leo rugiens ademtis catulis, & quærit quem deuoret, idq; facit nunc aperto marte, nunc ex insidijs. Nam cum doctrinam Dei abijcere suadet, cum mores turpissimos contra legis Dei normam inducit, cum omnia scandalis & cædibus replet, aperto adoritur nos marte, & se palam hostem Christi profitetur. Verum cum se in angelum lucis transfigurat, & vitia virtutum laruis induit, & doctrinam sanctitatis fuco præuertit, ex insidijs agit. Atque ideo magis formidabilis ijs qui vniuersa armatura Dei non sunt instructi. QVID nos hinc colligemus? Cum Christiana vita sit in hoc mundo quædam spiritualis militia, idq; aduersus tam potentem hostem, par est profecto vt fortes imitemur milites, qui luxu aut inertia non torpent, sed semper in acie aduersus hostem sunt parati, ne opprimantur incauti. Hoc si fecerimus, nullum erit periculum. Nam cum Apostolus addit, vt possitis stare aduersus insidias Diaboli, significat nos victores fore, modo arma à Domino nobis porrecta & donata tenentes, fiducia Christi sub vexillo ipsius strenue pugnauerimus. RECTISSIMA vincendi hunc inuisibilem hostem ratio est, si incœperis ab interno & domestico hoste domando, qui caro dicitur, contra quem spiritus pugnat. Non enim tentat in nobis, nisi quod in nobis carnale dominatur, & illuc maxime impellit quo per seipsos inclinari homines perspicit. Atque ita infirmitatem nostram ad arma suæ nequitiæ conuertit, & carnis nostræ morbo aduersus nos vtitur, hoc est, nostris affectibus quasi armis nos oppugnat. CAETERVM si quis quærat cur Deus permittat Diabolo humanum genus ita prosequi & oppugnare: Athanasius quæstione vndecima ad Antiochum his verbis respondet. Vt diligentes, inquit,

Deum manifesti fiant, & dediti voluptatibus reprobentur, Nullo enim se oppugnante aduersario non probabuntur Regis ingenui milites. Diligentibus igitur Deum fit Diabolus causſa victoriæ, coronæ atque præmiorum. Hæc Athanasius. At ego vno verbo respondeo decretum Dei esse, quod Deus velit conformes filio suo in cruce & persecutione fieri, quos olim statuit cum filio glorificare.

Quoniam non est nobis lucta aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus, aduersus potestates, aduersus rectores mundi tenebrarum seculi huius, aduersus spirituales nequitias in cœlestibus.

Exhortationis ratio à periculi magnitudine sumta. Proposita enim hostis formidabili potentia, excitat Ephesios ad maiorem vigilantiam, ne à tam versuto & potenti hoste se sinant incautius opprimi. In hunc enim finem vires hostium explicat & patefacit, vt nos paratiores ad pugnam reddat. Cum autem Apostolus ait: Non est nobis lucta aduersus sanguinem & carnem, non negat nobis aduersus homines & propriam carnem certandum esse, sed comparatiue loquitur, quasi diceret. Si respicimus hostes spirituales quos habemus, nulla plane pugna iudicabitur ea conflictatio quæ nobis est cum carne & sanguine. Significatur igitur hac loquendi formula periculi magnitudo, belli genus, & hostium qualitas. Hostes nostri non sunt caro & sanguis. Ergo sunt spirituales, spirituale est difficile bellum, Quare etiam ad illud spiritualia arma requiruntur, sicuti Paulus etiam monet, 2. Cor. 10. Vbi sic ait: non sunt carnalia arma militiæ nostræ sed spiritualia. CVM *autem hostes nostros vocat principatus, potestates &c. Non diuersos dæmonum ordines enumerat, sed potentiam eorundem hostium varijs appellationibus describit. Cum enim ἀρχὰς, id est, principatus & imperia vo-*

cat

cat diabolos, non ſolum monet haud cõtemnendos tanquam nullis pollentes viribus hoſtes: Verumetiam poſtulat vt iugum ipſorum excutiamus, quod fit cum ex fiducia Chriſti illis renunciamus. Nullis enim imperant, niſi qui ſponte iugo ipſorum colla ſubyciunt. Nam principatus & ſubiectio correlatiua ſunt. Deinde cum ἐξουσίας eoſdem hoſtes nominat, ſignificat ius imperij, quod Diaboli in homines propter peccatum exercent, idq; iuſto dei iudicio. Hac ergo appellatione monemur, vt à peccato per Chriſtũ liberati, peccatum omne fugiamus, ne rurſus diabolus ius imperij in nos obtineat. Vox quæ ſequitur κοσμοκράτορες, id eſt, mundi rectores, ſignificat diabolos tantum præeſſe malis facinoribus, ac eos ſolos ſubiectos ſibi habere, qui mundanis deſideriis inuoluuntur, & ineſcantur. Non enim hoc loco mundus ſignificat hanc rerum machinam à Deo conditam, quam ſolus Deus ſua bonitate condidit, ſed hõmines ſignificat mundanos peccato indormientes, atq; adeo ipſa peccata, quemadmodum aperte ſignificatur interpretatione ſequenti cum mundum huius ſeculi tenebras definiat. Quod autem tenebrarum voce Dei ignorantia & quoduis peccatum ſignificetur notiſſimum eſt. Sicut igitur eos qui lux ſunt, Chriſtus gubernat & regit: Sic eos qui tenebræ ſunt, ad omne malum diabolus præcipitat & inſtigat. POSTREMO loco cum ſubycit: aduerſus ſpirituales nequitias in cœleſtibus, naturam hoſtium notat. Sunt enim ſpirituales hoſtes. Ex quo & agilitas eorum, & quod ſint inuiſibiles indicatur. Illo admonemur de periculi magnitudine, hoc de inſidijs occultis. Nam cum inuiſibiles ſunt, quo minime creditur, moliuntur nos obruere. Quare cautos nos eſſe oportet, ne opinione citius opprimamur. Huc pertinet vocabulum Nequitiæ, quo vt ſtudium & fallendi ratio Diabolorum ſignificatur: Ita monẽtur pij, vt perpetuo excubẽt aduerſus tam nequitioſum & malignũ hoſtem, qui nullus fœderis conditiones recipit, niſi nos imperio ipſius ſubyciamus renunciata

fide Christi. Quod additur: in cœlestibus varie exponitur: Ambrosius per cœlestia intelligit firmamentum mundi: quidam hunc caliginosum aërem: nonnulli res cœlestes, de quibus certatur. Prælium enim hoc non de mundi regnis, sed de cœlestibus rebus suscipitur. Etsi autem res se ita reuera habet, tamen simplicior videtur sensus, videlicet, quod locus vnde hostes nos impugnent, designetur. Nam ex sublimi nos aggrediuntur, & nostris ceruicibus imminent, vt nunquam ad momentum oculi cessent nos impugnare. Hoc igitur eo pertinet, vt cogitemus quam graue & difficile prælium sit, prodire in certamen cum eo hoste, qui vel ex loci natura poterit nos facilius adoriri & opprimere.

Propterea accipite totam armaturam Dei, vt possitis resistere in die malo, & omnibus peractis stare.

Conclusio est & repetitio propositionis, quæ infertur hoc modo: Hostes Ecclesiæ sunt potentes & maligni. Ergo par est, vt Christiani vniuersa armatura Dei instructi hosti se opponant, quo possint tam potenti hosti resistere, præsertim hoc tempore quo omnia difficultatum & periculorum sunt plena. Diem enim malum vocat Apostolus totum præliandi tempus, quod sane natura nequaquam malum est, sed malum dicitur periculorum & difficultatum respectu. Ratio propositionis repetitæ plenissima est consolationis. Nam certam pollicetur victoriam fore apud filios Dei, modo vsque ad finem constantes sub vexillo Christi militauerint. Nam cũ inquit, vt possitis omnibus peractis stare, requirit indefessum præliandi laborem & perpetuam constantiam ad finem vsque præly, hoc est, ad finem huius caducæ vitæ, quem triumphus glorioſus super hostibus sequetur. Ex hoc loco Pauli veteres sumsisse videntur distinctionem Ecclesiæ, qua alia militans, alia triumphans appellatur, non quod sint duæ diuersæ Ecclesiæ, sed propter conditionem ciuium

Ecclesiæ

Eccleſiæ eiuſdem. Nam donec in hac vita ſumus, tota noſtra vita militia quædam eſt aduerſus carnem, Mundum & Satanam. Huc pertinet illud dictum Iob. Militia eſt vita noſtra ſuper terram, ſed vbi ex hac vita migrauerimus participes erimus triumphi Chriſti, ita vt nullum ſit nobis amplius à ſagittis Satanæ periculum.

State igitur ſuccincti lumbos veritate.

Nunc ſequitur armaturæ Dei explicatio, qua Paulus vult nos indutos aduerſus inſidias Diaboli, in qua per hypotypoſin & metaphoram ab armatura militum mundi deſumtam, deſcribit animorum ſpiritualem armaturam. Ac primo loco vult lumbos noſtros veritate ſuccinctos eſſe: hoc quid velit explicata Metaphora apparebit. Vt enim lumbi in quibus potiſſimæ corporis vires ſunt, cingulo firmantur, ne inter pugnandum miles labatur: Ita animus veritate Dei firmandus eſt, ne Diabolus nos dubitantes ac hæſitantes facilius proſternat ac trucidet. Primum itaque omnium in hoc graniſſimo prælio mens militis Chriſtiani perſuaſa ſit de veritate Dei, Huc illud Domini dictum Lucæ 12. Sint veſtri lumbi circumcincti veritate, & veſtræ lucernæ ardentes. Hoc dictum Domini cum conſtantiam in doctrina, tum innocentiam in moribus poſtulat. Et Petrus, in prioris primo. Præcincti lumbis mentis veſtræ, ſobrij, perfectè ſperate in eam gratiam, quæ vobis allata eſt per reuelationem Ieſu Chriſti.

Induti thoracem iuſticiæ.

Hic pectus munitur. Vt enim militis mundani pectus munit thorax: Ita innocentia vitæ ſeu iuſticia hominis animum conſeruat, ne tela Diaboli cor penetrent ac religionem extinguant.

Calceati pedes præparatione Euangelij pacis.

Quemadmodum milites ſuos pedes munium inituri

prælium quo tuti sint: Ita Christianos milites Euangelio oportet esse calceatos, quo illæsi in hoc bello persistant, pro præparatione in græco est ἑτοιμασία, qua significatur prõtitudo quædam & alacritas, qua fideles Euangelium pacis amplectuntur. Genitiuus pacis locum epitheti supplet & pacis nomine Euangelij fructus significatur. Est enim Euangelium præconium nostræ cum Deo reconciliationis.

Super omnia assumentes scutum fidei, quo possitis omnia maligni tela ignita extinguere.

Vt toti corpori scutum obtenditur, quo illud à telis tutum redditur: Sic fides ardentior & indubitata animum vndequaque custodit & protegit. Et vt scutum aduersariorum telis obijcitur: Sic vera fides omni tentationum generi opponi debet. Cuius rei exempla plurima cap. 11. ad Hebræos recitantur. Ignita tela vocat letalia per Metalepsin. Alludit enim ad morem bellatorum, qui olim tela veneno infecerunt, vt vulneratorum corpora inflammarentur, quo sanari rursus non possent. Præterea ignita dicuntur quia vicia alia ab aliis veluti incenduntur, nam qui locum dat vni vicio, id est, telo diaboli, mox magna caterua comitatur.

Et galeam salutis accipite.

Quemadmodum caput galea munitum tutum est: Ita omni Diaboli insultui spes futuræ salutis opponenda est, vnde consolatio in omnibus aduersis manat vberrima. Dicitur autem galea salutis per Metonymiam, videlicet, quia salutaris est, Hanc salutis galeam, Paulus 1. Thessal. 5. spem nominat.

Et gladium spiritus qui est verbum Dei.

Hactenus Apostolus armauit Christianum militem iis armis, quibus tutus esse poterit aduersus insultus Diaboli,

nunc

nunc autem gladium in manus tradit, quo hostem ipse adoriri possit, eumq; à se repellere. Et quoniam hostis spiritualis est, conuenit etiam, vt gladius quo repellatur sit spiritualis, idem omnino quo ipse Dominus Diabolum, Matth. 4. inuasit, eumq; à se repulit. Hic gladius est oris Domini, quo ipse interfecit impium. Nam quoties Diabolum verbo Domini repellimus, gladio oris Domini prosternitur. VERVM *hic cauendum est, ne errore Papistico implicemur, atque literam pro spiritu amplectamur. Nequaquam enim verba Apostoli intelligenda sunt de magica verborum recitatione, aut virtute exorcismi, qui ad verba præscripta recitatur, ac si in sono verborum esset aliqua efficacitas, præter eam quam habet verbum ex ordinatione Dei: nec de verborum scriptione & suspensione ad collum, quemadmodum principium Euangelij Iohannis in membrana scriptum & suspensum ad collum, putabant gladium esse illum de quo Paulus hic loquitur. Nam tum demum verbum Dei gladius spiritualis est, quando in nobis per fidem est efficax, ac spiritu Dei in cordibus nostris scriptum est. Tum enim idoneus est hic gladius ad reprimendum vel conficiendum aduersarium nostrum Diabolum.* HINC *apparet quam crudelis tyrannus sit Antichristus Romanus qui hunc gladium spiritus populo Dei conatur eripere, non solum corrumpendo scripturam & detorquendo in alienum sensum, verumetiam legibus cauendo, ne vulgari lingua verbum Dei Ecclesiæ proponatur, vt ab omnibus legi & intelligi possit.*

Per omnem precationem & orationem, omni tempore precantes in spiritu, & in hoc ipsum vigilantes cum omni assiduitate & deprecatione pro omnibus sanctis & pro me.

Militem Christianum duplici armorum genere munitum, instructumq; ad Imperatorem adducit, vt sub ipsius

vexillo strenue militet, & in periculosiori pugna ad ipsum confugiat, ne à potentissimo hoste prosternatur. Per orationem enim ad Christum imperatorem acceditur, modo oratio non fuerit tam oris strepitus, quam cordis ex fide eleuatio ad Deum fiducia Christi mediatoris. QVID *autem sit spiritu orare, explicat Ambrosius eleganti antitheſi his verbis: hoc est ergo in spiritu semper orare, munda conscientia & fide integra preces ad Deum dirigere. In carne enim orat qui potest a mente precatur, hæc Ambrosius.* QVOD *autem additur: Pro omnibus sanctis & pro me, eo pertinet, vt nobis commendatum sit mutuum iuuandi nos inuicem studium in hac spirituali militia. Nam his duabus rebus, gladio spiritus, & oratione non tantum vtemur in nostri defensionem, verumetiam in aliorum commodum quibus succurrendum est, potissimum cum eos periclitari videmus. Et quanquam pro omnibus orandum est, tamen præcipua cura sanctorum erit, hoc est, eorum qui fide & caritate nobis coniuncti sunt, vt qui eiusdem mystici corporis membra nobiscum existent.* CVM *autem subiungit Apostolus: & pro me, monet piorum officium esse, assidue pro ministris verbi precari, & pro conseruatione ministerij.*

Vt mihi detur sermo in apertione oris mei cum fiducia, vt patefaciam mysterium Euangelij pro quo legatione fungor in catena, vt cõfidẽter me geram in eo quemadmodum oportet me loqui.

Cur cupiat Ephesios pro se orare Apostolus exponit & ordine tres causſas enumerat, quarum prima, vt detur ipsi sermo in apertione oris cum fiducia, hoc est, vt detur ei animus constans, quo intrepide coram toto mundo doctrinam Euangelij confiteatur. Apertionem enim oris vocat liberam doctrinæ confessionem claram & perspicuam sine fuco & cauillatione, sine metu qui sæpe multorũ ora ita occludit, vt nõ meminerint se legatos Iesu Christi agere. HIC

monen-

monẽtur omnes pij, & præcipue miniſtri verbi, qualis cõfeſſionis fiducia in ipſis eſſe debeat, nimirum, vt nullo mœrore, nullis minis, nulla perſecutione frangantur, quin intrepide doceant Euangelium. SECVNDA, *vt patefaciam myſterium Euangelij: Hoc enim peculiare Pauli & miniſtrorum verbi eſt, vt per prædicationem vocalem patefaciant myſterium Euangelij. Pugnat itaque hic locus contra anabaptiſtas qui contemto vocali verbo, reuelationes & Enthuſiaſmos expectant. Sed quid eſt quod additur: Pro quo legatione fungor. Paulus legatus Dei erat ad homines miſſus, vt ipſis nunciaret Euangelium, id eſt, patris cœleſtis voluntatem de gratuita ſalute obtinenda fiducia filij. Verum tanta fuit ingratitudo eorum ad quos mittebatur Apoſtolus, quod ipſum catenis vinctum in carcerem miſerint. Similem fortunam expectent quotquot ſincere verbum Dei docent.* TERTIA, *vt confidenter me geram in eo quẽadmodum oportet me loqui, hoc eſt, vt non ſolum patefaciam Euangelium, verumetiam, vt ita me geram atque dignum eſt tam auguſta vocatione.* HINC *diſcant miniſtri Euangelij quanta cum reuerentia, quanto cum ſtudio verbum Dei tractandum ſit, non quidem vt fabulæ vetularum, ſed tanquam omnipotentis Regis cœlorum legatio, cui aliquid addere aut adimere præter legantis Dei voluntatem nefas eſt.*

Vt autem ſciatis & vos, quæ circa me ſunt, quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus dilectus frater & fidelis miniſter in Domino, quem miſi ad vos in hoc ipſum, vt cognoſceretis ſtatum noſtrum, & conſolaretur corda veſtra.

Hactenus de doctrina & moribus Chriſtianorum, nunc admonet Apoſtolus de ſuo ſtatu, quem vt certo cognoſcant Epheſy Tychicum ſe miſiſſe teſtatur, quem à religione & fide in officio commendat, vt ei narranti fides habeatur.

Duas autem cauſſas cur Tychicum mittat, aſſignat, quarum Prior eſt de qua nunc diximus, vt certo cognoſcant Epheſij quid de ſe Romæ agatur. Poſterior vt conſoletur Epheſios ne frangantur animo propter vincula ſui doctoris. QVOD *autem Tychicum multo ſe, donis, gradu dignitatis & laboribus inferiorem, vocat fratrem, cohibere deberet Papiſticos ſpiritus qui ſuperbam dominationem in Eccleſiam Dei ſibi vendicant. Donorum quidem eſt fateor diuerſitas magna & vocationum diſpar ratio: Sed ſuperbum dominium ignorauit Paulus, ignorauit vera & purior Eccleſia.*

Pax fratribus & dilectio cum fide à Deo patre & Domino Ieſu Chriſto.

Fauſta precatione ſuo more claudit Epiſtolam. Pacis nomine hic concordiam intelligit, quæ eſt mutuæ dilectionis effectus, vtraque ex fide manat.

Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in ſinceritate.

Optat fauorem Dei omnibus Chriſtianis quos propria deſignauit nota. Illi enim Chriſtiani ſunt qui ſincere diligunt Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM, *quæ dilectio in fide & obedientia verbi ipſius relucet, Amen.*

FINIS.

T. V.

L. Wilblud